

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સત્સંગ-૬
જોડાજોડ

સ્વજન : શ્રી રમણભાઈ બી. અમીન
સંપાદક : ડૉ. રમેશભાઈ મ. ભટ્ટ

હરિ:ૐ આશ્રમ પ્રકાશન, સુરત

- પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઠું આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪
- © હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત, નડિયાદ.
- આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત
પ્રથમ ૧૯૯૨ ૧૫૦૦
બીજી ૨૦૦૬ ૨૦૦૦
ત્રીજી ૨૦૧૨ ૨૦૦૦
- પૃષ્ઠ : ૧૬ + ૧૩૬ = ૧૫૨
- કિંમત : રૂ. ૧૫/-
- પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઠું આશ્રમ, નડિયાદ-૩૯૭ ૦૦૧
- મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮
- ડિઝાઇનર : મયૂર જાની, મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ટાઇપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯
- મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ઠું ॥

સમર્પણાંજલિ

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સંગ પામેલા અને હરિ:ઠું આશ્રમ,
સુરતને જીવન પર્યત મદદરૂપ થનાર સ્વજન પરિવારોની
નવી પેઢી પણ આશ્રમ સાથે સંકળાયેલ છે, એવા સુરતના
પ્રતિષ્ઠિત આઈ.સી.ગાંધી પરિવારના સુપુત્રો પોતાના
વડીલોના સ્મરણાર્થે એક ટ્રસ્ટ ચલાવી રહ્યા છે. આ
ટ્રસ્ટમાંથી દર વર્ષે નિયમિત ધોરણે હરિ:ઠું આશ્રમ,
સુરતની તમામ પ્રકારની જરૂરિયાતો માટે મદદરૂપ થનાર
શ્રી આઈ. સી. ગાંધી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટના વહીવટકર્તા
પરિવારને

‘જોડાજોડ’ પુસ્તકની આ ત્રીજી આવૃત્તિનું પ્રકાશન
પ્રેમપૂર્વક સમર્પણ કરતાં અમો આનંદ અને આત્મારની
લાગણી વ્યક્ત કરીએ છીએ.

તા. ૧-૪-૨૦૧૨
રામનવમી

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત.

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન (પ્રથમ આવૃત્તિ)

ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫ દરમિયાન પૂજ્ય શ્રીમોટા, આરામ માટે ફાજલપુર મુકામે ફાર્મ હાઉસમાં કેટલાક દિવસો રહેલા. તેઓશ્રીના નિવાસના એ દિવસો દરમિયાન વહેલી સવારે અમારે એમની પાસે જવું એમ નક્કી થયેલું હતું. એ દરમિયાન કલાક-દોઢ કલાક સત્સંગ થતો. મારા મનમાં થતા પ્રશ્નો પૂછતો. ક્યારેક ક્યારેક ધીરજબહેન પણ કંઈક પૂછે. ચિ. જ્યોતિબહેન અને સુરેશભાઈ પણ પૂછે. આ બધી સત્સંગની વાતો ટેપમાં રેકોર્ડ કરી દીધેલી. પૂજ્ય શ્રીમોટાના આ સત્સંગની પચાસ કેસેટ્સ ભરાયેલ.

આ કેસેટ્સ પર ઊતરેલી પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણી પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં હજારો સ્વજનો સુધી પહોંચે એવી ભાવના શ્રી રમેશભાઈએ મારી સમક્ષ વ્યક્ત કરી. એમણે કેસેટમાંની વાણીનું સંકલન-સંપાદન કરીને, મને વાંચવા આપ્યું. મેં આ પ્રેસ નકલ વાંચી પ્રસન્નતા અનુભવી.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના સત્સંગમાં કેટલાંક જોડકાં-જેમ કે સુખદુઃખ વિશે જે સમજૂતી અપાઈ છે, એ આ પુસ્તક ‘જોડાજોડ’માં સંકલિત થઈ છે. આ પુસ્તકમાં સંપાદિત સત્સંગનો કેટલોક ભાગ બેંગલોરમાં થયેલા સત્સંગનો છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીનું આ અક્ષરરૂપ પ્રકાશિત કરીને કૃતજ્ઞતાની અને ધન્યતાની લાગણી અનુભવું છું.

વડોદરા,
તા. ૩૦-૧૧-૧૯૯૨

રમણભાઈ બી. અમીન

॥ હરિ:ૐ ॥

આભારદર્શન

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫ દરમિયાન શ્રી રમણભાઈ અમીન સાથે સત્સંગ કરેલો. એ સત્સંગ કેસેટ-ટેપ પર રેકોર્ડ થયેલો. એ પરથી શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટે સંપાદન કરેલું પુસ્તક ‘જોડાજોડ’ તૈયાર થયું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીની કેસેટ્સ શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબે આપીને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો પ્રત્યેનો પોતાનો પ્રેમભાવ દર્શાવ્યો છે, એ માટે એમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

આ પુસ્તક તથા આ જ શ્રેણીનાં બીજાં પુસ્તકો લાઈટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડમાં નવા ગોઠવાયેલા કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ ટાઈપ સેટિંગથી તૈયાર થયાં છે. અને શ્રી રમણભાઈ અમીન તરફથી આ પ્રકાશનો પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં ચરણે સમર્પિત થયાં કરે છે. આ માટે શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબના અમો ઘણા જ આભારી છીએ.

શ્રીમતી જ્યોતિબહેન એસ. પટેલ તથા શ્રી રેશ્માબહેન પટેલે અંગત ખંત અને ઉત્સાહ દાખવીને આ પ્રકાશન તૈયાર કર્યું છે, એ માટે એમનાં આભારી છીએ.

શ્રી રમેશભાઈએ ઘણા પરિશ્રમથી આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના એમના ભાવની અમો કદર કરીએ છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનો તથા અધ્યાત્મરસિકોને આ પુસ્તક જીવનપંથમાં પ્રેરણાદાયી બનશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે.

તા. ૩૦-૧૧-૧૯૯૨

વ્યવસ્થાપક ટ્રસ્ટી,
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ.

॥ હરિ:ૐ ॥

અંધકારમાં ઉજાસ

(સંપાદકીય)

ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫ દરમિયાન શ્રી રમણભાઈ અમીને પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે કરેલા સત્સંગનું આ છઠ્ઠું પુસ્તક ‘જોડાજોડ’ કેટલાંક વિષયજોડકાં પર નવો પ્રકાશ પાડે છે. આપણી સમજણો મર્યાદિત છે, ક્યારેક તો અલ્પ હોય છે. જ્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાતો સાંભળીએ છીએ, સમજવા મથીએ છીએ ત્યારે એવો અનુભવ થાય છે કે ઘણી બાબતમાં આપણે કશું સમજતાં જ ન હતાં. તેમ જ સમજતાં પણ નથી. આપણે આવા ગાઢ અંધારામાં છીએ ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાની આવી ઘણી વાતો ઉજાસ પ્રગટાવે છે. મતલબ કે આપણને પ્રકાશનાં ઝેંધાણ મળે છે, સમજણ પૂરી પ્રકાશિત થતી નથી, કેમ કે એમાં આપણી વિષયાનુસારી પ્રકૃતિનો દોષ છે.

જ્ઞાનપ્રકાશનો પૂર્ણ સૂર્ય તો ઊગ્યો છે, પણ એનાં કિરણોને ઝીલવાની આપણી પૂરતી સજ્જતા નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ રિસ્પેક્ટિવ અને રિસ્પોન્સિવ વલણના અભાવની વાત કરી છે. એનો મર્મ પણ આવો જ હશે. આમ છતાં જ્યારે જિજ્ઞાસુ શ્રેયાર્થી પ્રશ્ન કરે છે ત્યારે પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૃદયમાં છલકાતો પ્રેમસાગર શ્રેયાર્થીને અકળ વહાલથી ભીંજવી દે છે. અને એનાં મનમતિને અજવાળે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથેના સત્સંગની ટેપ પર ઊતરેલી વાણી સાંભળતાં જે અનુભવ્યું, એ આ પ્રસંગે અનાયાસ વ્યક્ત કર્યું છે.

આ પુસ્તકમાં શ્રદ્ધા, પ્રસન્નતા, પ્રેરણા-સ્ફુરણા અને સુખ-દુઃખ વિશે જે પ્રકાશ છે, એ વિષયની આપણી સમજણમાં ઉજાસ આણે છે. આથી, આપણે જે અંધકારમાં રહ્યાં હતાં, એ પ્રત્યે સજાગ થઈએ છીએ. અને આપણે આ વિષયો બાબત જે સમજણો

બાંધી બેઠાં હતાં એ ઉકેલાતી અનુભવીએ છીએ. પૂજ્ય શ્રીમોટા ક્રુણાભાવથી આપણી સમજણગ્રંથિને ઉકેલે છે. ‘શ્રદ્ધા રાખવા’ની વાત આપણે બધે જ સાંભળીએ છીએ, તેમ જ આપણે બોલીએ છીએ પણ ખરાં, પણ એનો યથાર્થ આપણી પાસે સ્પષ્ટ નથી અને હોય તોપણ એના યોગ્ય ભાવાર્થમાં નથી. આપણને ‘શ્રદ્ધા’ વિશે વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનું નિરૂપણ-શ્રદ્ધા વિશેનું શાસ્ત્ર પહેલીવાર જ મળ્યું છે. ‘શ્રદ્ધા’ વિશેનું મોટું પુસ્તક પ્રગટ થયેલું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ શ્રદ્ધાને આત્માની શક્તિ તરીકે પ્રમાણી છે. માટે, એ શક્તિનો ઉપયોગ પણ આત્માના અનુભવ માટે જ છે. જ્યારે શ્રદ્ધા પાકી થાય ત્યારે જે વિષયમાં શ્રદ્ધા લાગી હોય એ સિવાયના વિચારો ઊઠે જ નહિ, એવી મનની સ્થિતિ થતી હોય છે. પરિણામે એ વિષયમાં શ્રદ્ધાથી આપણો પ્રવેશ થાય ત્યારે આપણને તે વિષયનું જ્ઞાન આપોઆપ થાય છે. શ્રદ્ધા આપણને નિષ્ક્રિય બનાવનારી નથી, પણ આપણને વિષય પરત્વે ક્રિયાશીલ રાખે છે અને એમાં પ્રગતિ કરાવે છે. આથી, પૂજ્ય શ્રીમોટા, શ્રદ્ધાને ગતિશીલ અને જ્ઞાનશીલ કહે છે. જીવનવિકાસમાં જે વિષય શ્રદ્ધાથી લીધો હોય તેનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન ઊગે ત્યાં સુધી શ્રદ્ધા ટકે છે. એ પછી શ્રદ્ધા જતી નથી રહેતી, પણ એથી આગળની ગતિ માટે આપણને પ્રેરે છે. અને નવાં કામ માટે હૈયાસૂઝ પ્રગટાવવા માટે આપણે ભગવાનને પ્રાર્થના કરીએ છીએ. ત્યાર પછી જે વિશે આપણે પ્રાર્થના કરી હોય તે જ વિષય પરના વિચારો સ્ફુર્યા કરે, તો એ શ્રદ્ધા ઊગ્યાનું પ્રમાણ છે. આમ, જીવનવિકાસના પ્રત્યેક તબક્કે શ્રદ્ધાનું રૂપ બદલાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ શ્રદ્ધા વિશે કરેલા આ રીતના નિરૂપણથી શ્રદ્ધા વિશેની આપણી સંસ્કારજન્ય માન્યતા તદ્દન નિર્મૂળ થાય છે અને શ્રદ્ધા વિશેની સમજનો નવો અંકુર ફૂટે છે.

બીજું, પ્રસન્નતા વિશેની આપણી માન્યતા પણ ભ્રાંત છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ પ્રસન્નતાને જીવનવિકાસની ભૂમિકાના એક મહત્વના અંગ તરીકે ઓળખાવી છે. પ્રસન્નતા એ કુદરતી ગુણ નથી, પણ કેળવાયેલો ગુણ છે. કેટલાકમાં સ્વભાવગત પ્રસન્નતા હોય છે ખરી, પણ પ્રસન્નતાને પૂર્ણ રીતે અનુભવવા માટે ‘મારે પ્રસન્નતા કેળવવી છે’ એમ થવું જોઈએ. ગમે તેવા સંજોગોમાં જે ટકી રહે એ ખરી પ્રસન્નતા. આપણે શાંતિ અને પ્રસન્નતાને કેવળ માનસિક ભૂમિકા પર જ ઓળખી છે. એવી પ્રસન્નતામાં જ્ઞાનાત્મક ભૂમિકા બિલકુલ નથી. કોઈની અદેખાઈ ન થાય, કોઈને માટે નબળી લાગણી ન થાય, બીજી વ્યક્તિઓને બિલકુલ અન્યાય ન થાય કે કોઈના કંઈ પણ કહેવાથી આપણને ખોટું ન લાગે, આવાં પરિણામોથી પ્રસન્નતા મૂલવાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ‘પ્રસન્નતા’ શબ્દનો અર્થ મૂળ ભાવમાં કર્યો છે. ‘પ્રસન્નતા’ શબ્દનાં કેંદ્રમાં ‘સત્’ છે. માત્ર સંધિના નિયમથી ‘ન્’ થયો છે. આગળ આવતો વર્ણ ‘પ્ર’ અને પાછળ આવતો વર્ણ ‘તા’ એના અર્થને વધુ સ્ફોટ કરવા માટે મુકાય છે. આપણી પાસે કશું પણ નક્કર હોય છે, એના હોવાપણાની સભાનતાથી પ્રસન્નતા છે, પણ ખરી પ્રસન્નતા તો ‘આપણે આત્મા છીએ’ એ હોવાપણાની સભાનતાથી આપમેળે પ્રગટે છે.

આપણે જ્યાં જ્યાં ‘પ્રેરણા’ શબ્દનો ઉપયોગ કરીએ છીએ ત્યાં ખરેખર પ્રેરણા હોતી જ નથી. જીવદશામાં રહેનાર જીવને પ્રેરણા થાય જ નહિ. આપણને એકાએક જે વિચાર ઝબકી જાય છે, એ તો આપણા જ પોતાનાં વિચારવમળમાંથી જાગતું વલણ છે. આ હકીકત સમજાવતાં પૂજ્ય શ્રીમોટા કહે છે, ‘કોઈ ગૂંચ ઊભી થઈ હોય પણ આપણે બીજાં કામમાં હોઈએ એથી એ ગૂંચ આપણા અવચેતન મનમાં ઊતરી જાય છે. અવચેતન મનમાં પડેલું

ગૂંચળું જાગ્રત મન કરતાં વધારે તેજસ્વી બનતું હોય છે. આપણા જાગ્રત મનથી કામ કર્યા કરતા હોઈએ છીએ ત્યાંથી કોઈક એવી પળે ઝબકીને એ બહાર આવે છે. એને ‘પ્રેરણા’ ન ગણતાં ‘સ્ફુરણા’ સમજવી જોઈએ. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ઈન્ટ્યૂશનની સમગ્ર પ્રક્રિયાને વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી સમજાવી છે. એમાં સબકોન્શયસ માઈન્ડની શક્તિઓના પ્રકારો દર્શાવી એનું પૃથક્કરણ કર્યું છે.

જ્યારે શ્રેયાર્થી ઊંચી કક્ષાએ પહોંચે ત્યારે એને પ્રેરણા થતી હોય છે. આમ તો પ્રેરણાનું મૂળ સ્થાન બુદ્ધિ છે. કોઈ વિષયની શોધખોળ કરવા બુદ્ધિ એકાગ્ર થાય, મનનચિંતવન કરે અને એમાં મન, પ્રાણ અને અહમ્ ભળે તેમ જ તે સાથે ચેતન જોડાય ત્યારે પ્રેરણા જાગે. પ્રેરણામાં કશું જ ખોટું હોતું નથી, કેમ કે એ આત્માની નજીકની વસ્તુ છે. એ પ્રેરણા સ્થૂળ પ્રકારની પણ હોઈ શકે છે, કેમ કે આપણું જીવન સ્થૂળ પ્રકારનું છે છતાં પણ એમાં આત્માનો વાસ છે. શ્રેયાર્થી આવી પ્રેરણાનો અમલ તરત જ કરે, તો એની પ્રગતિ ઝડપથી થાય છે.

સુખદુઃખની લાગણી બાબતમાં આપણી સમજ અત્યંત મર્યાદિત છે. આપણા સંસ્કાર પ્રમાણે ‘સુખદુઃખ મનમાં ન આણીએ, ઘટ સાથે રે ઘડિયાં’ એ ગાઈને જે વિભૂતિઓએ દુઃખ ભોગવેલાં એનાં દષ્ટાંતોથી કામચલાઉ આશ્વાસન મેળવીને આપણે ઠેરના ઠેર રહીએ છીએ. પૂજ્ય શ્રીમોટાનું જીવન કારમી ગરીબીમાં વીત્યું. ખાવાનાં પણ સાંસાં પડી જાય એવી કારમી ગરીબીમાં દિવસો પસાર કરેલા. તેઓશ્રી પરમ આનંદનો પરમ પ્રેમનો-પરમાત્માનો અનુભવ પામ્યા પછી પણ શરીરના પીડાકારી રોગોની વેદનાની તો ‘કહ્યે કસર ન હતી.’ તેઓશ્રીએ જીવનના બધા જ તબક્કાનાં દુઃખને કેવી રીતે આવકાર્યું, સ્વીકાર્યું અને નાણ્યું એની સમગ્રતા જોવા સમજવાની આપણી ઘણી મર્યાદા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ દુઃખનું ઊંડું પૃથક્કરણ,

એનાં બધાં પાસાંનું આકલન, એના સ્વીકાર-સત્કારની પદ્ધતિઓ, એનો સામનો કરવાની રીતો તેમ જ એ સાથે દુઃખ તરફ જોવાની આગવી સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ આપી છે. દુઃખને આશીર્વાદ ગણાવ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ એક કાવ્યપંક્તિમાં ‘દુઃખ આનંદ પ્રેરક’ એમ લખ્યું છે. તેઓશ્રીએ દુઃખ વિશે પુષ્કળ પ્રમાણમાં લખ્યું છે. તેમ છતાં આ પુસ્તકમાં અનેક અનુભવમૂલક દૃષ્ટાંતોથી દુઃખની વાતને રસભરી રીતે રજૂ કરી છે. આ સમજીને દુઃખ વિશેનું આપણું દૃષ્ટિબિંદુ બદલાય તો એકલું સુખ જ રહે છે, કેમ કે તેઓશ્રીએ સુખદુઃખને જોડાજોડ રહેનારાં તરીકે ઓળખાવ્યાં છે.

આ ઉપરાંત, બીજા ઘણા વિષયો પરનો સત્સંગ આ પુસ્તકમાં છે. પોતાના દેહત્યાગ પછીની સક્રિયતાનો તેઓશ્રીએ કરેલો ઈશારો કોઈ પણ શ્રેયાર્થીને શક્તિ પ્રેરે એવો છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૃદયના પરમ અનુભવમાંથી પ્રગટેલી વાણી વિષયના મૂળને સ્પર્શે છે અને વિષયનાં ગુણધર્મો-લક્ષણોથી આપણી સમજણને અજવાળે છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણીનો પ્રસાદ (આનંદ) પામનાર દરેક વાચક ‘મોટા, મારી સાથે જ વાત કરે છે’, એવો સતત આહ્વાદક અનુભવ કરે છે. પરમાત્માનુભવીની વાણી જ આવી આત્મીયતા પ્રેરી શકે. આ સત્સંગમાં મુરબ્બી શ્રી રમણભાઈ, પૂજ્ય ધીરજબહેન અને શ્રીમતી જ્યોતિબહેને અનુભવેલી ધન્યતા સાથે આપણે સૌ સહભાગી બનીએ છીએ.

આ પુસ્તકને સુઘડરૂપ આપવામાં શ્રીમતી જ્યોતિબહેન એસ. પટેલ તથા શ્રી રેશ્માબહેન પટેલનાં ઉલ્લાસ, ઉમંગ અને ચીવટ માનાર્હ છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેની એમની ભક્તિ વંદનીય છે. મને એમણે ખૂબ સ્નેહભાવથી સહયોગ આપ્યો છે. હવે તો એ આત્મીયજન બન્યાં હોવાથી એમનો આભાર માનું તો એમને ન રુચે. હું એમને દિલથી ધન્યવાદ પાઠવું છું.

આ પુસ્તકની પ્રેસનકલ તૈયાર કરી આપવા બદલ શ્રી સુરેશભાઈ ભટ્ટ (વડોદરા)નો હું આભારી છું. પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને તથા અધ્યાત્મરસિકોને સત્સંગ શ્રેણીનું આ 'જોડાજોડ' પુસ્તક માર્ગદર્શક બની રહેશે એવી શ્રદ્ધા છે.

અમદાવાદ

રમેશ મ. ભટ્ટ

તા. ૧૩-૬-૧૯૯૨

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે ઈ.સ. ૧૯૭૪-૧૯૭૫માં ફાજલપુર (જિ. વડોદરા) ખાતેના પોતાના ફાર્મ હાઉસમાં વહેલી સવારે જિજ્ઞાસાભાવે શ્રી રમણભાઈ અમીન સાહેબને પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે જે સત્સંગ થયો હતો તેની પચાસ જેટલી કેસેટ્સ ઉપરથી શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટ દ્વારા સંપાદિત પ્રકાશનોની પ્રથમ આવૃત્તિ સને ૧૯૮૨ના અરસામાં સ્વજનોને પ્રાપ્ત થઈ હતી. એ આઠ પુસ્તકોની બીજી આવૃત્તિ પણ સદ્ગત શ્રી રમણભાઈ અમીનનાં સુપુત્રી શ્રી જ્યોતિબહેને લાઈટ પબ્લિકેશન્સ લિમિટેડ, વડોદરામાં જ મુદ્રિત કરી હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદને સુપ્રત કરી હતી, જે માટે આપણે સૌ એ પરિવારના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

કુરુક્ષેત્રની રણભૂમિ ઉપર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ તેમની સાથે સખાભાવ રાખનાર શ્રી અર્જુનને જે બોધ સંભળાવ્યો હતો, તે દ્વારા આપણને અતિમૂલ્ય સદ્ગ્રંથ ‘ગીતા’ પ્રાપ્ત થયેલ છે. શ્રી રમણભાઈ સાહેબે પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યે હૃદયના ઊંડાણથી જે આદરભાવ અને પૂજ્ય ભાવ સેવ્યો હતો, તેના પરિણામે આપણને આ પ્રકાશનો ઉપલબ્ધ થયાં છે.

જીવનવિકાસમાં અતિ ઉપયોગી એવાં આ પ્રકાશનોની સતત માગ રહેતી હોવાથી હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત દ્વારા તેની ત્રીજી આવૃત્તિના પ્રકાશનનું કાર્ય થઈ રહ્યું છે. સત્સંગભર્યા આ સંવાદમાં જીવનને ઊર્ધ્વગતિ પ્રેરે એવું વિપુલ પ્રમાણમાં ભાથું ભરેલું છે. મનુષ્યના મનની સ્થિતિ, પ્રકૃતિ, વૃત્તિ, વલણ, અનુભવી સાથેનાં નિમિત્ત, જન્મમૃત્યુ વગેરે અનેક ગૂઢ વિષયો ઉપર સરળ ભાષામાં શ્રીમોટાએ સમજણ આપી છે. એ માટે આપણે સૌ શ્રીમોટાના સદાના આભારી છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ દેહત્યાગ પણ

ફાજલપુર ફાર્મ હાઉસમાં કર્યો અને એ દેહના અંતિમ સંસ્કાર શ્રી રમણભાઈ સાહેબના હસ્તે થયા. સત્સંગ ઉપરાંત, આ ઘટના પણ ઉલ્લેખનીય અને આગવું મહત્વ ધરાવે છે.

આ પુસ્તકની સૂચિ સુધારા વધારા સહિત તૈયાર કરી આપવા બદલ શ્રી કમલેશભાઈ શેઠના અમો ખૂબ આભારી છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરદેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ.

અમને આશા અને શ્રદ્ધા છે કે આ અમૂલ્ય સાહિત્યનું સેવન, મનન, ચિંતવન અને યથાશક્તિ આચરણ સ્વજનોને જીવનવિકાસમાં ખૂબ જ સહાયક બની રહેશે.

તા. ૧-૪-૨૦૧૨
રામનવમી

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ: ઠું આશ્રમ, સુરત

॥ हरिःॐ ॥

अनुकुभशिका

क्रम	विषय	पृष्ठ
१.	श्रद्धा	१
२.	प्रसन्नता	२१
३.	'प्रसन्नता'नो अर्थ	३६
४.	स्फुरणा	३७
५.	शुवनी गति	३८
६.	दुःख-आशीर्वाद	४६
७.	मननचितवन	७५
८.	उर्ध्वगतिनी प्रक्रिया	७८
९.	विनाशनी प्रक्रिया	८२
१०.	सत्मानतानुं परिशाम	८३
११.	ज्ञानपूर्णा मौन	८४
१२.	काणनी अनुकूलता	८५
१३.	भुल्ला थवानी प्रक्रिया	८८
१४.	संनिष्ठाथी संस्कार	८९
१५.	शक्ति अने सत्मानता	८२
१६.	भूमिका परनी शक्ति	८४
१७.	स्थण, काण अने संग्रोग	८७
१८.	प्राशमीमांसा	८८
१९.	माथामांथी गंगानुं अवतरण	१०१
२०.	सूक्ष्म विवेक	१०३
२१.	प्रेरण	१०८
२२.	अनुभववी	११२
२३.	नाद	१२०
२४.	भावनानो विकास	१२२

જોડાજોડ

પૂજ્ય શ્રીમોટા

‘હું સર્વત્ર વિઘ્નમાન છું.’

‘જીવન દર્શન’, ૧૧મી આ., પૃ. ૪૩૧

- શ્રીમોટા

(૧) શ્રદ્ધા

શ્રીમોટા : એક વખત જાનકીદાસ મહારાજ મને કહે કે 'જો છોકરા, તું પરીક્ષા આપવા જવાનો છું, તો બહુ સાચવીને જજે.' ત્યાં આગળ સરયૂદાસજી મહારાજ એમની સાથેના હતા, જોડેના જ હતા, તે અમદાવાદમાં બહુ પ્રખ્યાત હતા. 'એમનાં દર્શન કરી પછી તું પરીક્ષા આપવા જજે.' મેં કહ્યું, 'સારું.' હું તો ત્યાં ગયો.

વહેલો નીકળી મહારાજને પગે લાગ્યો. મહારાજ કહે, 'ભાઈ, ક્યાં ચાલ્યો ?' મેં કહ્યું, 'પરીક્ષા આપવા જઉં છું, બાપા. અને આપને પગે લાગવા આવ્યો છું.' તો કહે, 'તને કોણે મોકલ્યો ?' મેં કહ્યું, 'જાનકીદાસ મહારાજે', તો કહે, 'મારે તને સંભાળવો પડશે.' 'આપ જેવા મારી સંભાળ રાખો એ બહુ મોટી વાત.' પછી કહે, 'પરીક્ષા આપવા જઈશ નહિ.' તોપણ હું તો પરીક્ષા આપવા ગયો. પરીક્ષા આપી. એક પેપર બાકી રહ્યું અને અમદાવાદમાં જબરજસ્ત હુલ્લડ થયું. તે સવારે મારે જ્યોમેટ્રી-(ભૂમિતિ)ની પરીક્ષા. તે હવે જાહેર થયેલું નહિ કે મોકૂફ રાખી છે. રેડિયો ઉપર કે કશા ઉપર જાહેર કર્યું હોત કે મોકૂફ રાખી છે, તો વિદ્યાર્થીઓ બિચારા મરી ના જાત. કેટલાય વિદ્યાર્થીઓ મરી ગયા. એક પોળમાંથી બીજી પોળ અને બીજી પોળમાંથી ત્રીજી પોળ-એમ સંતાતાં સંતાતાં છેક સુધી ગયા, તો તે મંડપ ભડકે બળે. પાછા છાનામાના ગયેલા. ગલીકૂચીમાં થઈને ગયેલા. મહારાજે કહેલું કે 'મારું સરનામું લઈ લેજે.' જે દિવસે મંડપ બાળવાનો હતો તે દિવસે મને કહે, 'તું પરીક્ષા આપવા જઈશ નહિ.' મારો સ્વભાવ કહ્યું

માનવાનો ખરો, પણ એક બાજુ પરીક્ષાનો લોભ. ગરીબ માણસ, આગળ વધવું છે એવો નિશ્ચય હતો. સાલું, મને થયું આ સત્પુરુષનાં વચનનું ઉલ્લંઘન કરવું પણ ઠીક નહિ કહેવાય. મનમાં એમ પણ થાય અને એક જ પેપર બાકી છે અને ભૂમિતિ તો મને બહુ સરસ આવડે. ૮૦-૮૫ ટકા માર્ક્સ લાવી શકું તેમ છું. આ વિષય કેમ છોડું? અને સરકારે આ જાહેર કરેલું નથી કે પરીક્ષા નહિ લઈએ. ગભરાટમાં કે ગમે તેમ સરકારે જાહેર નહિ કરેલું. તેણે જાહેર કરવું જોઈતું હતું. બિચારા પાંચછ છોકરાંઓ મરી ગયાં. સવારના પહોરમાં કરફર્યુ ડીક્લેર (સંચારબંધી જાહેર) નહિ કરેલો. એટલે સીધે સીધા અમે તો ચાલ્યા ગયેલા.

પાછા ઘેર આવ્યા. એવા લોકોનું વચન આપણે માનીએ તો આપણા લાભનું હોય છે, પણ કેટલીક વખત મતિથી કબૂલ નથી થતું હોતું. બુદ્ધિથી ભક્તિપૂર્વક તેનું પાલન કરે તો ઘણો ફાયદો થાય. દુન્યવી લાભ થાય.

મારે જ્યારે લગ્ન કરવાનું હતું ત્યારે પૈસા મળે નહિ. જે તે ગુરુને પ્રાર્થના કરવાની. કોઈક પ્રત્યક્ષ પણ હોય. હું પ્રાર્થના કરું તો જવાબ પણ મળે. એટલે પ્રાર્થના કર્યા કરું. બેત્રણ દિવસ સુધી કંઈ જવાબ મળે નહિ. ત્યાં સુધી મારી બાને હું કંઈ જવાબ આપું નહિ. ત્યાં જવાબ મળ્યો કે ‘લગ્ન કરવામાં શું વાંધો છે? લગ્ન કર ત્યારે તને ખબર પડશેને કે તારી જિજ્ઞાસા કેટલી છે? શ્રદ્ધા કેટલી છે? આ માર્ગે જવું છે કે નહિ? એની તેનાથી તને ખબર પડશે. તું ગભરાય છે શા માટે? આ તો તને પોતાને સમજવાની સારી તક મળી છે.’

મેં કહ્યું, ‘મારી પાસે પૈસા નથી.’ તો કહે, ‘પૈસા તો જે હોય તે લઈને જવાનું.’ ના હોય તો કહી દેવું, ‘મારી પાસે પૈસા નથી.’ મેં કહ્યું, ‘આ સંસારમાં આવું તો ના ચાલે.’ તો કહે, ‘આપણે એવું ચલાવીએ, આપણે નવા રસ્તે ચાલીએ.’

‘ચીલે ચીલે ત્રણ ચલે, કાયર, કેર, કપૂત.’ ચીલે ત્રણ જણ ચાલે. કાયર, કેર અને કપૂત. કેર નામનું એક ઝાડનું ફળ થાય છે, કેરાં થાય છેને? આ ત્રણ ચીલે ચાલવાવાળાં છે. આ ચીલો છોડીને ચાલે તેવા ત્રણ જણ-‘શાયર, શેર અને સપૂત.’ છે. આપણે એવા થવું. જો પૈસા ના હોય તો પૈસા નથી એમ કહેવું. એના વિના નીકળવું. એમાં શી મોટી વાત? મેં કહ્યું, ‘બાપજી, રેલવે ગાડીમાં જવાનું.’ ‘એ તો એમ ને એમ ચડી બેસવું.’ મેં કહ્યું, ‘ટિકિટ માગે અને પૈસા માગે તો શી વલે થાય?’ ‘તો તે વખતે જોયું જશે. આવા ભવિષ્યના વિચાર ના કરવા. આપણે તો જેમ રંગ આવ્યો અને જેમ સંજોગ હોય તેમ કરવું.’ ‘પણ પૈસા વિના ગાડીમાં બેસાય?’ તો કહે, ‘એની મેળે બેસાય અને આગળ જેમ થાય તેમ જોવું. વળી, આપણને કોઈ પૈસા આપી દેનાર પણ મળે.’ આપણે વિશ્વાસ રાખીને બેઠાં, તો કામ એવું સરસ ચાલ્યું મજાનું. એટલે એવો વિશ્વાસ ના હોય ત્યાં સુધી એમ થાય કે છોલ દેશે. એમ પણ થાય.

મારા ગુરુમહારાજ કદી ગમે તેમ બોલે. આપણને શરૂશરૂમાં વિશ્વાસ ના પડે. એટલે એને લીધે સાચું ના સમજાય. વિશ્વાસ ના બેસે. બધું ખોટું છે તેમ જ સમજાય, પણ કેટલીક બાબતમાં આપણને વિશ્વાસ ના બેસે તોપણ

આપણને વિશ્વાસ બેસે એવા બેત્રણ દાખલા એમણે કરાવ્યા છે. મારે ઘરને લીધે થોડી પૈસાની જરૂર પડેલી. એ વખતે એવો મેનીઆ-(ઉન્માદ) કે ગરીબ હોઈએ તોપણ બાર મહિનાનું અનાજ તો ભરવું જ જોઈએ. મારી બા કહે, ‘આપણે બાજરી ભરવી છે, ઘઉં ભરવા છે, ડાંગર લાવવી છે. એની વ્યવસ્થા કર.’ પાંચસાત દિવસ ગયા ત્યાં સુધી શાંત રહી. પછી ક્યાં સુધી શાંત રહે, બિચારી? એને ઘર ચલાવવુંને ! બધાંને ખાવાનું રોજ આપવું. પછી બહુ ગુસ્સે થઈ. ત્યારે હું તો સાંભળ્યા કરું અને ગુરુમહારાજને પ્રાર્થના કર્યા કરું. મને વઢવા મંડે. આમ, એક દિવસ ગયો અને બીજે દિવસે વૈષ્ણવ મંદિરના મુખિયાજી મને કહે, ‘અલ્યા, ભગતજી’ મેં કહ્યું, ‘હા જી’ તો કહે, ‘તમે રોજ અહીંથી ભજન ગાતાં ગાતાં જાઓ છો, તે વહુજી મહારાજ તમારા ઉપર બહુ રાજી થયાં છે’ ‘બહુ સરસ. બહુ ઉપકાર માનું છું.’ ‘રાજી થયાં છે એટલું જ નહિ પણ તને આ પૈસા આપ્યા છે. ૧૫૧/- રૂપિયા તને ભેટ આપ્યા છે. આ સાચી વાત છે.’ એ લઈને મારી બાને આપી આવ્યો. મેં કહ્યું, ‘લે, જો ભગવાન કેવી મદદ કરે છે !’ નહિતર મને મંદિરમાં પેસવા ના દેત-અસ્પૃશ્યતાનું કામ કરું એટલે પેસવા ના દે. મંદિર આગળથી ભજન ગાતાં ગાતાં જઈ તે બેઠાં બેઠાં મને રોજ સાંભળે. ઘણી વખત તો એમેય કહું કે ‘વૈષ્ણવ નથી થયો તું રે, શીદ ગુમાનમાં ધૂમે.’ તે ઘણાય લોકોને ખોટું લાગે. આ તો મોટેથી ગાતો ગાતો જતો. એકવાર તો મને એક જણે મારેલો. બેચાર ધોલ લગાવી દીધેલી. એના મનમાં એમ કે હું જાણે એને કહું છું, પણ હું એને કહેતો ન હતો. મારી જાતને

સંબોધીને કઠ્ઠા કરતો હતો. કોઈને સંબોધતો ન હતો. જીવનમાં આવા કિસ્સા પણ બને છે. ઘણા આનંદપ્રેરક હોય, તો કોઈ કોલસાની ખાણ હોય એનાથીયે છેક નીચે જતા રહીએ એવી બધી નિરાશા પણ પ્રગટે. આ જીવનમાં એવા પણ પ્રસંગો બને. ભગવાનના પંથે જવું એટલે માત્ર લીલાલહેર નથી. અનેક કસોટીઓમાંથી પસાર થવું પડે છે. આ તો પ્રવચન કર્યું હવે પ્રશ્ન કાઢો.

સ્વજન : આમાં જે શ્રદ્ધા હોય તે પ્રમાણે હંમેશાં થાય એવું ઘણીવાર બને છે. એટલે આમાં આડાઅવળા વિચાર ના આવે અને એકાગ્રતા થાય એની પાછળ શું હશે ?

શ્રીમોટા : આપણને કંઈ કશા વિશે પાકી શ્રદ્ધા થાય ત્યારે શું થાય છે કે, શ્રદ્ધા જાગે ત્યારે આપણા મનનું ફોર્મેશન-(ઉદ્ભવ) એવા પ્રકારનું થઈ જાય કે કોઈ પ્રકારના વિચારો ઊઠે કરે નહિ. એટલે બીજું ઓબ્જેક્શન-(વાંધો) થાય નહિ. શ્રદ્ધા જે વિષય પર પાકી હોય તે વિષય પણ શ્રદ્ધાને યાદ હોય. અને તે વિષય-શ્રદ્ધામાં જ્ઞાન રહેલું છે. શ્રદ્ધા કોરી નથી હોતી, તે જ્ઞાનમૂલક છે. એટલે જે વિષયમાં આપણે શ્રદ્ધાથી પરોવાઈએ તે વિષયનું જ્ઞાન આપણને આપોઆપ ધીરે ધીરે, એ કામ કરતાં સૂઝે છે. એટલે પૂરેપૂરું કામ કરીએ ત્યાં સુધી શ્રદ્ધા ટકે છે. જે કામ માટે શ્રદ્ધા થઈ હોય તે શ્રદ્ધા કામ પૂરું થયા સુધી ટકે છે. પછી એ શ્રદ્ધા ટકે નહિ. દા.ત., આપણે બેપાંચ કામ કરવાં હોય. એક કામ થઈ ગયા પછી એ જ શ્રદ્ધા એ જ એના વાઈબ્રેશન-(ઘ્રુજારી) પાછા થોડીવાર પછી એ બીજાં કામમાં પરોવાય છે. બાકી, ઈન્ટર્વલ-(મધ્યાંતર) જે

રહે છે, તેમાં ભગવાનને પ્રાર્થના કે બીજું કામ પૂરું કરીએ અને નવું કામ કરવાનું હોય તો નવા કામની ઈન્ટ્રોડક્શન- (ઓળખાણ) વગેરે આપવું પડે. તેવી જ રીતે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવી પડે કે ‘પ્રભુ, જૂનું કામ પૂરું થયું અને નવું કામ કરવાનું છે. એમાં સાધારણ મને હૈયાસૂઝ છે, પણ મને ઉત્તમ પ્રકારની હૈયાસૂઝ નથી. આ કામ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે થાય અને બહુ સરળતાથી થાય અને મારી હૈયાસૂઝ સારી પ્રગટે એવી તું કૃપા કર. અને એવી હૈયાસૂઝ તું મને આપ.’ એવી કંઈક પ્રાર્થના કરીએ તો થોડીવારે આપણને શ્રદ્ધા સ્ફુરે.

હવે, આપણને શ્રદ્ધા સ્ફુરે તેની આપણને ખાતરી શી રીતે થાય ? એનો માઈલસ્ટોન-(માઈલદર્શક ખાંભી) કયો ? આપણને કેવી રીતે ખબર પડે કે આ શ્રદ્ધા ઊગી અને ચાલી. આ શ્રદ્ધા જ્યારે ઊગે, જે વિષય પર પ્રાર્થના કરી હોય અને જે વિષય પર શ્રદ્ધા ઊગી હોય તો તેના જ વિચાર આવે. બીજા કોઈ આડાઅવળા આડાતેડા કોઈ જાતના બીજા કશા વિચાર ના આવે. એકમાં જ તલ્લીન થઈ જઈએ તેવા પ્રકારની સ્થિતિ થાય. આપણે જીવનમાં જીવતાં જ છીએ. સંસાર ચલાવીએ છીએ, વેપાર-વહેવાર ચલાવીએ, એડ્મિનિસ્ટ્રેશન-(કારભાર) ચલાવીએ. બીજા કોઈ પ્રોબ્લેમ-(વિદ્નો) આપણને બિલકુલ સ્પર્શે નહિ. એટલા બધા એક્યૂટ-(ઝીણા) હોય પણ તે વખતે આપણને સ્પર્શે નહિ. એમાં ને એમાં જ આપણાથી આપમેળે રહેવાય. નહિતર રહેવાય નહિ. શ્રદ્ધાને કારણે આપણે એમાં ને એમાં રહીએ અને પછી એ કામ ધીરે ધીરે કરીને પૂરું થાય. પછી પેલા બધા પ્રોબ્લેમ આપણામાં આવે,

પણ શ્રદ્ધાથી એ ઊકલે. ના ઊકલે એમ નહિ. એક જ પ્રેક્ટીકલ-
(વહેવારુ) બનેલો દાખલો તમને કહું. મહાત્મા ગાંધીજી
લાહોરમાં બોલ્યા કે ‘અમે હવે સ્વરાજ લઈને જ જંપીશું.
અમને હવે, બ્રિટિશ સરકાર સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી.’ જ્યારે
એ કામ એમને સોંપ્યું. નહેરુજી, સરદારજી બધાએ કહ્યું, ‘આ
લડત તમે ઉપાડો. તમે કહેશો એમ અમે બધા વર્તીશું. અમે
સત્યાગ્રહ કરીશું.’ ત્યારે ગાંધીજી પાંચઘ ટિવસ સુધી પ્રસૂતાની
વેદનામાં હતા. એ બિલકુલ ઊંઘ્યા જ ન હતા. પ્રાર્થના જ કર્યા
કરતા હતા. ત્યારે તેમને આ સવાલ દેખાયો. પ્રેરણા થઈ.
‘આ મીઠાનો સત્યાગ્રહ તું કર.’ ત્યાર પછી અમારા આશ્રમના
બેજણ આવી શ્રદ્ધાવાળા હતા. કિશોરલાલ અને સુરેન્દ્રજી
હતા. બીજા બેચાર જણ હતા. સુરેન્દ્રજી હજી જીવે છે.
કિશોરલાલ ગુજરી ગયા. લેખક સારા. બહુ શ્રદ્ધાળુ અને ધાર્મિક
માણસ. અસલ સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના. પહેલાં તો માબાપે
‘સ્વામીનારાયણ’ નામ પાડેલું. એમનાં માબાપ અકોલામાં
અનાજનો મોટો વેપાર કરતાં. ગોડાઉનમાં મોટી મોટી ગૂણોની
મોટી મોટી થપ્પીઓ કરેલી. ત્યાં કિશોરલાલનું-ઘનશ્યામભાઈનું
ઘોડિયું મૂકેલું. બીજું નામ ઘનશ્યામભાઈ હતું. તે પછી ગૂણો
કંઈક કશાક કારણથી ગબડી. તે ચારેબાજુએ ગૂણોની થપ્પી
વાગી ગઈ. અંદર ઘોડિયું દબાઈ ગયું છે, તેની કોઈને ખબર
નહિ. અને ખબર પડી એટલે લોકો દોડી આવ્યા. બધું ખસેડ્યું
તો ઘોડિયું એમનું એમ અને એ ઘોડિયામાં જીવતા અને હસતા.
એટલે એમને વધારે શ્રદ્ધા જાગી અને શ્રીજી મહારાજની પાસે
લઈ જઈ ચરણસ્પર્શ કરાવડાવ્યા. અને સ્વામીનારાયણ ધર્મની

દીક્ષા અપાવડાવી. એમણે બધો પાકો અભ્યાસ કર્યો. સ્વામીનારાયણ ધર્મનાં શાસ્ત્રો વાંચ્યાં. ‘શિક્ષાપત્રી’, ‘વચનામૃત’ વાંચ્યાં. જેટલું હતું તેટલું સાહિત્ય પોતે વાંચી ગયા. એમાં જેટલા કન્વિન્સ-(સંમત) થવાય તેટલા થયા. જે બુદ્ધિથી ના મનાય તેવું હતું તેના વિશે કોઈક જાણીતા માણસ પાસેથી સૌલ્યુશન-(ઉકેલ) લઈ લીધું. બહુ ધર્મિષ્ઠ. ધર્મના વિચાર પ્રમાણે વર્તન કરે. બીજી રીતે નહિ. ગાંધીજી ઘણીવાર તેમને પૂછે. કન્સલ્ટ-(સલાહ લે) પણ કરે.

એમ કરતાં કરતાં એમને એક ગુરુનો ભેટો થાય છે. એ હજુ મુંબઈમાં જીવે છે. મહારાષ્ટ્રીયન છે. નામ ભૂલી ગયો. તે ગુરુ મળ્યા. તેમણે કહ્યું, ‘તું આ બધું માને છે, કરે છે તે ફન્ડામેન્ટલ-(મુખ્ય) મૂળમાં લો તો સારું છે. ખોટું નહિ, પણ આ બરોબર નહિ. આ બધું જૂનું પુરાણું છે. સત્ય છે. પણ જૂનું પુરાણું-વેદના કાળનું સત્ય છે અને આજના કાળના સત્યમાં ફેર છે. ધર્મમાં તો ખરું, પણ આજે સ્વામીનારાયણ ધર્મનું જૂની રૂઢિ પ્રમાણે જે બધું માને છે તે બરાબર નહિ.’ તેમ તેમને કન્વિન્સ કર્યા. અને પછીથી એમને છૂટા મૂકી દીધા. એમણે અમુક સૂચના આપેલી કે ‘તારે આ પ્રમાણે વર્તવું.’ એમણે પૂછેલું કે ‘મને લાઈટ દેખાશે ? આપણે આવા હોઈએ તો દરેકને લાઈટ દેખાય. આપણાં જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ વગેરે ધર્મ પર હોવાં જોઈએ, તો તે આપણને લાઈટ બતાવે છે. આવો ઘણાનો અનુભવ છે. મારો પણ અનુભવ છે અને તને પણ દેખાશે. જા.’ એટલે કિશોરલાલભાઈ આશ્રમમાં રહેતા, પણ એકાંતમાં રહેતા અને માગીને જમતા. એમને બેત્રણ વખત

લાઈટ દેખાયેલું. લાઈટ એટલે પ્રેરણા. એવા તે કિશોરલાલ હતા. તે કેટલીકવાર ભૂલથાપ ખાઈ જાય છે. એ એમ કહે છે કે ‘કંઈ વાંધો નહિ-રેલ બેલ તોડી નાખો. તાર બાર તોડી નાખો. આ કરો તે કરો’ એમ કિશોરભાઈએ હિંસાનો માર્ગ પણ બતાવ્યો. ગાંધીજી જેલમાંથી બહાર આવ્યા અને તેમને ડીફેન્ડ-(બચાવ્યા) કર્યા. ગાંધીજી કહે કે ‘લશ્કરમાં મોટા મોટા સેનાધિપતિઓ હોય છે, તે એરર ઓફ જજમેન્ટ-(ચુકાદાની ભૂલ) નથી કરતા ? તમને જોઈએ એટલા દાખલા ઇતિહાસમાં બતાવું. કિશોરલાલનું એરર ઓફ જજમેન્ટ હતું.’ સરકારને ગાંધીજીએ એવો જવાબ આપેલો. સેનાધિપતિઓ એરર ઓફ જજમેન્ટ કરતા હોય તે વાત સાચી, પણ સરકાર કંઈ માને નહિ. છતાં એમને છોડી મૂકેલા.

આ માર્ગે જતા હોય એમનો એક નિયમ છે કે પહેલાં વિચારેય કર્યો ના હોય-આઠઠસ દિવસના ટાઈમમાં આપણે કોઈએ એ પ્રકારનો વિચાર કર્યો ના હોય, અને ઓચિંતો જ આપણને કોઈ કામનો વિચાર આવ્યો કે આમ કરો, તો એ આપણે કરવું. આવા પ્રયોગ હિંમત રાખીને આપણે કરવાં. બગડી બગડીને કેટલું બગડવાનું ? વેપાર કરીએ ત્યારે નથી બગડતું ? બગડે છેને ! માટે, આવું કંઈક થાય, વિચાર આવે ત્યારે તેને આચરણમાં મૂકવાથી આપણું મન વધારે ને વધારે ખુલ્લું થાય છે. જેમાંથી આ સ્ફુરણા નીકળતી હોય તેને જેમ જેમ આવકાર આપે છે તેમ તે વધારે ખુલ્લી થાય છે. માત્ર એટલો વિવેક આપણે રાખવો જોઈએ કે એ વિચાર પંદર દિવસ પહેલાં આપણે કંઈ કર્યો છે ખરો ? ના કર્યો હોય તો

જ કરવું. કદાચ એવો ઊંધો જ વિચાર આવ્યો. ઊંધી જ જાતની ઈન્સ્પીરેશન-(સ્ફુરણા) થઈ-બીજી જ જાતનું. તો એમ થાય કે ‘સાલું, આવું થતું હશે ?’ નુકસાન થાય તો સહન કરી લેવું. આમેય આપણે શુદ્ધ બુદ્ધિથી વેપાર કરતાં કરતાં કેટલાક નિર્ણયો એવા લઈએ છીએ કે આપણને નુકસાન થાય છે. નહિ થતું હોય તેવું નથી. વેપારીઓની સાથેના સંબંધોમાં ઘણે ઠેકાણે થયું હશે. ત્યારે એમ સમજી લેવું કે આના લીધે આપણને નુકસાન થયું, પણ પછીથી નહિ થાય. આપણા જેવાએ આવા પ્રયોગ કરવા જેવા ખરા. એમાં બહુ ઝાઝું નુકસાન થતું નથી. અને જો એ વખતે સાચું બને તો કહે કે ‘આ તો વહેવારની વાત છે. સ્વાર્થની વાત છે.’ એમ કોઈ કહે. જે ના સમજે તેને કહેવા દો. ભલે કહેતા, પણ આપણે એ રીતે કરી જોવા જેવું છે.

મારું તો નાનું કામ કહેવાય. મારાથી મોટો વેપાર થાય નહિ. હું તો આશ્રમો ચલાવતો. નિશાળો ચલાવતો. લોકોના સંપર્કમાં રહેતો. કેટલાકના અંદર અંદરના ઝઘડાઓ ઉકેલવા. આવાં આવાં બધાં કામ કરતો. તોપણ હું તો પ્રાર્થના કરીને આવી રીતે કામ કરતો. મને તો એમાં બહુ સરળતા મળતી. બે પક્ષો સામસામે એવા શત્રુની જેમ લડતાં લડતાં આવેલા હોય, પણ શાંત થઈ જાય. બે વચ્ચે સમાધાન પણ ઝપાટાભેર થઈ જતું. એવા મેં ઘણા દાખલા જીવનભરમાં જોયા છે. એટલે આપણે જેને ઈશ્વર કહીએ કે ના કહીએ છતાં પણ એને આપણા રોજિંદા કામકાજ-વહેવારમાં ઉતારવાના. માત્ર આપણે મેન્ટલી થિંકિંગ-(માનસિક વિચાર) કર્યા કરીએ તે બરાબર નથી. આપણે પૂરા ભલે ના થયા હોઈએ, તોપણ આપણે વિચાર

કરીને પ્રાર્થના કરીને એને આપણાં કાર્યમાં ઉતારો. આપણા હૃદયમાં ઉતારો. આઈડિયાનું એક્સપાન્શન-(વિચારનો વિસ્તાર) આ રીતે કરો. કોઈ વખતે ભૂલેય થાય. વેપારીમાત્ર હંમેશાં નફો જ કરે એવું નહિ. કોઈક વખત ખોટ પણ જાય. એટલે આપણને કોઈક વખત આવું થાય તો નિરાશ ના થવું, પણ પ્રયોગ ચાલુ રાખવો. એમાં ખોટ કદી નહિ આવે. માણસને કે વેપારીને કે કોઈને, કારણ કે આ તો નર્મો સ્વાર્થનો વિષય છે. સ્વાર્થનો વિષય ભગવાનનો વિષય. એ જ બધું કરાવે છે. જમવાનું-પચાવવાનું એ જ કરાવે છે. અંદર વૈશ્વાનર ના બેઠો હોય તો આ બધું પચે કેવી રીતે ? અંદર જ એ બધું પચાવે છે. આ અન્ન પણ પોતે જ છે. જમીનની અંદર તત્ત્વ એવું છે કે એ તત્ત્વને લીધે જ અનાજ થાય છે. પછી આપણે તેને ખાતર આપીએ, પાણી આપીએ, બીજું બધું આપીએ તે બરાબર છે, પણ જમીનના આધાર વિના કોઈ દિવસ અનાજ પાકી ના શકે. એટલે જમીનનું તત્ત્વ અનાજ પકવવામાં મોટામાં મોટું કારણ છે. એ પણ ‘એ’ જ છે. એટલે બધી જ રીતે વિચારીએ તો જ્યાં ત્યાં બધે ‘એ’ જ છે. ભગવાન સિવાય બીજું કંઈ નથી. ભગવાન ના કહો તો એક તત્ત્વ એવું છે કે જેના વડે આ બધું થાય છે, તેમ તો બુદ્ધિવાળાને પણ માન્યા સિવાય છૂટકો નથી. આવી રીતે કરવાથી આપણી શ્રદ્ધા જીવતી થાય છે. આપણે આ રસ્તે જઈએ, રમણભાઈ સાહેબ, ત્યારે માથું મૂકીને જવાની વાત છે.

શ્રદ્ધા આપણને કેટલીકવાર પ્રેરણા આપે. શ્રદ્ધા, પ્રેરણાનું મૂળ છે. શ્રદ્ધા આપણને એવી પ્રેરણા આપે કે એ પ્રેરણા

કેટલીકવાર કલ્યાણકારી લાગે. કામ કરવામાં આપણને લાભદાયી લાગે. તે વખતે ઉત્તમ લાગે. એ પ્રેરણા તમને એવું કંઈક બતાવે કે જે કરતાં તમને ડર લાગે ત્યારે તમે એ પ્રેરણાને જો પ્રેરણા તરીકે સ્વીકારો નહિ તો ત્યાં આપણું પતન છે. એ વખતે એ પ્રેરણા જ આપણી મા છે અને સાચી છે, એમ આપણી બુદ્ધિ સ્વીકારી નથી શકતી. સાચું નથી લાગતું, પણ આવી રીતે જો આપણે સગડગ થયા વિના આ માર્ગે ચાલીશું તો ભગવાનની કૃપાથી જરૂર ફતેહમંદ થઈશું. તેમ કરતાં જે ચાલે છે તે જરૂર ફતેહમંદ થાય છે. એવા દાખલા મારા જીવનમાં ઘણા બનેલા છે, પણ જો પહેલેથી એવું કહીએ કે ‘સાલું, આ તો આવું છે’ અથવા તો ‘ચાલોને ભાઈ નીકળ્યા છીએ ત્યારે...છૂટકો છે આપણો ?’ તો ધબડકો વળે. એવો ધબડકો વળે કે તમે ઊંચા ના આવી શકો. એવો ધબડકો વળે ત્યારે શ્રદ્ધા એવી છે કે આચરતી વખતે એ શ્રદ્ધાનો ભાવ આપણી સાથે રહેવો જોઈએ. એ શ્રદ્ધાનો ભાવ જો નેગેટિવ ભાવ થઈ ગયો તો બહુ પંચાત. માટે એ શ્રદ્ધાનો પોઝિટિવ ભાવ આપણી સાથે રહેવો જોઈએ. શ્રદ્ધા મૂળ તો એટલા માટે છે કે તમે તમારાં કામને ફેઈથફુલી-(વફાદારીપૂર્વક), ઓનેસ્ટલી-(પ્રમાણિકપણે), સિન્સીઅર્લી-(નેકદિલીથી), ડીવોશનલી-(ભક્તિપૂર્વક) વળગી શકો તેવું બળ છે. જીવનમાં આપણે કામ કરવાનું છે, તેને ફેઈથફુલી, ઓનેસ્ટલી, સિન્સીઅર્લી, ડીવોશનલી આમ બધી રીતે વળગી શકીએ. એવું એક બળ શ્રદ્ધા પ્રેરે છે. શ્રદ્ધામાંથી જ આ બધાં બળો ફૂટેલાં છે. એનાં બધાં પાંખિયાં છે, એ આપણને અનેક રીતે ટકાવી રાખે છે. અનેક રીતે બળ આપે છે. અશક્યનું શક્ય થઈ જાય છે.

એક મહારાજ હતા. બહુ બહુ તો ૪૫ વર્ષ થયાં હશે. હું નામ જાણતો નથી. થોડીક મૂડીથી સદાવ્રત ચલાવે. ભજન કર્યા કરે અને સદાવ્રત ચલાવે. એમાંથી એક ભાણું પોતે લે. પૈસા લઈને તો સદાવ્રત થાય જ નહિને ! તે પૈસા બધા અમદાવાદના શેઠિયાને ત્યાં મૂકેલા. એનું વ્યાજ આવે. બીજા બધા કરતાં બે ટકા વધારે વ્યાજ આપતા. એમ કરતાં ચાલ્યા કરતું. એક દિવસ શેઠે દેવાળું કાઢ્યું. તે બિચારાનું સમૂળગું જતું રહ્યું. સદાવ્રત શી રીતે ચલાવે ? સાધુ માણસ તો લીધેલું કામ મૂકે નહિ. હવે, જેમ તેમ કરીને ચલાવ્યે રાખે. જેને આશા હોય તેને શ્રદ્ધા હોય. સંપૂર્ણ નિરાશા થાય ત્યારે શ્રદ્ધા ટકાવી રખાય ત્યારે શ્રદ્ધાનું સાચું મૂલ્ય થાય. ત્યારે ખરી કસોટી. ભગવાન આપણને આ સ્થિતિમાં મૂકીને નવું જીવન આપતા હશે. નવી રીત આપતા હશે. કંઈક પાઠ હશે એ આપણે જાણતાં નથી. માટે જે સ્થિતિમાં રાખતા હોય તે સ્થિતિમાં ચાલે. ત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષની વાત છે. એ ભગતે ડાકોરમાં પૈસા વગર ચલાવેલું. પૈસા વગર તો ના ચાલે-ઉધાર લઈને પણ. કોઈના મહિને કે બે મહિને કે ત્રણ મહિને-ગમે ત્યાંથી એને પૈસા મળતા રહ્યા અને સદાવ્રત ચલાવેલું. શ્રદ્ધા એવું કામ કરે છે. શ્રદ્ધા માણસને સજીવન કરે છે. પછી એ એમાંથી ખસી ના શકે.

શ્રદ્ધા પ્રેરણા આપે છે અને સાથે સમજણ આપે છે-એવા પ્રકારની હોય છે કે એ આપણામાં એકદમ ઠસી જાય. લોકો કહે છે શ્રદ્ધા આંધળી છે, પણ આંધળી હોતી નથી. શ્રદ્ધા હંમેશાં જ્ઞાનવાળી હોય છે. જ્ઞાનથી જ શ્રદ્ધા છે. જેને શ્રદ્ધાનો જ

આશરો છે, એ તો હંમેશાં એકધારો ચાલ્યા કરે છે. એક જ વિષય લીધો તે વિષયમાં જ સતત ડૂબેલો રહે છે. તેનું જ તેને મનન ચિંતવન ચાલ્યા કરે છે. અને તેમાંથી તે ખસે નહિ. અને કોઈક વખત ધારો કે કોઈક કર્મસંજોગોને લઈને ડાઉન ફોલ-(પતન) થયો તો શ્રદ્ધા પાછી એને ઉઠાડે છે. ઉઠાડે છે એટલું જ નહિ પણ તેને બળ પ્રેરે છે. અને પાછો એને નવા જીવનમાં લઈ જાય છે. એટલે જો શ્રદ્ધાનો આશરો લઈને, શ્રદ્ધાને પ્રાણવાળી કરીને આપણે જો જીવનવહેવાર ચલાવીએ તો આપણે શ્રદ્ધાને બરાબર ઓળખી શકીએ.

ઓળખી શકીએ એટલું જ નહિ પણ શ્રદ્ધા તરફથી કેવું બળ મળે છે, કેવી પ્રેરણા થાય છે, શ્રદ્ધા આપણને વહેવારમાં કેવા કેવા રાહ સૂચવે છે, આ બધું આપણને ત્યારે સમજણ પડે છે.

પ્રભાકર નામનો નાગર બ્રાહ્મણ મારો મિત્ર હતો. અમે ગોઠિયા એટલે સામસામી મશ્કરીઓ પણ કરીએ. એ કહે, ‘અલ્યા ચૂનિયા, તું આ સત્કર્મ અને બધું શ્રદ્ધાથી કરે. તને પૈસા મળે તો મને પૈસા મળશે?’ મેં કહ્યું, ‘તને શ્રદ્ધા જોઈએ. શ્રદ્ધા હોય તો મળેય ખરા. જે ક્ષેત્ર માટે, જેને માટે તારે પૈસા જોઈએ છે, તે કામ શુદ્ધ હોવું જોઈએ. જૂગટું રમવું હોય, દારૂ પીવો હોય તો તેને માટે પૈસા નહિ આપે. તારું કામ સાચું હોવું જોઈએ.’ શ્રદ્ધા માટે એ ફન્ડામેન્ટલ-(મુખ્ય) સત્ય. તો કહે, ‘મારું કામ સાચું છે.’ તો મેં કહ્યું, ‘તો તને મળશે. શ્રદ્ધા જોઈએ તારામાં.’ તો કહે, ‘આ શ્રદ્ધા તો પૈસા વિશે છે. બાકી, મારામાં શ્રદ્ધા નથી.’ મેં કહ્યું, ‘તું શ્રદ્ધાની પ્રાર્થના કર તો

તારામાં શ્રદ્ધા પ્રગટે અને તને માર્ગ બતાવે. ભલે થોડો કાળ લાગે પણ પ્રયત્ન કર. એ એક કંપનીમાં હતો. કોટન-(૩)નો એક વેપારી અને સ્ટેશન પર જીન હતું ત્યાં આગળ ફ્લાર્ક તરીકે રોકાયેલો. એણે તો શ્રદ્ધા રાખીને સોદો કર્યો. પૈસા મળ્યા. અને દેવાં હતાં તે પૂરાં કર્યાં. થોડા રહ્યા તે ઘરમાં ખર્ચ કર્યાં. રાખ્યા નહિ. થોડા પૈસાય એણે રાખ્યા નહિ. ધર્માદા કરેલા. એ પછી એ બહુ વખતે મળ્યો. તો કહે, ‘ચૂનીલાલ, તારી વાત સાચી નીકળી. મારે તો આવું થયું છે.’ મેં કહ્યું, ‘સારી વાત થઈ. હવે મને કોઈ દિવસ કંઈ થતું નથી. ભગવાનનું નામ લે. એ મારાથી નહિ લેવાય. ગરજ હતી તે ભગવાનનું નામ લેતો. હવે મારાથી નહિ લેવાય. આ કામ કરવું હતું. બાકી, મારાથી ના થાય. ના થાય તો હરિ હરિ.’

એટલે જે શ્રદ્ધા છે, એ શ્રદ્ધા એવું કામ કરે છે. શ્રદ્ધા ધરાવનાર જે જીવ છે, તે માણસમાં શ્રદ્ધાનાં મૂળિયાં ઊંડાં ગયેલાં હોવાં જોઈએ. તો તે પછીની શ્રદ્ધા ગમે તેવા સંજોગોમાં કામ કરે. શ્રદ્ધા એક એવું તત્ત્વ છે કે એને વિષય કે અવિષય કે કોઈ એવા ભેદ નથી. ગમે તેવી ઊંધી આડીઅવળી નકારાત્મક સ્થિતિમાં પણ શ્રદ્ધા કામ કરે છે.

‘શ્રદ્ધા’ વિષય સમજવા જેવો છે. શ્રદ્ધા માત્ર તમારાં માનસિક વલણ પ્રમાણે કામ નહિ કરે. માનસિક વલણો જે હશે તે સ્વાર્થનાં હશે. આ જે વેપારની વાત થઈ તેમાં અને આમાં ઘણો ફેર છે. વેપારમાં સ્વાર્થ નથી એમ નથી. વેપાર એ જીવનની સાથે સંકળાયેલી હકીકત છે. એટલે એમ કરીને શ્રદ્ધા વેપારમાં એટલા માટે મદદ કરે છે કે પેલો જીવ આખરે

શ્રદ્ધામાં જ વિશ્વાસ મૂકતો થઈ જાય, તો પછી આગળપાછળનું બધું ઊડી જાય. પછી શ્રદ્ધામાં જ પરોવાયેલો રહે. પછી એ શ્રદ્ધા એને આગળ ને આગળ બીજા પ્રદેશોમાં લઈ જાય છે. મૂળ હકીકત તો આવી છે કે શરૂઆતમાં શ્રદ્ધા રસ્તે જનારને થોડી ઘણી મદદ કરે છે. જેથી કરીને શ્રદ્ધામાં વિશ્વાસ આવે અને વિશ્વાસ બેસાડ્યા પછીથી એ ભગવાનને માર્ગે લઈ જાય છે. શ્રદ્ધા પછી એના વહેવારુ કામમાં પણ મદદ આપતી હોય છે અને મદદ આપે છે. એટલા માટે કે આપણને વિશ્વાસ બેસે. વિશ્વાસ બેસે તો એ કામ સારું થાય.

ઠક્કરબાપા મારા આશ્રમમાં આવ્યા. આવીને તરત હિસાબ જોવાની ટેવ. તેથી કહે, ‘તમારો છેલ્લો ચોપડો લાવો અને સિલક લાવો.’ અને છેલ્લું લખેલું અધૂરું હોય તો મૂઆ પડ્યા. અને પૂરું લખેલ હોય અને સિલક ના મળી તોપણ મૂઆ પડ્યા. સિલક અને ચોપડો બરોબર મળવો જોઈએ. એક પૈસો પણ ઓછોવત્તો ના થાય. અમે આ બાબતમાં તો ઘણા કેળવાયેલા, પણ કોઈક વખત ભૂલચૂક થઈ જાય તો બીજા દિવસે સુધારી લઈએ. ઓચિંતા જ એ આવ્યા અને પછી કહે, ‘ચૂનીલાલ, લાવો આપણો ચોપડો અને સિલક કાઢો !’ ચોપડો મારો તૈયાર હતો, કારણ કે એમણે રિવાજ જ પાડેલો. રોજ ને રોજ લખતો અને રોજ ને રોજ મેળ કાઢતો. એટલે ભૂલ ક્યાં છે, તે આપણને ખબર પડે અને સિલક ગણી લેતો. વધારે પૈસા થાય તો બેંકમાં મૂકી દેવા. અમને એકાવન રૂપિયા રાખવાનો અધિકાર. બાકીના પૈસા બેંકમાં જમા થાય. એ દિવસે મારે વધારે કામ હશે કે ગમે તેમ એકાવન રૂપિયા રાખવાનો

રિવાજ તેને બદલે મારી પાસે રૂ. ૩૮૦/- હતા. તે એમના હુકમનો ભંગ થયો. હું કંઈ ડર્યો નહિ. મારી પાસે એક્સ્પ્લેનેશન-(ખુલાસો) હતું, તે એમને કહીશ. માનશે તો ઠીક નહિતર હરિ હરિ. બીજું તો શું કરશે ? મને બીજે ઠેકાણે બદલી કરશે. સિલક આપી. ચોપડો આપ્યો. બધા પૈસા ગણ્યા. ‘ચૂનીલાલ, આટલા બધા પૈસા કેમ રાખ્યા છે ?’ આપણો નિયમ કેટલા રૂપિયા રાખવાનો છે ?’ મેં કહ્યું, ‘૫૧/-રૂ.નો’ ‘તો આટલા બધા પૈસા કેમ રાખ્યા છે ? બેંકમાં કેમ નથી મૂકી આવ્યા ? તેનો જવાબ લેખિત આપો.’ ‘લેખિત આપીશ. આપ બેઠા છો. મને લખતાં જરા વાર લાગશે. આપને નકામું બેસી રહેવું પડશે.’ ‘તો બેસી રહીશ. છોકરાંઓને લેશન લખાવીશ.’ એટલે કોઈકને હિસાબ લખાવ્યા. કોઈક છોકરાંઓને ડિક્ટેશન-(શ્રુતલેખન) લખાવ્યું. કોઈકને ભૂગોળ પૂછી. એવું બધું કર્યું. પોતે ઐજિનિયર હતા, પણ શિક્ષક હતા. મેં બધાં કારણો લખી આપ્યાં. આટઆટલાં કારણો હતાં. જેને લીધે સમય ના મળવાથી મૂકી આવ્યો નથી. વાંચીને તેમને સંતોષ થયો. ગફલત નથી. નથી મૂકવા તેમ નથી, પણ કારણોસર નથી મૂક્યા. એવો સખત નિયમ એમણે પાળેલો. હજુ આજે એ નિયમ ચાલુ છે.

જેમ મા વિના છોકરું જીવતું નથી તેમ શ્રદ્ધા વિના માણસ જીવી શકે નહિ. કોઈક કહે, ‘હું તો માનતો નથી’-ભલે એ ના માનતો હોય તોપણ તેનામાં શ્રદ્ધા વર્ક-(કાર્ય) કરે છે. શ્રદ્ધાને લીધે જ તેનું કામ ચાલે છે, પણ એ માનતો નથી, પણ શ્રદ્ધાને તેની પરવા નથી.

શ્રદ્ધા આપણી પાસે મોટાં કામ કરાવે. મને તે વખતે કોઈ થિંકિંગ-(વિચાર) વિના દઢ વિશ્વાસ એવો પાકો રહે છે કે આપણાથી કામ થાય છે. દરિયામાં મને ચાલી જવાનું કહ્યું. શી રીતે ચાલી ગયો હતો ? હેમંતકુમાર હતા. અમે બંને જણ ચાલવા જતા ત્યાં હુકમ મળ્યો ‘દરિયામાં ચાલ્યો જા.’ તે હું ક્યાંય સુધી ચાલ્યો ગયો. તે મોજાં મારાં પર ફરી વળ્યાં હશે. મોજાં મને ફેંકી દે ત્યાં સુધી પહોંચેલો પણ મને ખબર નહિ. બેભાન હતો. ત્યારે શ્રદ્ધાનું આચરણ કરતી વખતે પ્રોસ એન્ડ કોન્સ ના આવવા જોઈએ. કોઈ થિંકિંગ ના આવવું જોઈએ. આ કરવાનું છે તે મારે કરવાનું છે. કોઈ મારી પાસે રૂપિયા માગતા હોય તો મારે આપવાના છે, તે આપવાના છે. એમાં થિંકિંગ શું હોય ? એ જેમ ત્યાં થિંકિંગ વિષય નથી તેમ શ્રદ્ધાનો હુકમ મળે ત્યાં કોઈ જાતનો થિંકિંગનો વિષય નથી. પ્રોસ એન્ડ કોન્સ કંઈ નહિને ? બસ એ કહે તે પ્રમાણે કરવાનું અને તે વખતે બહુ નિશ્ચયાત્મક દૃષ્ટિ, વૃત્તિ અને વલણ ત્રણેય થઈ જાય છે. એ ત્રણેય આપણામાં એક પ્રકારનાં થઈ જાય છે. એક વખત તો નાગો કરીને આખા કરાંચી શહેરમાં ફેરવ્યો. વિચાર જ નહિ કરેલો. ભજન ગાતાં ગાતાં બધે જતો હતો. કરાંચી શહેરનો રસ્તો મેં નહિ જોયેલો. કોઈને પૂછતો પણ નહિ. ભજન ગાતાં ગાતાં મસ્તીમાં ચાલ્યો જ જતો.

શ્રદ્ધા જાગે છે પછી આવી જાતના હુકમો મળે છે. આપણી શ્રદ્ધાને પાકી કરવા અને આપણા નિશ્ચયને પાકો કરવાને આપણા જીવનની દોરીને પાકી કરવા. આવાં ત્રણ કારણો છે. શ્રદ્ધામાં કંઈ ગાંડપણ નથી હોતું. સામાન્ય માણસને આ બધો

ખ્યાલ નહિ ઊપજી શકે. ઘણાય લોકોને એમ કે આ ઘણો ડેન્જરસ-(ભયંકર) માર્ગ છે, પણ એ ડેન્જરસ નથી. એ સ્થિતિએ પહોંચે ત્યારે શ્રદ્ધાને અનુસરતાં જે આનંદ થાય છે, તે આનંદ બીજા કશાથી ઊપજી શકતો નથી.

શ્રદ્ધા એ મૂળ દેવત્વનો વિષય છે. બીજી કોઈ બાબત સાથે શ્રદ્ધાને સરખાવી નહિ શકાય. અથવા તો એના પલ્લામાં મૂકી નહિ શકાય. શ્રદ્ધા એ દેવત્વનું મૂળ છે એમ કહીએ તો ચાલે. ઈશ્વરી તત્ત્વનું મૂળ છે તેમ કહીએ તો ચાલે. અને આગળ જતાં જતાં શ્રદ્ધા જેમ પાકી થતી હોય અને શ્રદ્ધામાં જેમ આગળ જઈએ અને જેમ પહોંચીએ તે વખતે શ્રદ્ધા ઈશ્વરી સ્વરૂપ લાગે છે. અને ઈશ્વરનાં દર્શન આપણને કરાવે છે, શ્રદ્ધા એ ઈશ્વરનાં દર્શન કરાવે છે એટલી શક્તિ શ્રદ્ધામાં રહેલી છે. શ્રદ્ધાને લીધે જીવનમાં આવાં ભયંકર સાહસો આપણે ઝીલી શકીએ છીએ. એ એનો પુરાવો છે. પછીથી એનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે લાગે છે કે આપણે આવાં કામ કર્યાં ! આ કેવી રીતે હું કરી શક્યો ? એ શ્રદ્ધાને લીધે. શ્રદ્ધા એવાં કામ કરાવે છે.

માત્ર ધીરે ધીરે પ્રેક્ટિસ પાડીને શ્રદ્ધાની શક્તિથી આપણું થિંકિંગ કે વિચાર, ઓછામાં ઓછા થાય એવી રીતે એક્શન-(કાર્ય) કરીએ તો સારું. અને ધીરે ધીરે પછી સમૂળગા વિચાર ના આવે અને શ્રદ્ધાથી જ એક્શન કરીએ તો ઓર વધારે સારું. ધીરે ધીરે એક્શન કરવાથી એ વસ્તુ બને છે. શ્રદ્ધા એ વિચારનો વિષય નથી એટલે એ વિચારનાં મૂળમાંથી નીકળેલી નહિ. શ્રદ્ધા અને વિચારની વચ્ચે કોઈ સંબંધ નથી. શ્રદ્ધા સ્વતંત્ર છે. વિચાર સ્વતંત્ર છે. વિચાર છેક તળિયાનો છે. શ્રદ્ધા

ઉપરના ભાગમાં છે. ત્યાં વિચાર તો ઘણા આવશે. શ્રદ્ધાની બાબતમાં જ્યાં જ્યાં જશો ત્યાં વિચાર ઘણી જાતના કરાવે. તેમ છતાં દૃઢ, મક્કમ અને પાકો નિશ્ચય રાખીને આપણે શ્રદ્ધાને રસ્તે જ જવું. અને તે પહેલાં તમારે વિચારવું હોય તો વિચારી લેવું. શ્રદ્ધા રસ્તો બતાવે, એ રસ્તા વિશે તમારે જે વિચારવું હોય તે વિચારી લેવું. આ કરવું છે કે નથી કરવું અને એ કરવાનું બતાવે તેના પ્રોસ એન્ડ કોન્સ વિચારી લેવાય. એવું ના થાય તો સારું, પણ આવું વિચારી શકાય. નક્કી કરી શકાય કે આ કરવા જેવું છે-કરો, ઝંપલાવો અને ચાલીએ તો જ જવાય. પછી એમ કરતાં કરતાં પેલું બધું ઊડી જશે, કારણ કે એવા દસબાર અનુભવ થયા એટલે આપણને એવું લાગે છે કે આવું બધું વિચારવાથી કંઈ વળતું નથી. આ જે બતાવે છે તે રસ્તે જઈએ છીએ તો મૂળ પરિણામ તો એકનું એક જ આવે છે. જે આપણે વિચાર્યું હોય, શંકા કરી, આ કર્યું હોય, તે કર્યું હોય. અને બધું વિચારીને કર્યું અને પછી જે પરિણામ આવ્યું તેના કરતાં આ પરિણામ વહેલું આવે છે. પેલામાં જે કાળ લાગે તેના કરતાં આમાં ઘણો ઓછો કાળ લાગે. જેટલી તમારી વિચારની શૂન્યતા તેટલું કાળનું પરિણામ વહેલું. કાળ ટૂંકાવી દેશે. તે કોઈને માન્યામાં ના આવે, પણ અનુભવ કરે તેને માન્યામાં આવે. કાળને ટૂંકાવી દેવામાં શ્રદ્ધા બહુ મોટામાં મોટો ભાગ ભજવે છે, પણ શ્રદ્ધાનો જે ભક્ત હોય છે તેને, બીજાને નહિ.

તા. ૭-૧૦-૧૯૭૪

(૨) પ્રસન્નતા

સ્વજન : મોટા, કાલે તમે શ્રદ્ધા ઉપર સમજાવ્યું. થોડું પ્રસન્નતા ઉપર કહેશો, મોટા ?

શ્રીમોટા : પ્રસન્નતા વિના આ સંસારમાં, કામમાં, વહેવારમાં ટકાય નહિ. જીવવા માટે પ્રસન્નતા જરૂરી છે. પ્રસન્નતા એ કુદરતી ગુણ નથી. કેળવાયેલો ગુણ છે. કેળવવાથી છે. દરેકનામાં એ ગુણ આવતો નથી. થોડું ઘણું સ્વભાવગત હોય. દરેકને ‘મારે પ્રસન્નતા કેળવવી છે’ એમ થવું જોઈએ. એવી અભીપ્સા હોવી જોઈએ. એના વિના કંઈ કશું નહિ વળે. ગમે તેવા સંજોગો આવે તોપણ એ પ્રસન્નતા ઓછી થાય એવી નથી. કંઈ કશાથી ડંખ ના થાય. એની એવી ઈલ-ફિલિંગ-(અભાવ) ના થાય. અદેખાઈ ના થાય. ખોટું ના લાગે. આ બધાં પરિણામો પ્રસન્નતાથી પ્રગટે. પ્રસન્નતા ફૂલે, ફાલે અને જ્યારે આપણા જીવનમાં પ્રગટે ત્યારે એ જીવન જીવવા જેવું એવું સુંદર હોય છે. એ અત્યારે બોલવું નકામું. એ તો એ રીતે જીવતો હોય તે જ જાણે. એટલું એ સુંદર હોય છે. ભલભલાને આકર્ષે. ખરેખરું સ્વર્ગ તો એ જ છે કે જેના જીવનમાં નરી પ્રસન્નતા આઠે પહોર રહ્યા કરે, એ જ સરળ સ્વર્ગ છે.

હવે, એકવાર આપણને એમ થાય કે એ જાતની પ્રસન્નતા આપણને મળે કેમ ? એક તો જાણે એવી અભીપ્સા થવી જોઈએ. જેમ હું દાળ, ભાત, રોટલા, શાક જમું છું તેમ આ પણ જરૂરી છે. એ જમ્યા વિના ચાલે જ નહિ. એવી રીતે આ જીવનમાં પ્રસન્નતા હોય તો આ બધું થયા કરે. બાકી કંઈ કશું

રહે નહિ. કરવા જેવું છે તે બધું જ થાય. અને જે થાય તે એટલા બધા આનંદથી થાય અને આનંદ પાછો બીજાને પણ સ્પર્શે. એટલે બહુ ઉત્તમ છે. પ્રસન્નતાનો ગુણ કેળવાય તો પોતેય સુખી થાય અને બીજા પણ સુખી થાય. બીજા સોએ સો ટકા સુખી નથી થતા. એનું કારણ એમનું મન પ્રસન્નતા તરફ વળેલું હોતું નથી. સંપૂર્ણ પ્રસન્ન હોવું જોઈએ, થવું જોઈએ અથવા રહેવું જોઈએ, તે જાતની ભાવના એમનામાં બિલકુલ કેળવાયેલી હોતી નથી. એમનું ધ્યેય પણ એ જાતનું છે નહિ. એટલે એમને જોઈતા પ્રમાણમાં પ્રસન્નતા સ્પર્શતી નથી. બાકી, થોડી ઘણી તે સ્પર્શી રહે છે. અને એટલે થોડો ઘણો આનંદ પણ રહે છે, પણ પૂર્ણપણે નહિ. મેં કહ્યું તેવી જેની ભૂમિકા થયેલી હોય એનામાં આ પ્રસન્નતા કેળવાયેલી છે. તેનાં આંદોલન પેલાને સ્પર્શે અને સ્પર્શીને તે પણ એવો જ થાય છે.

હવે, આપણે મૂળ વાત પર આવીએ કે પ્રસન્નતા શી રીતે પ્રગટે અને કેમ પ્રગટે? એનાં સાધનો શાં? અને સંસારમાં વર્તતાં વર્તતાં પ્રસન્નતા આપણાથી કઈ રીતે કેળવાય? કારણ કે આપણે સંસારને મૂકીને જતું રહેવાનું નથી અને બીજા જે કોઈ જતા રહે છે તેની વાત આપણે કરવાની રહેતી નથી. એવા લોકો તો માઈનોરિટી-(લઘુમતિ)માં છે. એ બહુ નથી, પણ એનો આપણે દાખલો શું કરવા લેવો? દાખલો લેવાની બિલકુલ જરૂર નથી. પછી આપણે વિચારો કે પ્રસન્નતા કેવી રીતે આવે? પ્રસન્નતાને અવરોધનાર, આડે આવનાર એવું બધું શું છે, તે વિચારવું જોઈએ. તો તેની સાથે આ બધું જ આવે-કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, મત્સર, અહમ્ આ

બધાં જ પ્રસન્નતાને આડે આવે. કામને લીધે પ્રસન્નતા નથી એમ નથી, પણ એ પ્રસન્નતા પછી ખેદ પ્રગટાવે છે. જો ક્રોધ કર્યો. એ ક્રોધ ધારો કે કશાકથી તમારો સંતોષાયો. તોય એ પ્રસન્નતા નેગેટિવ સાઈડમાં પલટાઈ જાય છે. એટલે આ બધાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, અહમ્, રાગદ્વેષ, આદિ જે વૃત્તિઓ છે, તે વૃત્તિઓ આપણાથી સંતોષાય ત્યારે બીજા કોઈ સાથે આપણને આનંદ થાય. એ એક જાતની પ્રસન્નતા થઈ. તે થોડોક વખત થઈને એનું રૂપાંતર થઈને એની નિમ્ન ગતિ થાય છે. નિમ્ન એટલે નીચલી ગતિ થાય છે. એટલે અજ્ઞાન તરફ માણસ વધતો જાય છે. જ્ઞાન તરફ નહિ.

ખરી પ્રસન્નતા જેને જામે, પ્રસન્નતાનો જેને વિકાસ થાય, તેનું હંમેશાં ઊર્ધ્વ ચડાણ થાય. ત્યારે આપણે વિચારીએ છીએ કે પ્રસન્નતા આપણે જોઈએ છે તો ખરી, પણ આ નેગેટિવ સાઈડની પ્રસન્નતા નથી જોઈતી. આપણને એવી પ્રસન્નતા જોઈએ છે કે જે આપણને ઊર્ધ્વ બાજુ લઈ જાય અને જેમ જેમ ઊર્ધ્વગમન આપણું થાય તેમ તેમ પ્રસન્નતાનું પ્રત્યક્ષ લક્ષણ આનંદ થાય. પ્રસન્નતા થઈ ખરી પણ એનું કાંઈ લક્ષણ તો જણાવું જોઈએને ! એમ ને એમ આપણને નહિ મનાય, એનું લક્ષણ આનંદ. એને દુઃખ, ઉપાધિ, વિઘ્ન, મુશ્કેલીઓ, ગૂંચો આ બધું વહેવારમાં આવે છે. એ આવે છે ત્યારે એટલો શાંત રહે. પ્રસન્નતા થઈ છે એને કારણે એ શાંત રહે છે. તેનું મન કશાથી ડહોળાતું નથી. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ કંઈ કશાથી ડહોળાતાં નથી. એ પણ શાંત છે. શાંત હોવાથી એ પણ એનો ઉકેલ ઝટ કરી શકે છે. મનની સાથે

બુદ્ધિ, પ્રાણ પણ છે. પ્રાણ પણ એની સાથે મદદમાં હોય છે. એટલે રસ્તો ખોળી કાઢે છે. તેને બહુ વાર લાગતી નથી. આપણે ધારીએ છીએ તેવું ક્ષણવારમાં તેને જડી જાય છે કે ‘આનું આમ કરવાનું.’ એટલે પછી એ પ્રમાણે કરે એટલે પ્રોબ્લેમ ઊકલી જાય છે. એનો એને આનંદ થાય છે. એને એમ થાય છે કે ‘ચાલો, આ તો સરસ ઊકલી ગયું ! એના વિશે હું શું મૂર્ખો વિચારતો હતો ?’

જીવનમાં કંઈ પણ પ્રશ્ન આવે તે ઉકેલ્યા વિના ચાલતું નથી. ઉકેલવો તો જોઈએ જ. ના ઉકેલીએ તો આપણે દુઃખી થઈએ. પ્રસન્નચિત્ત થવાનો કોઈ નિશ્ચય નથી, કોઈ કામના નથી, કોઈ અભિલાષા નથી, તે કશું એના વિશે જાણતો નથી કે એના વિશે સમજતો નથી, એવા માણસને પણ મુશ્કેલી, આપત્તિ, વિઘ્નો આ બધું આવે છે. તે એને સાચી કે ખોટી રીતે ઉકેલવું પડે જ. ઉકેલ્યા વગર ચાલે નહિ એને. પેલાનેય ઉકેલવું પડે. તે પેલો જે રીતે આપમેળે-સ્વયં જે ઉકેલે છે તેવું પેલો માણસ નહિ ઉકેલે. વિચાર કરી કરીને મરી જશે, પણ તેને ખરી વસ્તુ જાગશે નહિ. મહાત્મા ગાંધી હતા. તે લાહોરમાં સ્વરાજની પ્રતિજ્ઞા લીધી કે ‘મારે બ્રિટિશ રાજ્ય ના જોઈએ. અમારે અમારું રાજ્ય જોઈએ અને અમે એને માટે સત્યાગ્રહ કરીશું. ત્યારે બધાંએ ગાંધીજીને નેતાગીરી સોંપી.

પણ સત્યાગ્રહ શેનો કરે ? એની કંઈ ખબર પડે નહિ અને મહાત્મા ગાંધીને પણ ખબર ન હતી. એટલે ત્યાંથી આવીને પ્રસૂતાની વેદનામાં પડેલા. આખી રાત જાગેલા. ઓટલા ઉપર ફર્યા કરે, ભજનમાં કંઈ ગાય પણ ખરા અને આ જ વિચારમાં તલ્લીન. એમને છકે દિવસે સૂઝ્યું. તે ગાંધીજી એટલા મોટા

માણસ હતા તોપણ નાચ્યા અને કૂદ્યા. પ્રસન્નતા કેળવાય છે ત્યારે આપણા જીવનમાં કેટલાય કોયડાઓ, પ્રશ્નો જાગે છે, તે સરળતાથી એકદમ બહુ વાર લાગ્યા વિના ઊકલે છે. એ જે ઊકલે છે, એ યોગ્ય રીતના ઊકલે છે. તેમાં કોઈ જાતનું દ્વિધાપણું હોતું નથી. એમાં એ જાતે પોતે જ કન્વિન્સ-(સંમત) થાય છે. એટલે પ્રસન્નતા જેના જીવનનું ધ્યેય છે એને તે કેળવાય છે. પ્રસન્નતા એ આનંદનો એક વિભાગ છે. આનંદનો એક ભાગ પ્રસન્નતા છે. એટલે આનંદ પણ ખીલે છે. જેમ આનંદ વધતો જાય છે તેમ એકાગ્રતા, કેંદ્રિતતા આપમેળે આપણામાં પ્રગટે છે. અને એ પ્રગટે એટલે અનેકમાં હોય છતાં એકમાં જ આપણું મન રહ્યા કરે. એ પ્રસન્નતાની ખૂબી છે. જ્યારે પ્રસન્નતા જીવનમાં એકાગ્ર થાય છે ત્યારે એ પ્રસન્નતા હંમેશાં એકમાં પડી નથી રહેતી. હંમેશાં વિસ્તાર પામે છે.

સૂર્યનાં કિરણો જગતમાં વિસ્તાર પામે છે. ચંદ્રનાં કિરણો વિસ્તાર પામે છે. પૃથ્વીનો જે આભાસ છે-પૃથ્વીનાં કિરણો નથી છતાં આપણે વેગળેથી હજારો માઈલો દૂરથી જોઈએ તો તેનાં પણ કિરણો છે એમ આપણને લાગે. એટલે એ પણ વિસ્તરે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વીને ક્યાં જોવા જઈએ ? દરેક વિકસે છે. માણસ નાનો હોય પણ પાંચ, દસ, બાર, વીસ, પચીસ, પાંત્રીસ, ચાળીસ વર્ષનો થાય છે, તેમ શરીરથી પણ વિકસે છે. પ્રવૃત્તિથી પણ વિકસે છે. એમ જોઈએ તો આ દુનિયામાં દરેકનો સ્વભાવ વિકસવાનો છે. વિકાસનું નિશાન નક્કી નથી એ મોટો વાંધો છે. એ જો હોત તો એ વિકાસ ઓર પ્રકારનો થાત. એટલે એનેય ચડાવત અને બીજાને પણ ચડાવત. એ વિકાસનો ધ્યેય, એનું સંગીનપણું એ એની પાસે નથી.

સામાન્ય રીતે તો દરેક માણસ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં જીવનમાં પ્રસન્ન રહે છે ખરો. ના રહેતો હોય તો જીવન બરબાદ થઈ જાય. એને જીવવું ગમે નહિ. જે થોડું ઘણું યદ્વાતદ્વા જેવું પણ જીવવામાં પ્રસન્નતા રહેલી છે, માટે જીવવું ગમે છે. એટલે પ્રસન્નતા જીવનનાં મૂળમાં છે ખરી. એ પ્રસન્નતાને કેળવવા માટે જે સાધનો આપણે વાપરવાં જોઈએ તેના વિશે આપણે કોઈએ વિચાર કર્યો નથી. આપણને પ્રસન્નતા જોઈએ છે ખરી, તો એ પ્રસન્નતાને આપણા જીવનમાં કેવી રીતે પ્રગટાવવી અને વિકસાવવી ? તેનો વિચાર આપણે કર્યો નથી. વિચાર નથી કર્યો અને નથી થતો એનું મૂળ કારણ પ્રસન્નતા વિશે આપણને જિજ્ઞાસા પૂરેપૂરી જાગી નથી. આ પ્રસન્નતા આપણે મેળવવી છે, હાંસલ કરવી જ છે, એવી એને દઢ ભાવના જાગી નથી. એ પ્રસન્નતાને અનુભવવા કાજે જે ઝંખના જોઈએ તે પણ તેને જાગી નથી. એટલે એનાથી પ્રયત્ન થતા નથી, પણ જો મૂળમાં હોય તો પ્રયત્ન થાય પણ છે. નહિ તો પ્રયત્ન થતા નથી. ૯૯.૯૯ ટકા માણસોને આવી જિજ્ઞાસા છે નહિ. હવે ધારો કે કોઈકને વિચાર છે, એમાં ઝંપલાવ્યું છે, તો એણે શું કરવું જોઈએ ? એ અજાણ્યો છે એ શું કરે ? મૂળ સવાલ એ કે ગમે તેટલો માણસ અજાણ્યો હોય, પણ જો તેને જિજ્ઞાસા જાગે છે તો જિજ્ઞાસા જેવો કોઈ સદ્ગુરુ નથી. તે જિજ્ઞાસા તેને દોરવે છે. ‘એ વાત તમે કહી દીધી તો ખરી, પણ પ્રૅક્ટિકલ સ્ટેપ-(વ્યવહારુ પગલાં) બતાવવાનાં ખરાં કે નહિ ?’ એવો પ્રશ્ન થાય. તો જિજ્ઞાસા પ્રૅક્ટિકલ સ્ટેપ્સ બતાવે છે.

‘અમે તો સામાન્ય માણસ છીએ, તો અમને એના

ફાઉન્ડેશનનાં-(પાયાનાં) કારણો બતાવો’ એમ કોઈ મને કહે તો હું કહું કે ‘ભાઈ, પ્રસન્નતા જો આપણે મેળવવી હોય, તો પ્રસન્નતાને માટે આપણે હાલના જીવનથી શરૂઆત કરવી જોઈએ. ભવિષ્યમાં જ્યારે થશે ત્યારે મેળવીશું એમ નહિ વિચારવું જોઈએ, પણ હાલના જીવનથી શરૂઆત થવી જોઈએ. હંમેશાં આપણે સુખી રહેવાનાં પ્રયત્ન કરવાં. પ્રસન્ન રહેવાનો પ્રયત્ન કરવો.’ દુનિયામાં સહેજે એટલી બધી માથાકૂટ અને ઝંઝટ હોય તેમાં પ્રસન્ન કેવી રીતે રહેવાય ? તો એને હું કહું કે ‘તારો વિચાર પ્રસન્ન રહેવાનો પાકો નથી થયો. પ્રસન્ન રહેવાને એટલીસ્ટ-(ઓછામાં ઓછી) તારામાં અવેરનેસ તો હોય જ. જો અવેરનેસ ના હોય તો પાકો નિશ્ચય થયો નથી. એટલે જો આપણે ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોઈએ તો, જો આપણે પ્રસન્નતાને મેળવવી હોય અને જો તેનો નિશ્ચય પાકો હોય, દઢ નિશ્ચય-મક્કમ મરણિયો નિશ્ચય હોય તો તેની અવેરનેસ આવ્યા વગર રહેશે નહિ. જો અવેરનેસ ના આવે તો આપણે સમજી લેવું કે તે વિષયમાં આપણે ઊંડા ઊતર્યા નથી કે તે વિષય આપણે આત્મસાત્ કરી લીધો નથી. અથવા તે વિષય આપણને પૂરેપૂરો ગળે ઊતર્યો નથી. અથવા તે વિષયને આપણા જીવનમાં કેંદ્ર તરીકે આપણાથી સ્વીકારાયો નથી.’ જે તે તમારે કરવું એ જો તમારે કરવાનું નક્કી થાય તો તેની અવેરનેસ તમને રહેવી જોઈએ.

તમારે ગમે તે કરવું હોય, પણ તેની અવેરનેસ તમને રહેવી જોઈએ. જેમ અહીં આપણે ઘેરથી દવાખાનામાં આવ્યાં. તો તે દવાખાનામાં જવાની આપણને અવેરનેસ છે. અવેરનેસ

જીવતીજાગતી નથી, પણ મનમાં છે એટલે દવાખાના તરફ જ જઈશું. બીજે ક્યાંય નહિ જઈએ. જેમ ગાંડો માણસ ગમે તેમ ભટકતો ફરે છે તેમ આપણે નહિ જઈએ. તેથી જ્યારે આવું કંઈક હોય ત્યારે તેની અવેરનેસ જાગવી જોઈએ. એટલે જો પ્રસન્નતા આપણે મેળવવી હોય, તો પ્રસન્નતાની અવેરનેસ આપણામાં જાગેલી હોવી જોઈએ. એ અવેરનેસ જાગે તો ગમે તેમ થતાં આપણી પ્રસન્નતા કશાકથી ડૂબી, એનો ભંગ થયો કે કશાકથી તે એમાં બેરાગપણું થયું, તો જે આપણી અવેરનેસ છે તે આપણને જગાડશે કે ‘ભાઈ, આપણે તો ગમે તેમ થાય તો પ્રસન્ન થવું છે અને પ્રસન્ન રહેવું છે. આ સંજોગોમાં આપણે ડહોળાઈ જઈએ તે બરાબર નહિ. આપણે પ્રસન્ન રહો અને પ્રશ્નનો ઉકેલ કરો.’ પ્રશ્નનો ઉકેલ તો કરવો પડે, પણ ફન્ડામેન્ટલી-(મુખ્યત્વે) આપણે જે પ્રસન્ન રહેવું છે કે થવું છે તેને જાળવી રાખજો. એ તમારામાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ શાંત થાય એટલે આપમેળે, સરળતાથી દરેક પ્રશ્નના ઉકેલ તમને જાગે અને સરળતાથી સોલ્વ-(ઉકેલ) કરી શકાય. એ એની વિશેષ ખૂબી છે. જેમના જીવનમાં આવા સવાલો આવતા હોય, તેનો જે ઉકેલ કરે છે એમાં બીજી વ્યક્તિઓ સમાયેલી હોય છે. તે બીજી વ્યક્તિઓને બિલકુલ અન્યાય ના થાય એવી રીતે પ્રસન્નતા એનો ઉકેલ કાઢે છે. એની એક મોટામાં મોટી ખૂબી છે. આ હું કંઈ એમ ને એમ કહેતો નથી. આ અનુભવની વાત છે. બીજું, આપણે જીવનમાં ગમે તે કામ કરવાં બેઠાં. આપણે સ્વતંત્રપણે કોઈ કામ ઉપાડ્યું, તો એ પ્રસન્નતા એ કામમાં મદદકર્તા છે. મદદકર્તા છે એટલું જ નહિ પણ એ કામમાં વધુ

ને વધુ આપણને ઉતારવાને રસવાળા બનાવે છે. એટલું જ નહિ પણ એ કામમાં તમને કોઈ જાતની અગવડ ના આવે, મુશ્કેલી ના આવે, કોઈ જાતની તમને મનમાં સગડગ ના થાય. હવે ધારો કે કોઈ બાબતમાં એને મુશ્કેલી આવે ત્યારે પ્રસન્નતા જેનું ધ્યેય છે તેવો માણસ તે વખતે માત્ર પેલી મુશ્કેલીનો ઉકેલ કાઢવા જાય છે તે નહિ બને. જેમ વડોદરા શહેરને આપણે જોવું હોય તો વડોદરા શહેરથી ઊંચે ઊડો, તો વડોદરા જોઈ શકીશું. તેવી રીતે મુશ્કેલીનો ઉપાય કાઢવો તે શક્ય નહિ બને. મુશ્કેલીથી છૂટા થાઓ, જરા તટસ્થ થાઓ તો તમે મુશ્કેલીનો સાચો ઉકેલ કાઢી શકશો.

પ્રસન્નતાની ખૂબી એ છે કે જો તમે જીવનમાં પ્રસન્નતાનું ધ્યેય લીધું છે, તો જેનામાં પ્રસન્નતા આવતી જાય છે, તે તટસ્થ થતો જાય છે. આ તેનું બીજું પરિણામ છે. પ્રસન્નતા જેના જીવનમાં પ્રગટતી થઈ તેનામાં તટસ્થતા આવતી જાય. તટસ્થતા આવતી જાય એટલે છૂટો થતો જાય છે. જુદો પડી શકે છે. તમારામાં તટસ્થતા આવી એટલે તમે એ પ્રશ્નનો પ્રાણ, પ્રશ્નનું હાર્દ, એ પ્રશ્નનો વિષય એ બધું તમે સરળતાથી જાણી શકશો. જેનો ઉકેલ કરવાનો છે, કે જે મુશ્કેલી, દુઃખ આવ્યું હોય, જે પ્રશ્ન કે કોયડાઓ કે જે કાંઈ આપણા જીવનમાં કામકાજમાં ઊભા થયા હોય તેને જાણીને સરળતાથી તેનો ઉકેલ તમે કાઢી શકો છો. એ રીતે સામાન્ય માણસ એ નહિ કાઢી શકે. ધારો કે ગમે તેવો કાબેલમાં કાબેલ માણસ, બહુ વહેવારમાં હોશિયાર માણસ પણ પેલા પ્રશ્નનો ઉકેલ કરે અને પેલો પ્રસન્નતાવાળો-જેને આવી તટસ્થતા જાગેલી છે, વિવેક જાગેલો છે તે ઉકેલશે તે બેમાં

આસમાન જમીનનો ફરક હશે. એ વાત પણ એટલી ચોક્કસ.

આપણે વાત કરતાં હતાં કે પ્રસન્નતા ક્યાં ક્યાં સાધનોથી કેળવાય ? તો મૂળમાં તો તેને ધ્યેય નિશ્ચિત હોવું જોઈએ. મારે આ કરવું જ છે એની પાછળ આવો વિચાર-મરણિયો નિશ્ચય થાય અને પછી ધીરે ધીરે તેને પોતાનાં કામમાં વણવું જોઈએ કે મારે પ્રસન્ન રહેવું છે. પ્રસન્ન રહીને કામ કરે. ધારો કે દુઃખ આવી પડ્યું, વિઘ્ન આવી પડ્યું ત્યારે બને તેટલી શાંતિ રાખવી, ઉદ્વિગ્ન થવું નથી. ઉદ્વેગ પ્રસન્નતાને મારી નાખનાર, પ્રસન્નતાની માત્રાને ઓછી કરનાર છે.

જ્યારે તટસ્થતા આવે છે ત્યારે આપણાં મનાદિકરણ પણ શાંત હોય એટલે એ શાંતિમાં જે એનો વિચાર કરે છે તેવો પેલો બીજો માણસ નહિ કરી શકે, કારણ કે એનાં મનાદિકરણ પેલાનાં જેટલાં શાંતિવાળાં હોતાં નથી. શાંતિ અને તટસ્થતાથી વિચાર કરીને ઉકેલ લાવે એને વહેલો ઉકેલ મળી જાય છે. ઉકેલ મળવાથી તેના કામની સરળતા બીજા બધા માણસો કરતાં વધી જાય છે, પણ કેટલાક માણસો એમ કહે કે ‘સાલો મૂર્ખો છે, વેદિયો છે.’ પણ એનાં કામ જુઓ તો બધાં સરળ અને ઝટ ઉકેલે તેવાં છે. અને એનાં કામનો પ્રોગ્રેસ-(વિકાસ) પણ સારો થઈ શકે. અને બીજી ખૂબી એ કે ગમે તેવો બુદ્ધિનો ‘ઢ’ હોય-બધાંની કંઈ સરખી બુદ્ધિ નથી હોતી. બુદ્ધિ જરાક ના હોય તેવા પણ માણસ હોય છે. એવો માણસ પણ જો પ્રસન્નતાથી વર્તવાનું કરે તો તેની બુદ્ધિ ખીલે છે. આ માર્ગમાં પણ તેની બુદ્ધિ ખીલે છે. જ્યારે એ બુદ્ધિ ખીલે છે ત્યારે તેના રસ્તામાં આવતાં અનેક પ્રશ્નોને ઉકેલવામાં મદદરૂપ થાય છે.

બીજું, જ્યારે પ્રસન્નતા વધે ત્યારે એમાંનું એક ફળ તટસ્થતા પ્રગટે. બુદ્ધિ પ્રગટે. બુદ્ધિ પ્રગટે એની સાથે તેના પ્રાણ પ્રગટે. અહમ્ તો સાથે હોય જ. આમ, આવા આવા પ્રશ્નો જ્યારે ઉદ્ભવે ત્યારે એનામાં એ સરળતાથી તટસ્થતા, બુદ્ધિ, પ્રાણ, વિવેક-આ બધાં ખીલેલાં હોય છે અથવા ખીલતાં જતાં હોય છે. એના લીધે બહુ સરળતાથી એકદમ એને સૂઝી જાય છે કે હવે આમ કરવાનું છે.

એ પ્રસન્નતા માટે આપણે કરવું શું ? તે મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આપણે આવીએ. આપણે પ્રત્યેક કર્મ કરતી વખતે પ્રસન્નતાને જ મોખરે રાખવી જોઈએ. જેમ લગ્ન લીધું હોય અને વરરાજાને જ્યારે ઊઘલાવ્યા ત્યારે વરરાજાને આપણે મોખરે રાખીએ. તેવી રીતે પ્રસન્નતાને આપણે મોખરે રાખવી પડશે. તે પણ પ્રત્યેક કર્મમાં આ પ્રસન્નતા મોખરે રાખવાની. જો એવી અવેરનેસ ના રહી તો આપણે ભૂલાં પડી જઈશું. એ અવેરનેસ ક્યારે રહેશે ? જ્યારે પ્રસન્નતા માટે આપણો દૃઢ નિશ્ચય, મક્કમ નિશ્ચય, મરણિયો નિશ્ચય પાકો થયો હશે. ‘આ આપણે કરવું છે, કરવું છે ને કરવું જ છે, એવો આપણે પાકો નિશ્ચય થાય. અને મરણિયો નિશ્ચય થયો હોય તો તેની અવેરનેસ આપણને રહેશે. બાકી, આપણને આ મેળવવાની જેવી તેવી વૃત્તિ થઈ હશે તો નહિ થાય. તો અવેરનેસ આપણામાં નહિ રહે.

અવેરનેસ રહ્યા સિવાય તમે આગળ નહિ વધી શકો. તમારે જે બાબતમાં પ્રગતિ કરવી છે તે દરેક બાબતમાં તમારી અવેરનેસ જીવતીજાગતી હોવી જોઈએ. તે સિવાય નહિ બને. ત્યારે આપણે એ જોયું કે જેમાં ને તેમાં પ્રસન્નતાને મોખરે રાખજો.

‘કંઈ પણ હોય તો આપણે પ્રસન્નતાને રાખીએ ખરાં, પણ એકદમ કંઈ સાલી રહે નહિ. તો રહે એવું આપણે શી રીતે કરવું?’ તો તમે ભાઈ, તમારા પોતાના માર્ગમાં પ્રસન્નતાના શત્રુઓ પડેલા છે. એને પહેલાં દૂર કાઢો. રાગદ્વેષ તેનો મોટામાં મોટો શત્રુ. તો તેને કાઢો, પણ તે કાઢવા જતાં જન્મોના જન્મો વીતી જાય. ત્યારે તેના કરતાં હું કહું કે ‘તારી વાત સાચી.’ અથવા આ અંગેના જે વિચાર કરનારા હોય તો તેને કહું કે ‘તારી વાત સાચી’, એના કરતાં આપણે પ્રસન્નતા કેળવતાં જ્યાં રાગદ્વેષ આવ્યા ત્યાં રાગદ્વેષને આપણે વળગવું નહિ. એકલા રાગદ્વેષ ટાળવા માટે આપણે જન્મો જોઈશે. બુદ્ધ ભગવાને કથા લખી છે, તે રીતે એમને ગુણ કેળવતાં કેટલાક જન્મ ગયા છે. તે એ રીતે તો આપણે ફાવીએ નહિ. ત્યારે આપણે આ પ્રસન્નતા કેળવતાં રાગદ્વેષ જ્યાં આવ્યા ત્યાં રાગદ્વેષથી છૂટા પડીએ. કંઈ એમાં આપણે વળગવું નથી. વિચાર આપણી પાસે છે. બુદ્ધિ છે, વિવેક છે, આ તટસ્થતા જાગી છે. આ બધું જાગ્યું છે માટે તેનાથી છૂટા જરૂર પડી શકાય. ના પડી શકાય તેવું નથી. આપણે રાગદ્વેષમાં ના ભરાઈએ અને જો ભરાયાં તો આપણી પ્રસન્નતા તૂટી જાય. પછી આપણી પ્રસન્નતા કોઈ કાળે નહિ ટકે. કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ આદિ છે ત્યારે તે વખતે શું કરવું ? ત્યારે પણ આ જ વૃત્તિ આપણે ધારણ કરવાની.

આ બધાંને રાખીને આપણે પ્રસન્નતાના પ્રદેશમાં પ્રવેશીએ તે કોઈ કાળે નહિ બને. માટે, પ્રસન્નતાના પ્રદેશમાં જતાં જતાં માર્ગમાં આ બધું આવે તો એને ટાળતા જાઓ. પ્રસન્નતાની

અવેરનેસ રાખો. મારી અવેરનેસ પ્રસન્નતા માટેની છે, તો એ પ્રસન્નતા મેળવવા માટે મારે આગળ વધવાનું છે. એમાં આ બધાં જો આવે તો પ્રસન્નતાને મારી નાખે છે. એનું ખૂન કરી નાખે છે. માટે, મારે આ બધાં ના જોઈએ. એ આપમેળે નિર્ણય કરશે. બહુ નાનાં બાળકને જે ખરેખરી વસ્તુ જોઈએ છે, તે તેમાં જ મન રાખશે. બીજું ગમે તે આપશો, તો એ બાળક ફેંકી દેશે. એને જે જોઈએ છે તે આપો તો જ સંતોષ થાય છે. એ હકીકત એટલી જ સાચી છે. ગમે તેને પૂછો. એવી રીતે આ જ્યારે પ્રસન્નતાની આપણા દિલમાં જો સાચેસાચી માગ હશે તો તે વખતે તે એટલો બધો ખુલ્લી રીતે એની સામે બળવો ઉઠાવીને એને નકારશે. એની સામે ઈન્કાર કરશે કે ‘નહિ જોઈએ મારે.’ પોતે એમાં ભળી જશે નહિ. જુદો રહેશે, કારણ કે એનામાં વિવેક આવ્યો છે, બુદ્ધિ આવી છે, તટસ્થતા આવી છે. આ બધાં આવ્યાં હોવાથી એની સાથે એ ભળી નહિ શકે. કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ આ બધાંથી મુક્ત-વેગળા થવાનો માર્ગ પ્રસન્નતાને લીધે મળે છે. આપણે જો તટસ્થપણે સાચી રીતે વિચારીએ તો, એટલે ધીરે ધીરે એકવાર નકાર્યા, બેવાર નકાર્યા, ત્રણવાર નકાર્યા, ચારવાર... ઘણીવાર નકારવાં પડશે. તે જ્યારે એમ લાગે છે કે એમને એક સ્વતંત્ર પ્રાણ છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, અહમ્ આદિ થયા. એમની આઈડેન્ટિટી-(ઓળખ) એવી છે કે એનામાં શક્તિ છે. એની એને અવેરનેસ છે એટલું જ નહિ પણ એનામાં એક એવી જાતની શક્તિ છે કે બીજાને તે ભોળવી શકે. બીજાને પોતાના પક્ષમાં લઈ લેવાની તેનામાં આવડત

છે, કળા છે. ત્યારે આવું બધું હોવા છતાં આ પ્રસન્નતાથી આપણે વેગળાં રહી શકીશું. બધાંને આપણે કેળવી શકીશું.

આપણે પ્રત્યક્ષ જીવન જીવીએ છીએ અને તેજસ્વી જીવન જીવીએ છીએ. જીવન ઉત્તમ પ્રકારનું જીવીએ છીએ. જીવન કોઈ ધ્યેયવાળું જીવીએ છીએ તેનું પ્રત્યક્ષ લક્ષણ પ્રસન્નતા છે. અને પ્રસન્નતા જીવનમાં પ્રકટે છે ત્યારે જીવનમાં કોઈ પણ કશી મુશ્કેલી હોવા છતાં તેને મુશ્કેલી લાગતી નથી. મુશ્કેલી સરળતાથી ઊકલે છે.

‘મોટા, તમે બધી વાતો બેઠાં બેઠાં તો કરી, પણ આ તમારી પ્રસન્નતા અને અમારો રોટલો, આ બેનો કંઈ મેળ ખાય છે, કે પછી એમ ને એમ ભાષણો ઠોક્યાં કરો છો?’ તો એનો મેળ ખાય છે. પ્રસન્નતાવાળો માણસ કોઈ કાળે આળસુ નથી. તે હંમેશાં ઉઘોગી, ઉઘમી, ખંતવાળો, ધીરજવાળો રહેશે. તે માણસ ભલે ગરીબ માણસ હશે, પણ ખાવાને માટે ઉઘમ કરશે. જેટલું મળશે તેમાં સંતોષ માનશે. એક રોટલો ખાવા જોઈએ અને અડધો રોટલો મળે તો તે અડધો રોટલો ખાઈને પણ એને સંતોષ થશે. ‘એનો ટબારો કેમ ચાલશે?’ એ તો તમે તમારી બુદ્ધિથી વિચારો છો. એની બુદ્ધિથી વિચારો તો તે બહુ સુંદર રીતે ચાલતો હોય છે. કોઈ દિવસ એના વિશે એના મનમાં પ્રશ્ન ઊઠતો નથી. એને કમાવવાની અંદર, રોટલો મેળવવાની અંદર, કપડાંલત્તાં મેળવવાની અંદર કોઈ જાતની મુશ્કેલી પડતી નથી. એવી જાતની મહેનત કર્યાં કરે છે. તેમાંથી તેને આ મળ્યાં કરે છે. એમાં મીનમેખ જાતની અતિશયોક્તિ નથી. જરાપણ નહિ. એટલું જ નહિ પણ વહેવારમાં ખર્ચ તો

જોઈએ. તોપણ તેના વહેવાર સચવાય છે. ‘અ,બ,ક,ડનો વહેવાર પ્રત્યક્ષ બતાવો તો અમે માનીએ. તમે તો ઠોકી બેસાડો’ એમ કોઈ કહે તો એનો દાખલો મારી પોતાની જાતનો જ આપું.

મારો બધો વહેવાર ચાલ્યા કરે છે. જેને તપાસવું હોય તે તપાસે. નાનપણથી તે અત્યાર સુધીની મારી આખી જિંદગી જોવી હોય તે જોઈ શકે છે. કોઈ કહે કે ‘તમારી વાત છોડો. ગમે તે કર્યું !’ પણ અ, બ, ક, ડ,નું શું થતું હશે ? તેના વિશે વાત કરોને. તો તેના વિશે વાત કરી શકાય. જેને જે આવડત છે, એ આવડતનો એ ધંધો કરે તો તે દીપી ઊઠે. ધંધો કરવામાં પૈસાની મદદ જોઈએ. એની પાસે તેટલી મૂડી છે અને ધારો કે એટલી મૂડી ના હોય અને આવડત છે તો કોઈકની સાથે ભાગીદારી કરે, તો પોતે તેમાંથી આગળ વધે. ભાગીદાર કરતાં એ આગળ જાય. આમ, કોઈ ને કોઈ રીતે પ્રસન્નતાવાળો માણસ માર્ગ કાઢે છે. એ બે હાથ જોડીને આકાશ સામું જોઈને બેસી રહી શકતો નથી. અને પોતાના માર્ગમાં મુશ્કેલી આવી તો મુશ્કેલીનો ઉકેલ કાઢ્યા સિવાય તે રહેવાનો નથી.

તા. ૮/૯-૧૦-૧૯૭૪

(૩) ‘પ્રસન્નતા’નો અર્થ

સ્વજન : મોટા, આપ અમને ‘પ્રસન્નતા’ શબ્દ પર સમજાવતા હતા. એ બાકી રહેલું.

શ્રીમોટા : ‘પ્રસન્નતા’ એ આખો શબ્દ લઈએ તો, આગળ જે ‘પ્ર’ મૂક્યો છે-‘પ્ર’ સાથે મૂકીએ તો એનો અર્થ વધી જાય છે. ‘પ્રસન્નતા’માં જે ‘તા’ છે એ જુદો જ છે. એની સાથે સંકળાયેલ નથી. એ પણ ‘પ્ર’ના જેવું જ છે. એક પ્રીફિક્સ-(પૂર્વાર્ધ) છે અને બીજો સફિક્સ-(ઉત્તરાર્ધ) છે-ગમે તે આપણે કહીએ. મૂળ શબ્દ ‘સત્’ રહ્યો. ‘સત્’ એટલે હોવું. હવે હોવાપણાની સભાનતા આપણને જ્યારે થાય એટલે પ્રસન્નતા. એટલે કે પ્રસન્નતા આપણને આપમેળે પ્રગટે. અથવા તો આપણે આત્માની વાત જવા દઈએ તો-દા.ત., મારી પાસે આટલી મૂડી છે. એની પણ સભાનતા થઈ, એનો પણ એને આનંદ છે. અથવા તો સમાજમાં જેનું મૂલ્ય સારું ગણાય, એવું કશુંક નક્કર છે, એની જેને સભાનતા થઈ, તો એ બાબતમાં એને પ્રસન્નતા થઈ. એટલે બે અક્ષરો ‘પ્ર’ અને ‘તા’ એના અર્થનો વધારે સ્ફોટ કરવા માટે મુકાયા છે. મૂળ શબ્દ ગણીએ તો ‘સત્’ છે. ‘પ્ર’ ‘સન્ન’ ‘તા’-મૂળમાં બે ‘ન’ છે, પણ સંધિના નિયમ પ્રમાણે ‘ત્’ નો ‘ન્’ થાય છે.

તા. ૧૮-૧૦-૧૯૭૪

(૪) સ્ફુરણા

સ્વજન : ઈન્ટ્યૂશન-(સ્ફુરણા) કેવી રીતે આવે છે મોટા ?

શ્રીમોટા : કોઈ ગૂંચ આવી હોય અને એ આપણા સબકોન્શ્યસ માઈન્ડ-(અવચેતન મન)માં પડેલી હોય, તે વખતે આપણે રોજનાં કામમાં હોઈએ. એટલે ધાર્યા જેટલી એકાગ્રતા ના થઈ હોય, પણ એનું મનનચિંતવન એ વખતે ચાલ્યા જ કરે. થોડાક વખત પછી બંધ થઈ જાય. સબકોન્શ્યસ માઈન્ડમાં પેલું પડ્યું હોય તેમાંથી જીવદશામાં ઈન્ટ્યૂશન ઊપજે.

જ્યારે પ્રેરણા શ્રેયાર્થીને થાય. ઊંચી દશાવાળાને થાય. ઈન્ટ્યૂશન ભાવનામાંથી પ્રગટતું હોતું નથી. એ તો આપણા પોતાના જ વિચારવમળમાંથી જાગતું હોય છે. સબકોન્શ્યસ માઈન્ડ તો દરિયા કરતાંય વધારે ભારે છે. એની શક્તિ પણ ભારે છે. હાલ જેટલી સમજણ છે એની શક્તિની ખબર છે, એના કરતાં અનંતગણી શક્તિ સબકોન્શ્યસ માઈન્ડમાં રહેલી છે, એવું અનુભવીઓ કહે છે. પેલા સાઈકોલોજીવાળા-(માનસશાસ્ત્રવાળા) કહે છે ખરા. જ્ઞાન અને શક્તિનો ભંડાર ત્યાં છે. સબકોન્શ્યસ માઈન્ડમાં ક્યારે જાય, એનું પણ સાયન્સ છે.

આપણું ઘણું ખરું વિચારવાનું હોય છે એ ઉપરના માઈન્ડનું છે, સુપરફ્લુઅસ-(ઉપરછલ્લું) છે, પણ જ્યારે બહુ વ્યગ્રતાવાળું કે ગૂંચવણવાળું હોય ત્યારે એ સબકોન્શ્યસ માઈન્ડને સ્પર્શ કરે છે. સબકોન્શ્યસ માઈન્ડ એને-એ ગૂંચ-પ્રશ્નને પકડી લે છે. પછી તો આપણે બીજાં બધાં કામકાજમાં અને વિચારોમાં પડી જઈએ છીએ. એટલે આપણને પેલું વીસરાઈ ગયેલું લાગે છે-ખરી રીતે તો વીસરાઈ જતું હોય-અથવા તો એની ઈન્ટેન્સિટી-(આતુરતા) ઓછી થઈ જતી હોય

છે. જેવો પ્રોબ્લેમ હોય એવી થોડીઘણી સભાનતા રહે-
ગરજવાળો પ્રોબ્લેમ હોય તો યાદ પણ રહે-પછી તો એ પણ
માઈલ્ડ-(નરમ) થાય, પણ સબકોન્શયસ માઈન્ડ-(અર્ધજાગૃત
મન)માં જે પકડાયું હોય છે એ માઈલ્ડ થતું નથી. એ ઊલટું
તેજસ્વી થતું હોય છે. એમાંથી પછી ઈન્ટ્યૂશન જન્મતું હોય છે.

સ્વજન : સબકોન્શયસ માઈન્ડનું ઊંડાણ અનંતગણું હોય
છે એમ આપે કહ્યું. એ જે પ્રશ્ન આપણે મૂક્યો એને સોલ્વ-
(ઉકેલવા) કરવા માટે અનંત જાતની માહિતી જોઈએ.
સબકોન્શયસ માઈન્ડ આખી દુનિયામાં બધે જ પ્રસરેલું હોય ?

શ્રીમોટા : બધે જ પ્રસરેલું છે. વ્યક્તિમાં સબકોન્શયસ
માઈન્ડ જે છે તે બધાંનામાં આખી પૃથ્વીનું પોતાનું સબકોન્શયસ
માઈન્ડ છે. સમાજની જે ટોટાલિટી-(સમગ્રતા) છે, એનું
સબકોન્શયસ માઈન્ડ છે. એ ટોટાલિટીનું સબકોન્શયસ માઈન્ડ
છે. તેની સાથે આપણું સબકોન્શયસ માઈન્ડ જોડાયેલું છે. એના
હિસાબે એ માહિતી મેળવી લે છે અને એ બધી માહિતીના
વર્કિંગની આપણને સમજ ના પડે. અને જે જે વસ્તુની
જરૂરિયાત પડે એ મેળવી શકે છે.

એને ડિમાન્ડ-(માગણી) કરવાની જરૂર નહિ. જે પ્રશ્ન
અંદર ચોંટ્યો હોય એને ઉકેલવાને માટે આપમેળે પોઝિટિવ
બતાવે છે. એના પ્રોસ એન્ડ કોન્સ વિચારો બતાવતું નથી. એ
તો બધાંનાં ફળ સ્વરૂપે બહાર પડે છે. ખરી રીતે ઈન્ટ્યૂશન
થાય છે, ત્યારે માણસ એ પ્રમાણે કરવા મંડે છે. એના પર
વિચાર કશો કરતો નથી. કેટલાક માણસોને એ પણ ખબર
પડતી નથી કે મને ઈન્ટ્યૂશન થયું છે. આ બાબતમાં જેણે કંઈ
ખણખોદ કરેલી છે, એવાને સમજણ પડે છે કે આ મને
ઈન્ટ્યૂશન થયું.

(૫) જીવની ગતિ

શ્રીમોટા : જેનાં નેગેટિવ કર્મો જીવનમાં થયાં હોય છે. ઘણા ઘાતકી હોય, પ્રપંચી હોય, અનીતિવાળા હોય, લુચ્ચા અને એવા બધા હોય એ બધા અધોગામી થાય છે. નીચે જાય છે. ‘નીચે’ ‘ઊંચે’ એ શબ્દ તો સમજવા માટે બોલીએ છીએ.

એવી પૃથ્વી પણ છે કે જ્યાં આવા બધા જીવો હોય છે. એમાંથી જે સારા થતા જાય એ આપણે ત્યાં આવે. આપણે ત્યાંથી સારા થતા જાય એ બીજે જાય. વળી, ઊંચે હોય એ પતન થયેલા હોય એ આપણે ત્યાં આવે. એમ બધું ચાલ્યા કરે છે.

સ્વજન : એવા બીજા સૂર્યમંડળોમાં આવા પૃથ્વી જેવા ગ્રહો હોય છે ?

શ્રીમોટા : હા, સૂર્યમંડળ તો પુષ્કળ છે.

સ્વજન : મોટા, આ લોકો જે કહે છે કે મેક્સિસમમ સ્પીડ- (મહત્તમ ગતિ) લાઈટની સ્પીડથી જઈ શકે. તે આવા જીવો જે હશે એ એનાથી વધુ સ્પીડથી જઈ શક્તા હશે ?

શ્રીમોટા : હા, એનાથીય વધારે સ્પીડથી જઈ શકે છે. એટલી બધી સ્પીડ કે સ્થિર ભાસે.

સ્વજન : લાઈટની સ્પીડ અંતિમ નથી ?

શ્રીમોટા : ના, અહીંથી મંગળ કે શુક્ર કેટલો બધો દૂર છે, પણ અનુભવીને કોઈ નિમિત્ત આવ્યું, તો તે વખતે એને સ્ક્રુર્યુ એ જ વખતે એ ત્યાં પહોંચે. કાળ જ ઊડી જાય. કાળમાં હોવા છતાં શરીરધારી છે એથી એને એ નથી. એમાં હોય અને એમાં ના હોય એની કશી મહત્તા નથી, પણ એ હોવા છતાં નથી, એ જ એની વિશેષ મહત્તા છે.

અત્યારે આપણી જીવદશાની લાઈફ સંસ્કારો ઉપર ચાલ્યા કરે છે. ટેન્ડન્સી-(વલણ) સંસ્કારમાંથી જન્મે છે. એટલે કે ટેન્ડન્સી ઉપર આપણું જીવન ચાલ્યા કરે છે. તેવી રીતે અનુભવીને નિમિત્તથી જીવન ચાલ્યા કરે છે. જે પ્રકારનું નિમિત્ત હોય એ પ્રકારનો એનો કોષ થઈ જાય છે. કોઈ ઉત્તમ પ્રકારનું નિમિત્ત હોય, કોઈ નિમ્ન પ્રકારનું નિમિત્ત હોય-સારાં જ નિમિત્ત એને હોય એવું કંઈ નથી, કારણ કે એણે અનેક જન્મો લીધા છે. કેટલાં બધાંની સાથેના એના સંબંધો, એ સંબંધો ઉત્તમ પ્રકારના જ હોય એવું કંઈ નથી. એ પોતે પણ જીવદશામાં હોય ત્યારે એનાથી અસત્ય કર્મ પણ નહિ થયા હોય એવું કંઈ છે નહિ. જેમ અન્નમય, પ્રાણમય, વિજ્ઞાનમય અને આનંદમય કોષ ગણાવે છે, તેવી રીતે એક જડ જેવો કોષ થઈ જાય. અહલ્યા પથ્થર થઈ ગયેલી, તે ખરેખર પથ્થર નહિ થઈ ગયેલી, સ્થૂળ પથ્થરરૂપે ન હતી, પણ એનો કોષ જડ પથ્થર જેવો થઈ ગયેલો. તમસથી ભરપૂર. અનુભવીને આવા જડકોષ થઈ ગયાના અનુભવો થાય છે. એને જ્ઞાન રહે કે કયા કારણથી અને કયા હેતુથી આ થયું છે. એનો પણ બધો પાકો ખ્યાલ રહે. એટલે એમાં જ્યારે પ્રવેશ્યો હોય છતાં એને એનો ખ્યાલ રહે છે. જ્યારે આપણે કોઈ ટેન્ડન્સીમાં પરોવાયાં તો ટેન્ડન્સીરૂપ થઈ જઈએ છીએ, પણ એમાં જો તટસ્થતા પ્રગટે તો એટલા પ્રમાણમાં એના સંસ્કારો એટલા ઓછા ગાઢા પડે છે. આટલો ફેર પડે છે, એવા ગાઢ સંસ્કારો તટસ્થતાને લીધે નહિ થાય. એમાંથી ભલે એ નીકળી ના શકતો હોય, પણ એના સંસ્કાર એટલા ગાઢા પડતા નથી.

એટલે ધીરે ધીરે આપણા ધ્યેયનું મનનચિંતવન કરતાં કરતાં ધીરે ધીરે આપણે તટસ્થતા કેળવવી. જેને આ માર્ગનો અભિગમ છે એવા શ્રેયાર્થીને કે સાધકને તટસ્થતા વહેલી આવે છે. તટસ્થતા આવ્યા પછી ધીરે ધીરે આગળ વધાય છે.

કોઈને એમ પ્રશ્ન થાય કે ‘અનુભવીને જો નિમિત્ત હોય તો આકાશતત્ત્વ, તેજતત્ત્વ અને વાયુતત્ત્વનો આશ્રય લઈ શકે છે. તમને આટલી બધી માંદગી છે. આટલા સણકા મારે છે. તમે આ ગોળી લો છો તે ઠીક છે, પણ તમે તમસનો આશરો કેમ નથી લેતા ?’

મैं કહ્યું, ‘અનુભવીને પોતાના વિશેનું નિમિત્ત હોતું નથી. બીજાનું જ હોય. પોતાના સિવાય ઈતરનું જ હોય. જ્યારે એકાત્મભાવની સ્થિતિમાં હોય-એકાગ્ર-કેંદ્રિત રસાત્મકભાવથી હરિમાં જ હોય ત્યારે તેટલા કાળ પૂરતું એને કોઈ નિમિત્ત નથી હોતું. પોતા પૂરતું તો નિમિત્ત હોતું નથી. હોઈ શકે જ નહિ.’

પછી બીજો એવો સવાલ પૂછ્યો, ‘નિમિત્ત હોય તો શરીર પણ બીજે ઠેકાણે જાય. શરીર તો એનું એક જ ઠેકાણે હોય છે.’ ‘શરીર બીજાં થઈ શકે. સંકલ્પથી એ પોતે ત્યાં જાય, ત્યાં આગળ બીજું શરીર દેખાય. અનુભવીને પોતાને એવો અનુભવ થાય છે. અનુભવી જાય છે ત્યારે શરીર સાથે જતું નથી, જાય ત્યારે તો સંકલ્પ પૂરતું જ જાય છે. પછી ત્યાં શરીર થાય છે.’

સ્વજન : પ્રભુનું મનનચિંતવન કર્યા કરીએ...

શ્રીમોટા : મનનચિંતવન કરતાં કરતાં એકાગ્રતા આવે. કંઈ જ ના હોય છતાં, પણ કેંદ્રિતતા આવતાં ઘણી વાર લાગે. એકના એક વિચાર પર કે એકના એક ભાવ પર એકાગ્રતા

આવે, પણ કેંદ્રિતતા આવતાં બહુ વાર લાગે. એ પછી કેંદ્રિતતા આવે. અનુભવ થાય. એ પછી કેંદ્રિતતા આવે.

સ્વજન : મોટા, આપે કહેલું કે સૂક્ષ્મ શરીર એ તો ‘કારણ’માં જવા માટેનો ઉંબરો છે.

શ્રીમોટા : બહાર પણ જવાય અને અંદર પણ જવાય એટલે ઉંબરો કહ્યો.

સ્વજન : સૂક્ષ્મ શરીરમાં જવા માટે સંકલ્પ કરવો પડેને ?

શ્રીમોટા : જ્યારે આપણે પ્રકૃતિમાં છીએ. પ્રકૃતિનું વલણ મોળું પડતું જાય અને વિશેષ ને વિશેષ ભાવરૂપ થતા જઈએ ત્યારે સૂક્ષ્મમાં જવું શક્ય છે અને પાછું આપણામાં તટસ્થતા જામી ગયેલી હોય અને સમતાની તૈયારી હોય ત્યારે સૂક્ષ્મમાં જઈ શકીએ. તટસ્થતા, સમતા અને સાક્ષિત્વ-એ ત્રણ તબક્કા.

શરીરમાંથી પ્રાણ નીકળી જાય ત્યારે સૂક્ષ્મ શરીર જતું ઘણાંયે જોયું હોય છે. એ શરીરનું માપ પણ ક્યાંક આપેલું છે. સૂક્ષ્મ શરીરને ‘લેન્થ કે બ્રેથ’ જેવું કશું નથી. એ આકાર જે દેખાય છે એ આપણી સ્થૂળ આંખોથી નહિ દેખાય.

સૂક્ષ્મનો જે આકાર જેવું દેખાય તો તે પૃથ્વીતત્ત્વ છે. જે જે બધું સ્થૂળ સ્વરૂપે દેખાય છે, તે જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને લીધે જ છે. સૂક્ષ્મમાં તો બીજરૂપે છે.

આપણે જાણતાં નથી, પણ જે સબ્લીમેશન-(ઊર્ધ્વીકરણ)ની સ્થિતિમાં હોઈએ છીએ અથવા તો વાગોળવાની સ્થિતિમાં હોઈએ છીએ ત્યારે કેટલોય કાળ વીતી જાય છે. પૃથ્વી પર એક માણસ સિત્તેર વર્ષ જીવ્યો તો એના સૂક્ષ્મ શરીરને જન્મ લેતા બસો અઢીસો વર્ષ વહી જાય. માત્ર અનુભવીને જ કાળ

નડતો નથી. એને જન્મ લેવો હોય ત્યારે એ લઈ શકે છે. અથવા તો કોઈ માણસને ઉચ્ચ પ્રકારની એવી અભિલાષા હોય, તો એવો જીવ વહેલું શરીર ધારણ કરી શકે છે. એથી ઊલટું એ નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિવાળો હોય, તો એનું નવું શરીર બની શકતું નથી. માટે એ પ્રેત થાય છે.

સ્વજન : મોટા, અનુભવી જ્યારે બીજાને દર્શન દે ત્યારે એ પૃથ્વીતત્ત્વ ત્યાંથી ગ્રહણ કરે ?

શ્રીમોટા : હા, ત્યાંથી ગ્રહણ કરે. કોઈક એને માટેનો પ્રેમવાળો હોય અને એની ઈચ્છા ના હોય તોય એને એવાં દર્શન થાય છે. રામકૃષ્ણ પરમહંસ કે રમાણ મહર્ષિએ શરીર છોડી દીધેલું પછી પણ એમનાં દર્શન થયેલાં છે. ત્યારે પેલાને કંઈ પણ ઈચ્છા ના હોય તોપણ એની સાથે એવું નિમિત્ત હોવાથી પેલાને દર્શન આપે છે. તે વખતે દર્શન આપે. પેલાને શરીર દેખાય. ત્યારે અહીંથી શરીર લઈ જઈ શકાતું નથી. જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વમાં ભાર રહ્યો એટલે એ ઊડી શકે નહિ. આવું કહ્યું ત્યારે એક જણે સામે પ્રશ્ન કરેલો કે ‘એવું તે બનતું હશે ?’ મેં કહ્યું, ‘આ પ્રેત ગમે તે થઈ શકે છે. જો પ્રેતમાં એટલી શક્તિ છે તો અનુભવી કેમ ના થઈ શકે ? વિચાર તો કરો.’ આવી શક્તિ સાબિત કરી શકાય નહિ. આપણા શરીરમાં પાંચ તત્ત્વો છે એ સાબિત કરી શકાતાં નથી એ તો હકીકત છે. હવામાં ઓક્સિજન અને નાઈટ્રોજન બધું છે. જુદા જુદા પ્રકારના વાયુઓ છે, એ વિજ્ઞાનીઓએ સાબિત કરેલી હકીકત છે, એ તમારે માનવી રહી. એ પ્રમાણે તમારે આ વાત માનવી

રહી. મારો કંઈ એવો હક્ક નથી કે તમે માનો જ. તમે પૂછ્યું ત્યારે મેં કહ્યું.

અનુભવ થાય છે ત્યારે એની અગાધ શક્તિ છે. જે દેવોમાં નથી. પુરાણોમાં ઘણાં વર્ણન આવે છે. દેવો અને દાનવો વચ્ચેના સંગ્રામમાં દેવો હારી જાય છે ત્યારે દેવો ભગવાન પાસે આવે છે. ત્યાંથી શક્તિ-બળ મેળવે છે. મનુષ્યને આત્માની સ્થિતિનો અનુભવ થાય છે ત્યારે એનામાં અગાધ બળ પેદા થાય છે. એ તો બોલવા ખાતર કહે કે ‘મેં ભગવાનને પ્રાર્થના કરી’ પણ બધું એનામાંથી જ થતું હોય છે. એટલા માટે મનુષ્યયોનિ ઉત્તમ કહી છે.

સ્વજન : મોટા, એનો અર્થ એ થયોને કે આપને નિમિત્ત હોય ત્યાં લગી ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી-(વ્યક્તિગત વ્યક્તિત્વ) રૂપે હોય પછી બ્રહ્મમાં લીન થઈ જાઓ ?

શ્રીમોટા : હા, બસ. અનુભવ થયા પછી પોતાનું શરીર પણ નિમિત્તરૂપે છે એની એને ખબર પડે છે.

તા. ૧૬-૬-૧૯૭૫ (બેંગ્લોર)

સ્વજન : મોટા, સ્વપ્ન આવે તો એની અવેરનેસ-(સભાનતા) રાખવી જોઈએ ?

શ્રીમોટા : નોર્મલ-(સામાન્ય) સ્વપ્ન આવે તો નહિ, પણ એબનોર્મલ-(અસામાન્ય) આવે તો સારું. કોઈ ઉચ્ચ પ્રકારનું ભાવનાત્મક સ્વપ્ન આવે તો એ વખતે આપણે અવેરનેસ રાખી શક્યાં હોઈએ તો એ આપણને જાગ્રત અવસ્થામાં યાદ રહે તો ભાવના પ્રગટાવવા મદદ કરે ખરું. આપણો વધારે પુરુષાર્થ

થતો જાય છે ત્યારે એવું થાય છે ખરું. પછી તો ઊંઘનો અને સ્વપ્નનો પ્રકાર બદલાઈ જાય. ઓછું થતું જાય.

તા. ૧૬-૬-૧૯૭૫ (બેંગ્લોર)

એવા પ્રકારના દેવો છે કે જેને આપણી પૃથ્વી સાથે સંબંધ છે. એ આપણને માર્ગદર્શન પણ આપે છે. સરસ્વતી અને ગણપતિ જેવા દેવોને આપણા લોકોએ સિમ્બોલાઈઝ-(પ્રતીકરૂપે) કર્યા છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ કહ્યા. એમાં મહાદેવની મૂર્તિ છે એ બહુ સરસ સિમ્બોલ-(પ્રતીક) છે. બીજી મૂર્તિઓ છે એમાંથી આટલો અર્થ નીકળતો નથી. મહાદેવની પાસે જે જળધારી નીચે બનાવી છે. એ પ્રકૃતિ છે અને એમાં આત્મા રહેલો છે. ઊર્ધ્વ સ્વરૂપે છે. એમાં પોઠિયો એ માટેલી ઈંદ્રિયો છે. એવા જીવને જો ભગવાનની અભિમુખતા થાય તો કાયબા જેવો થઈ જાય છે. ધારે ત્યારે ઈંદ્રિયોને સંકેલી શકે છે. એ બધું સમજણરૂપે સરસ આપ્યું છે.

તા. ૧૬-૬-૧૯૭૫ (બેંગ્લોર)

(૬) દુઃખ-આશીર્વાદ

શ્રીમોટા : સુખદુઃખ એ બે જોડકાં જ છે. એકબીજાંથી વિખૂટાં નથી. સુખદુઃખ, પાપપુણ્ય આ બધાં જોડકાં છે. એકબીજાંથી વિખૂટાં નથી. એક હોય એટલે બીજું હોય જ. દુઃખ હોય તો સાથે સુખ છે જ. સુખ તે વખતે આપણે જોતાં નથી એ દુઃખનું કારણ તો છે જ. નસીબ પણ છે. નસીબ છે તો દુઃખ છે અને જો દુઃખ નથી તો સુખ પણ નથી. ઘણા લોકો સુખમાં આળોટે એમને પણ દુઃખ છે. એ દુઃખ છુપાયેલું છે. એ છતું થશે ત્યારે એમને ભારે પડશે, કારણ કે એ બિચારા ટેવાયેલા જ ના હોય. એ ટેવાયેલા ના હોય એટલે એમને ભારે થઈ પડે. જે દુઃખથી ટેવાયેલા હોય અને દુઃખથી ટેવાઈને સુખમાં રહે તે ગમે તે સ્થિતિમાં આનંદમાં રહી શકે, પણ લોકો એવી રીતે જીવન જીવતા નથી. બાકી, એકલું દુઃખ છે એમ પણ નથી અને એકલું સુખ છે તેમ પણ નથી. બેઉ જોડાજોડ એકસરખાં એકબીજાંમાં ભેળસેળ-ભળેલાં છે.

હવે, દુઃખ શાથી છે ? એમ પ્રશ્ન કરીએ તો જુદી વાત છે. દુઃખ વિના કશાની ઉત્પત્તિ નથી. તમે જુઓ, આ અનાજ શેનાથી ઊગે છે ? એટલે કહું છું કે જેના વડે કરીને આપણે જીવીએ છીએ તેની જ વાત કરો. મહેનત વિના ઊગે છે ? દુઃખ વિના ઊગે છે ? આપણો સંસાર, પરિવાર એ પણ પ્રથમ તો દુઃખ પડે પછી એમને જોઈને રમાડવા કરવામાં આપણને સુખ લાગે, પણ પછી ઘણી વખત ઘણાં માબાપો એમને વિશે દુઃખ જ અનુભવે છે. એટલે સુખ અને દુઃખ બંને જોડાજોડ છે. દુઃખનો ભાર આ દુનિયામાં વિશેષ છે. સુખમાં

સુખ લાગતું હોય, પણ દુઃખ આ દુનિયામાં ઘણું વિશેષ છે. અને દુઃખથી જ દુનિયા ચાલે છે. એટલું જ નહિ પણ દુઃખથી દુનિયા નભે છે. કોઈકને એ જરા વધારે પડતું સ્ટેટમેન્ટ-(વિધાન) લાગે, પણ જો ઊંટું વિચારે તો દુઃખ વડે કરીને મિલોમાં, કારખાનામાં કેટલું બધું ઉત્પાદન થાય છે. બીજે બધે ઠેકાણે જે ચાલે તે ગાડીઓ ચાલે, મોટરો ચાલે, ટ્રાન્સપોર્ટ બસો ચાલે-એ બધે જ્યાં જુઓ ત્યાં બધે સુખ જ છે એવું કંઈ નથી. દુઃખ છે. દુઃખ પ્રિડોમિનન્ટ-(મોખરે) છે. એમ છતાં દુઃખમાં જીવને-કોઈને રાયવું ગમતું નથી.

માનવીની મનોદશા આજ કે કાલ બદલાશે, બદલાવાની છે એ વાત ચોક્કસ. દુઃખ આવશે ત્યારે એ રાજી થશે કે હવે આપણું કલ્યાણ થયું. એવી રીતે દુઃખમાં જ્યારે માણસ જીવે છે, ત્યારે એ દુઃખ એને કલ્યાણરૂપ થઈ જાય છે, પણ એવા થોડા માણસો હોય છે. જે દુઃખને જ માને છે, એને માટે દુઃખ વધારે છે. જે દુઃખને સુખના સાથીદારરૂપ માને છે, તેને એ દુઃખ, સુખ કરતાં પણ ચડી જાય છે, એ વાત પણ નિશ્ચિત છે. ઘણા લોકોની અનુભવેલી વાત છે. મેં કેટલાય ભક્ત લોકોને જોયેલા છે.

એક ગરીબ ભંગી હતો. તે વાંસ ફાડીને ટોપલા બનાવે અને એ ટોપલા વેચે. એ ધંધો બિચારાનો. એ ગરીબ માણસ ભગવાનનાં ભજન કર્યા કરે. નાનકડી જમીન એ ખેડે. અને એ જમીનમાંથી જે પૈસા આવે તે ખાય. રોજ સાંજ પડે બાકીની મજૂરી કરે. એના પર એક સામટું દુઃખ આવી પડ્યું. એના મોટાભાઈ ગુજરી ગયા. એક વાણિયાએ આવીને એને કહ્યું,

‘ભાઈ, તારા ભાઈ તો મરી ગયા, એ મારી પાસે રૂ.૧૫૦/- લઈ ગયા હતા. ત્રણ વર્ષ થયાં તે આટલું વ્યાજ ચડ્યું છે.’ એટલે કેટલા બધા રૂપિયા-૨૫૦ રૂપિયા બતાવ્યા. ‘ભાઈ, તારે આ આપવા પડશે. હું કોર્ટમાં જઈ કે આપણે નિરાંતે બેસીને ન્યાય કરીએ ?’ તો પેલો કહે, ‘ભાઈ, મારા ભાઈ લઈ ગયા છે, પણ હું કંઈ જાણતો નથી. એ રકમ મારાં બધાં કુટુંબને માટે લઈ ગયા હશે કે તેમને એકલાને માટે લઈ ગયા હશે તે હું કંઈ જાણતો નથી.’ ‘ભાઈ, તું શહેરમાં રહી આવેલો છે એટલે આવી વાતો કરે છે. તે સારી વાત છે, પણ રૂપિયા તારે આપવા પડશે. એ ગામની છોડીઓ મારા આશ્રમમાં ભણે એટલે અવારનવાર રજાઓમાં જ્યાં જ્યાં છોકરાંઓ રહેતા હોય ત્યાં હું ગામડાંઓમાં જઈ, પણ ચોરામાં-ગામનો ચોરો હોય તે સાફસૂફ કરીને ઊતરું. ત્યાં પાણી બાણી મંગાવું કરું. ફરતાં ફરતાં મેં પેલા ભંગીની હકીકત જાણી. તે ભંગીએ કહ્યું, ‘ભાઈ સાહેબ, આવું થયું છે.’ મેં કહ્યું, ‘તારાથી અપાય જ નહિ. તારે આપવા નહિ. તે આ કુટુંબના ખર્ચ માટે લીધા કે અંગત લીધા હશે તે એ જાણે. અમે જાણીએ નહિ. અમારા ખર્ચમાં, કુટુંબના સ્વાર્થ માટે એમણે પૈસા લીધા નથી. એટલે એમણે પૈસા અંગત લીધા છે એમ જ કહેવાનું અને ચાલ મારી સાથે.’ મારી સાથે આવ્યો અને અમને બેસાડ્યા. એ વાણિયો એવો મારો બેટો ! કમાલ વાણિયો, બોલવામાં તો એના જેવો બીજો કોઈ મળે નહિ. આપણને ગોળ ગોળ કરી દે, પણ આપણે સમજીએ કે આપણું ધ્યેય શું છે ? મેં કહ્યું, ‘રહેવા દો આ બધી ગોળ ગોળના જેવી વાત અને મુદ્દા પર આવો. મારે

પાછું બીજે ગામ જવું છે.’ તે કહે, ‘શું મુદ્દો ?’ તો તમે જ કહો, કામ તમારું છે કે મારું છે ? ‘કામ તો મારું અને રાઘવજી બેનું છે.’ આ રાઘવજી વતી હું છું અને મારા વતી તમે છો. તમે બોલો. હવે શું કામ છે ? હવે તમે બોલો. એનો આપણે તોડ પાડી નાખીએ. તે એના ભાઈએ આટલા રૂપિયા મારી પાસેથી લીધેલા. એની આ સહી છે. આ સાક્ષી છે. એની કોઈ ના નથી પાડતું. લીધેલા તે બરોબર. આટલું વ્યાજ ચડ્યું છે. ‘એ ભલે-વ્યાજ તો તમે ઘોડાપૂર ચડાવો છો, પણ વાત શી છે હવે ?’ ‘તે આ રૂપિયા રાઘવજીએ આપવા જોઈએ.’ ‘એ પહેલાં તો એ સાબિત કરો કે એણે અંગત માટે લીધા છે કે કુટુંબને માટે લીધા છે ? કુટુંબને માટે લીધા હોય તો રાઘવજીભાઈ જવાબદાર છે અને કુટુંબને માટે ના લીધા હોય તો રાઘવજી જવાબદાર નહિ એ વાત ચોક્કસ. તમારે દાવો માંડવો હોય તો દાવો માંડો. દાવામાં અમે કોર્ટમાં પુરવાર કરીશું. બીજી કંઈ વાત કરશો નહિ અને હવે કોઈ પણ રીતે તમે આ રાઘવજીને હેરાન કરશો તો પાછો હું આવીને ઊભો રહીશ. એકલો નહિ આવું. પાંચસાત જુવાનિયા માણસો સાથે આવીશ. તો તમે પછી ગભરાશો. માટે સાચી રીતે નિકાલ કરો. તમારા રૂપિયા દૂધે ધોઈને આપવા છે. મારે તમારા રૂપિયા ખાઈ જવા નથી.’તો કહે, ‘એમ કરો સમાધાન, માસ્તર’ મેં કહ્યું, ‘હું માસ્તર નથી. હું તો સંઘનો વિદ્યાર્થી છું.’ તો કહે, ‘ભાઈ, તમે જે હોવ તે. આપણે સમાધાન કરો.’ ‘શું સમાધાન કરવું ?’ તો કહે કે બસો રૂપિયામાં નિકાલ કરો. મેં કહ્યું, ‘હોય કંઈ ? તમે તો કેવી વાત કરો છો ?’ ‘ચાલો ૧૭૫ રૂપિયા.’ મેં કહ્યું,

‘કંઈ બનશે નહિ. ૧૭૫ રૂપિયા તમારે લેવા હોય તો આજે નહિ અપાય. અમે જાણીએ છીએ કે અમે કોર્ટમાં જઈએ તો અમે ખરા સાબિત થવાના. તમે ખોટા સાબિત થશો. તમારા બધા રૂપિયા જશે. અને જો તમે કોર્ટમાં જશો તો અમે અનેક રીતે સાબિત કરીશું. અમારી પાસે પુરાવા છે.’ તે વખતે મારી પાસે કંઈ નહિ. મેં તો પેલા વાણિયાને ખાલી દમ દીધેલો મારા બેટાને. મેં કહ્યું, ‘અમારી પાસે એટલા બધા પુરાવા છે કે આ પૈસા કુટુંબને માટે એણે લીધેલા નથી. એ કોર્ટમાં અમે સાબિત કરી બતાવીશું. તમે ત્યાં બધાંની વચ્ચે ભોંઠા પડો એ અમને ગમે નહિ અને અમારા હાથે-અમે ગરીબ માણસ કહેવાઈએ અને અમારા હાથે તમે ભોંઠા પડો એ અમને સારું ના લાગે. પછી તમને જેમ લાગે તેમ કરો. બાકી, અમે વધારે પૈસા આપવાના નથી, આ તો અમે તમારી શરમે અને લાજે આપવાના છીએ. અમારે તો આમાંથી એક પાઈ પણ આપવાની નથી, પણ અમારો સગો ભાઈ હતો અને તેણે પૈસા લીધા છે અને વાપર્યા છે એટલે ભાઈના નામે તો ગમે તેમ અમારે આટલા પૈસા આપવા છે. તમારે લેવા હોય તો લો. બાકી હરિહરિ.’ એમ કરી અમે તો ઊઠવા માંડ્યા. વાણિયાને થયું, ‘આ તો આનાથી વધારે નહિ આપે અને કોર્ટમાં જાય તો એનાથી સાબિત થાય એમ હતું નહિ અને અમે સાબિત કરી શકીએ એમ હતા એમ તેને લાગેલું. આ રકમ તો એમણે અંગત લીધેલી. એમાં કુટુંબના અમુક અમુક પ્રસંગ આવેલા તે વખતે એણે પૈસા લીધેલા ખરા, એ વાત વાણિયો પણ જાણે-મારો બેટો ! ના જાણે એમ નહિ, પણ કોઈ પણ રીતે આ

લોકો ઉપર ઠોકી બેસાડવું. આ લોકો બિચારા ગરીબ એવા કે દૂધે ધોઈને પૈસા આપે. કોઈના પૈસા ડુબાડે નહિ. આ કોમ કોઈના પૈસા ના ડુબાડે. પઠાણ લોકોના પણ પૈસા એણે ડુબાડ્યા નથી. વ્યાજ સાથે આપ્યા છે અને એનું તો કેટલું જબરજસ્ત વ્યાજ. પણ પૈસા આપ્યા છે.

પેલાને લઈને હું મેંજિસ્ટ્રેટ પાસે ગયેલો. મેંજિસ્ટ્રેટને મેં કહ્યું, ‘સાહેબ, પવિત્ર માણસો છે. બધા આમને સતાવે છે.’ આ તો ૧૯૨૪ની સાલની વાત કહું છું. આવા લોકોને ન્યાય મળે એવો કાયદો થાય. કાંઈ કશું વાણિયાનું ચાલ્યું નહિ. એના વકીલનું પણ ના ચાલ્યું અને મેંજિસ્ટ્રેટે રૂપિયા ૭૫/- આપવાનું કહ્યું. બસ તે ૭૫/- રૂપિયા તેને આપ્યા, પણ આવી રીતે હજુ ગામડાંઓમાં ચાલે છે. હજુ નથી ચાલતું એમ નહિ.

આ નવો કાયદો કર્યો છે કે ધીરધારનો ધંધો કરવો હોય તેણે સરકારમાં પોતાનું નામ રજિસ્ટર કરાવવું. આમ કરાવવું-તેમ કરાવવું એવા કાયદા થયા છે, પણ કાયદાનું પાલન-રામ તારી માયા ! કાયદાનું પાલન થતું નથી. કોઈક રડ્યો ખડ્યો જાય. જો બહુ આવડતવાળો હોય, બહુ લાગવગવાળો હોય તો જીતે. ગરીબ માણસ હોય તો બિચારો હારે. આવા કેટલાય કેસ મેં જોયા. શેના પર વાત કરતા હતા ?

ગરીબ માણસોને શું હતું બિચારાને ? જેની સાથે કંઈ લેવાદેવા નથી એવાને માથે દુઃખ આવી પડ્યું. તે દુઃખ તો છે, છે ને છે જ. કે આવવાનું જ. ગમે ત્યારે-પળ જોઈને જ બેઠું છે ! મતલબ કે આવવાનું જ. આપણી સાથે જ છે એમ માનીને હંમેશાં વર્તવું. દુઃખ આપણી સાથે ને સાથે જ છે અને

સુખેય આપણી સાથે ને સાથે જ છે. માત્ર માનવામાં જ ફરક છે. ઘણાંને દુઃખ આવતાં હશે. એ દુઃખ આવે ત્યારે આપણે આપણા માનસને સમજાવીએ. મારે માથે ઘણાં દુઃખ આવ્યાં છે, પણ કોઈ દિવસ મેં રોદણાં રડ્યાં નથી. દુઃખ ભગવાનના આશીર્વાદ છે. મેં તો એમ માન્યું છે. મેં ‘દુઃખ’ ઉપર કવિતા લખી છે.

મારા મિત્ર (વજુભાઈ જાની) હતા. એ એમ.એ. થયેલા. પછી એ એડ્યુકેશન ઈન્સ્પેક્ટર થયા. એને બિયારાને કેન્સર થયું. સારવાર છતાં કેન્સરમાં બિયારો ગુજરી ગયો. એનું જ્ઞાન છે, તે મરતી વખતે એને ખપમાં આવ્યું.

એ સંન્યાસી થયેલા. નાસી ગયેલા પછી એનાં સગાંવહાલાં પકડી લાવેલા. આશ્રમમાં મૂકેલા. ગાંધી આશ્રમમાં શિક્ષક તરીકે રહેલા. એમ.એ. હતા. કહે કે, ‘મારે તો પેટ પૂરતું જોઈએ છે. વીસ પચીસ રૂપિયા કરતાં વધારે જોઈતા નથી. વધારે આપશે તોપણ જોઈતા નથી.’ પછી મારા સમાગમમાં રહ્યા. મેં કહ્યું, ‘પહેલાં તું તારી બૈરીને તેડાવ. તું ભગવાનને મેળવવા ઈચ્છે છે, પણ અહીંયાં તું પત્નીને વફાદાર નથી રહેતો તો ભગવાનને તું શું વફાદાર રહેવાનો છું? તે તારી પત્નીને શા કારણે ત્યાગી દીધી? વિના કારણ? તારે અને એને બનતું નથી એનું ગમે તે કારણ હોય. મને કારણ બતાવ કે હું આ કારણથી એને નથી બોલાવતો. તો હું એની તપાસ કરું.’ મને કોઈ કારણ એણે આપ્યું નહિ. એટલે હું સમજી ગયો કે ખાસ કંઈ છે નહિ. મેં કહ્યું, ‘તારી પત્નીને ઘેર બોલાવે અને રાખે તો હું તને કંઈ આગળ કહું, શિખવાડું, બતાવું. બાકી રામ

તારી માયા. તું તારા રસ્તે અને હું મારા રસ્તે.’ એણે એની પત્નીને બોલાવી. એની સાથે રહ્યો ત્યાર પછી મેં એને આ રસ્તે લીધો. એને સાથે રસ્તે જવા પણ બહુ દુઃખ આવી પડ્યું. એટલો બધો સાચો કે કેન્સરનું દુઃખ તો અલાયદું ગણો પણ એના પર આરોપ આવ્યો કે એણે લાંચ લીધી. એટલો બધો પવિત્ર માણસ કે બીજા કોઈનો પૈસો લે નહિ. પછી તો એ આરોપ પુરવાર થયો નહિ અને કંઈ ના થયું. પછી તે રાજા-રાણીનો બહુ માનીતો માણસ થયો. અવારનવાર જમવા બોલાવતા. એ જુદી વાત છે. મતલબ કે સુખ અને દુઃખ એ આપણી સાથે ને સાથે જ છે. ગમે ત્યારે દુઃખ બહાર આવે અને ગમે ત્યારે સુખ બહાર તરી આવે. માટે જો આપણે બુદ્ધિથી નિશ્ચય કરી રાખીએ કે જેમ સૂરજ અને ચંદ્ર છે અને જેમ દિવસ અને રાત્રિ છે. એની જેમ આપણને ખાતરી છે, તેવી આની પણ આપણને ખાતરી થઈ જાય કે સુખ પણ છે અને દુઃખ પણ છે. એટલે સુખમાં જેટલા રાચો છો તેટલા દુઃખમાં પણ રાચો. ત્યારે એ તો પંચાત છે ! આ માટે ટ્રેઈનિંગ જોઈશે. દુઃખ આવે ત્યારે રાચો. પૈસાદારો હોય, જેની પાસે સારી મિલકત છે તેને દુઃખ નથી આવતું એમ નથી. તેનેય દુઃખ આવે છે. તેને ગરીબો કરતાં જુદી જાતનું દુઃખ હોય છે, પણ એનેય દુઃખ આવે છે. એ વખતે એ દુઃખમાં ડૂબી જાય છે. તે વખતે દુઃખમાં એવી રીતે રાચો કે આ દુઃખ મારા ઉદ્ધારને માટે છે. મેં ‘દુઃખ’ ઉપર કાવ્ય લખ્યું છે. ચોપડી પણ છપાવેલી છે. એમાં એમ લખ્યું છે કે દુઃખ આશીર્વાદ છે. ઘણાં ઘણાં કારણો સમજાવીને, ઘણું બધું ‘દુઃખ’ પર લખ્યું છે. જેથી

માણસ સાચી રીતે સમજે. આમ વાંચે તો સારું લાગે. એના માથે જો આવી પડે તો કેવી રીતે વર્તીએ છીએ ? કેવું માનસ રહે છે ? કેવા આનંદમાં રહીએ છીએ ? ત્યારે સમજણ પડે, પણ દુઃખ વિના ચડતી નથી. સુખમાં કોઈ દિવસ માણસ ચડે નહિ. સુખમાં માણસ પડે. સુખમાં માણસની પડતી થાય તો કહે કે ‘પૈસા વધારે કમાય છે તે કેવી રીતે પડતી થાય ?’

સુખમાં માણસનાં મનાદિકરણની પડતી થાય. કોઈક સદ્ભાગી જીવ હોય તો તેની વાત જુદી છે. બાકી, સામાન્ય રીતે સુખમાં મનાદિકરણ ઉચ્ચ ભાવનામાં રાચતાં નથી એટલી વાત ચોક્કસ.

આપણા મહારાજ સાહેબની વાત કરું. એમની ગ્રેટનેસ- (મહાનતા)ની તો કોઈએ કદર નથી કરી. નવસારીમાં પધારેલા. નવસારીમાં હું હરિજનોનું કામ કરતો. હું ત્યાં પ્રતિનિધિ હતો. મને ત્યાં દરબારમાં પણ બેસવાનું મળતું. બોલવાની પણ રજા મળેલી. ત્રણ દિવસ શહેર ચોખ્ખું રાખવાની મારે માથે જવાબદારી હતી, કારણ કે બધાં હરિજનો મારી દેખરેખ હેઠળ હતા.

શહેર એટલું બધું ચોખ્ખું રાખેલું કે એ જોઈને મહારાજ સાહેબ બહુ ખુશ થઈ ગયેલા. બધાંનો ભાઈચારો મેળવીને બહુ ચોખ્ખું રાખેલું. મહારાજ સાહેબ તો આપણાં માબાપ કહેવાય. ભગવાન આવે તો આપણે કેટલું બધું ચોખ્ખું રાખીએ! મહારાજ સાહેબ પણ ભગવાનનો અંશ કહેવાય. તો રાજા એ ભગવાન છે, એવું એ કાળમાં હું માનતો. ત્યાં બેચાર માણસોને બહુ અન્યાય થઈ ગયેલો. હું ચીફ ઓફિસર-(મુખ્ય અધિકારી)ને મળ્યો. મેયરને મળ્યો. ઍસ્સિસ્ટન્ટ મેયરને મળ્યો, પણ કોઈએ

મને દાદ ના આપી. મહારાજ સાહેબ પધારવાના હતા. તે શહેરને સ્વચ્છ રાખવાની ફરજ મેયર વગેરેની. તે ફરજ મેં બજાવેલી. કંઈ મહેનતાણું પણ આપવાનું નહિ તોય કામ કરેલું. પેલા ભંગીને ખોટી રીતે અન્યાય થયેલો એ સાબિત થઈ શકે એવું હતું, પણ ન્યાય આપવાની તાકાત નહિ. એના સાઠ રૂપિયા જતા હતા. પછી ત્યાં મહારાજ સાહેબની સભા કરી. બધાની ઓળખાણ કરાવી. મારી ઓળખાણ આપી. મને પાસે બોલાવીને કહે, ‘શું ભણ્યા છો?’ ‘બરોડા કોલેજમાં’. બહુ રાજી થયા અને કહ્યું, ‘તમે આવું કામ કરો છો?’ મેં કહ્યું, ‘ભણતરથી બધાં ખાનગી કમાય છે, એ ઠીક છે, પણ આ ભણતર એ સાચું ભણતર છે.’ મારા પર રાજી થયા. મને કહે, ‘તમે આખું શહેર આટલું સુંદર રાખ્યું છે.’ મેં કહ્યું, ‘આપે મારાં વખાણ કર્યાં, પણ આ લોકો સજ્જન નથી. આ બધું શહેર સ્વચ્છ રાખ્યું એ ભંગી માણસોને અન્યાય થઈ રહ્યો છે. આ ઉપરીઓ, બીજા કોઈ લોકો મારું સાંભળતા નથી. ત્રણ દિવસથી ધક્કા ખાધા પણ એકેય સંતોષકારક જવાબ આપતા નથી.’ ‘એવું બને?’ ‘સાહેબ, આ સભામાં એ લોકો જ છે. પૂછી લો.’ બધાંનાં મોઢાં કાળાં થઈ ગયાં. શું જવાબ આપે? અને કહે, ‘તમે અત્યારે ને અત્યારે આનો ન્યાય કરો. રૂપિયા આપી દો.’ એટલે એમણે કહ્યું કે ‘સાહેબ આપી દઈશું.’ આવા માણસો જગતમાં હોય છે. આવું દુઃખ આવ્યું. વચ્ચે આવો પ્રસંગ બન્યો તો ઊગરી ગયો. દુઃખનું તો લગભગ એમ જ છે. આપણે તો અન્યાય કર્યો નથી. કંઈ કર્યું નથી. કશું બગાડ્યું નથી. કંઈ કશું કર્યું નથી. આવું આડુંઅવળું કર્યું

નથી, ખોટું કામ કર્યું નથી. ખોટું વિચાર્યું નથી તો દુઃખ કેમ ? તોપણ આપણને દુઃખ ક્યાંથી ? એમ થાય, પણ સાચા માણસનેય દુઃખ આવવાનું. હરિશ્ચંદ્ર જેવો સાચો રાજા. સાચું બોલનારો. એનેય દુઃખ આવ્યું. રાજા રામચંદ્રને દુઃખ આવ્યું. કૃષ્ણ ભગવાનને દુઃખ આવ્યું. દુઃખ વિના કોઈ બાકી નથી. એમાં કોઈ અપવાદ નથી. બધાંને દુઃખ આવવાનું તો નિશ્ચિત છે. તેને આપણે વધાવી લઈએ. નિશ્ચિતને વધાવી લેવું અને નિશ્ચિતને રાજી રહીને સ્વીકારીએ એમાં આપણો વિકાસ છે. આપણે દબાઈ નહિ જઈએ. આપણે ઊંચે જઈશું. દુઃખ વખતે માણસે વધારે ટટારી અને વધારે ખુમારી રાખવી જોઈએ. સુખ વખતે નહિ રાખો તો ચાલશે. સુખમાં સરી પડાય છે. એની ખબર નથી. સુખમાં માણસ સરી પડે છે. દુઃખમાં માણસ ધારે તોપણ ના સરી પડે. દુઃખમાં ઘણો ઊંચો ચડી શકે છે. એટલે સુખ કરતાં દુઃખ આવકારદાયક છે. જીવનના વિકાસને માટે આવકારદાયક છે. અને એ ઓછા લોકો સમજે છે. દુઃખ એ જીવનના વિકાસ માટે જરૂરી છે. સુખ એટલું નહિ. તો સુખમાં વિકાસ નહિ પામી શકો. સુખમાં તમારું પતન થાય છે, પણ દુઃખમાં તમે ઊંચા ચાલશો તો તમે ઊંચે ચડી શકશો. તમારા પોતાના અંદરના લેવલ-(સપાટી) ઉપર બધો આધાર છે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) મોટા, આપણે કોઈને દુઃખ આપીએ તો તેને માટે સારુંને ? આમ તો એ પાપ ગણાયને ?

શ્રીમોટા : એના માટે સારું ગણાય છે, પણ દુઃખ પામનાર જ્યોતિબહેન પર વેર રાખે તો એ બરાબર નહિ. પ્રેમથી સ્વીકારી લે તેને માટે દુઃખ આશીર્વાદરૂપ છે, પણ દુઃખને

બીજી રીતે વેર રાખીને સ્વીકાર્યું, વેરના વિચારો રાખીને સ્વીકાર્યું તો દુઃખ આશીર્વાદરૂપ નથી. તેને દુઃખ વધારે દુઃખી બનાવશે.

એનાથી એનું વેર વધશે. એને દુઃખ સુખદાયક નથી. વધારે દુઃખદાયક છે-દુઃખ પેદા કરનાર છે. એને પોતાને વધારે નડનાર છે, કારણ કે દુઃખ વિશે જેટલું વધારે વિચાર્યું એટલું વધારે ભોગવવાનું આવશે, પણ તમે બોલશો તો તમારે ભોગવવાનું આવશે. કોઈકને એમ થાય કે ‘કોને લાગ્યું કે આપણે આ ભોગવ્યું?’ એ તો આપણને ખબર નથી. માટે, આપણે જે આનંદથી જીવતાં હોઈએ અને જે આપણી વચ્ચે આવે તેને આપણે કાઢી નાખવું એમ માનનારા લોક છે. આવું જે માને છે કે આપણી વચ્ચે જે આવે છે તેને ફેંકી દો તો તમને પણ કોઈ ફેંકી દેનાર મળશે. તમે કોઈને અન્યાય કરશો તો તમને પણ કોઈ અન્યાય કરનારો જરૂર મળશે. તમે કોઈને દુઃખ આપવાનું કરશો તો તમને કોઈ દુઃખ આપનાર મળશે એ વાત પણ એટલી જ નિશ્ચિત છે. આ બધા કાયદા એવા કે તેમાં કોઈ ફેરફાર થઈ શકે નહિ. તે બરાબર સમજી કરીને આ આપણા મહાન પુરુષોએ લખેલા છે.

આપણા બધા કરતાં સંસારમાં સારી રીતે આ મુસલમાન અને ખ્રિસ્તી લોકો શાસ્ત્રોમાં વધારે ઊંડા ઊતરેલા. એમણે ભગવાનને મહત્ત્વ આપ્યું છે ખરું. પ્રાર્થનાને મહત્ત્વ છે. આ છે તે છે. ઈશુ ભગવાનને મહત્ત્વ, પયગંબર સાહેબને મહત્ત્વ છે. એમના જીવનની નીતિ વિશે ઘણું માને. એ રીતે એમણે આપણા કરતાં ઘણું કરેલું છે. પણ આપણે આપણા ધર્મના આચાર્યો વિશે, એમની થીઅરી વિશે કશું જાણતાં નથી. જ્યારે

એ લોકોમાં નાનાં નાનાં છોકરાંઓ એમના ધર્મ વિશેનું, ઈશુ ખ્રિસ્ત વિશેનું ભણતર ભણે. એમનાં જીવનચરિત્ર વિશેની બધી હકીકત એ ક્રિશ્ચિયન છોકરો નાનો હોય દસબાર વર્ષનો હોય તોપણ જાણે. એવી જ રીતે આ જૈન લોકોમાં પણ છે. બીજાની મને ખબર નથી, પણ જૈનની મને ખબર છે, કારણ કે એ નિશાળમાં થોડોક વખત હું રહ્યો હતો-અંગ્રેજી શીખવા. એટલે મને ખબર. ખ્રિસ્તીની મને ખબર. એ લોકો છોકરાંઓને કેળવવાને કેટલી જહેમત લે છે. આપણા હિંદુ લોકો સમજતા નથી કે આપણાં છોકરાંઓને આપણા ધર્મનું જ્ઞાન મળે. એનાથી ઘડાય એવી રીતે આપણે કોઈ વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. કોઈને આપણા ધર્મ વિશે એવી વ્યવસ્થા કરવાની કશી પડી નથી.

સ્વજન : મોટા, દુઃખ એટલે એક જાતની ડીસહાર્મની-(વિસંવાદિતા)ને ?

શ્રીમોટા : દુઃખ એ ડીસહાર્મની-(અસંવાદિતા) છે. એનું પૃથક્કરણ કોઈ કરતાં નથી કે શાથી આ ડીસહાર્મની થઈ ? એ પૃથક્કરણ કરીએ તો આપણને પોતાને ખબર પડે કે મૂળમાં આપણે જ છીએ. સામાન્ય લોકો માને કે દુઃખ આપણને બીજા તરફથી મળે છે, એનું કારણ બીજા છે-આપણે નહિ, એમ સામાન્ય લોક સમજે છે, પણ આપણે પૃથક્કરણ કરીને અંતરમાં સમજીએ તો એનું કારણ આપણે પોતે જ છીએ. એનું કારણ આપણા પોતાનામાં જ રહેલું છે. આપણા પોતાનાથી જ એ ઉત્પન્ન થયું છે-ભલે એનું નિમિત્ત બીજું કોઈ દેખાતું હોય. તેનું કારણ આપણે પોતે જ છીએ. માણસ જો અંતરમાં ખરી રીતે વિચારે તો એ દષ્ટિ આવ્યા વગર રહે નહિ, પણ એ રીતે

કોઈ વિચારતું નથી. આજે જ્ઞાનવાન હશે એ વિચારતો હશે એની ના નહિ. નહિ તો એ જ્ઞાની જ ના કહેવાય, ભક્તેય ના કહેવાય. સાધકેય ના કહેવાય. દુનિયામાં એવા માણસો છે જે એવી રીતે વિચારે છે.

સ્વજન : ‘દુઃખ ઉપર ચડવાનું પગલું’ એટલે આપણે એમ વિચારીએ કે આ ડીસહાર્મનીમાં છે તેમાંથી હાર્મની-(સંવાદિતા)માં જવા માટે આપણને જ્ઞાન થાય એટલે આપણે જઈએ. એ દૃષ્ટિએ ઉપર જવા...

શ્રીમોટા : એ દૃષ્ટિએ આપણે વિચારવું જોઈએ અને તેમાં ખાસ કરીને આપણાં મનાદિકરણને આપણે ડિસ્ટર્બ-(ખલેલ પહોંચાડવી) ના થવાં દેવાં જોઈએ. એ બહુ મોટી વાત છે. એ જો બને તો એ દુઃખ નડે જ નહિ. આપણા માટે દુઃખ માટેનો સાચો ઉપાય પણ મળી રહે. હું એમ કહું છું કે જે દુઃખ આપણને આવી પડ્યું. આપણા પોતાનામાં મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ અને અહમ્ તો છે જ. એના ઘણા બધા ફાંટાઓ છે. એનામાં ડીસહાર્મની થઈ છે. એટલે કુસંપ થયેલો છે. એ કુસંપ થયો એટલે લઢવાડ થાય. મારામારી જ થાય. એટલે આ દુઃખ આવે છે. એને બીજા તરફથી આવેલું લાગે છે, પણ ખરી રીતે જે દુઃખ આપણને સ્પર્શી ગયું, એનું કારણ આપણા પોતાનામાં ડીસહાર્મની થઈ છે તેને લીધે આ દુઃખ થયું છે. હવે, તેને લીધે આ જે દુઃખ સ્પર્શ્યું એ વખતે આપણે જો એમ માનીએ કે એ ભલે આવ્યું હોય, એ ગમે તે વ્યક્તિ તરફથી આપણને થયું હોય તો આપણા પોતાના વિકાસને માટે જ છે. એ રીતે આપણે

દુઃખને સ્વીકારીએ તો આપણો ઘણો ઘણો વિકાસ થઈ જાય.
દુઃખને આપણે આ રીતે સ્વીકારવું જોઈએ.

ખરી રીતે તો આપે જે સવાલ પૂછ્યો કે ડીસહાર્મની એ જાતે જ દુઃખ છે. એ ડીસહાર્મની ના થાય એને માટે સાધકે સાવધ રહેવું જોઈએ, કારણ કે સવારથી સાંજ સુધી આ સંસારના વહેવારમાં આપણે પડેલાં છીએ. અને વહેવારમાં અનેક જાતના જુદા જુદા પ્રકારના સ્વભાવવાળી વ્યક્તિઓની સાથે વહેવારમાં આવવાનું છે. બધાંની સાથે મળવાનું, હળવાનું-ભળવાનું. એ વખતે આ જે હાર્મની-આપણે વાતચીતો કરવામાં, પ્રશ્નો ઉકેલવામાં, બધા જવાબો આપવામાં, કોઈકે બગાડ્યું હોય તો તેને તેનો ઉકેલ કાઢવામાં કે કશામાં જવાબ લેવામાં એ આ હાર્મની હોય. એનું જો આપણને ભાન રહે તો તટસ્થતા કાયમ રહે. તટસ્થતા આપણને એકદમ આવી જાય. આ સંસારમાં જ આ શિખાશે.

આ સંન્યાસી જે થઈ જાય છે એમને હું તો કાયર કહું છું. આ સંસારમાં જ સુખી થશો. રામકૃષ્ણ પરમહંસ થઈ ગયા. રમણ મહર્ષિ થઈ ગયા, વિવેકાનંદ થઈ ગયા. સંસારમાં એ ભલે થઈ ગયા, એ આપણને દાખલારૂપ છે, પણ સામાન્ય લોકો જે સંન્યાસી થઈ જાય છે, તે મને બરોબર યોગ્ય લાગતું નથી. કર્મને તમે મૂકી નહિ દઈ શકો. કર્મમાં રહીને તમે આ કરી શકો છો, અને તે જ કરવા યોગ્ય છે. એટલે આપણને જે પ્રાપ્ત કર્મ મળ્યું, તે આચરતાં આ સમત્વને મેળવવાનું છે. અનુભવવાનું છે. એટલે આચરતાં આચરતાં ધીરે ધીરે આપણી તટસ્થતાની માત્રા વધતી જશે. બહુ વધતી જશે. અને પછી

એમાંથી સમત્વ પ્રગટશે. સમત્વ પ્રગટ્યું એટલે કંઈ કશી માથાકૂટ રહી જ નહિ. કોઈ જાતની માથાકૂટ ના રહી.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) મોટા, આપણે સીમ્પથી- (સહાનુભૂતિ) કરવી, કોઈને દુઃખ આવે તો આપણે સીમ્પથાઈઝ-(સહાનુભૂતિપૂર્વક) થવું જોઈએ-એ કેવી રીતે ?

શ્રીમોટા : એમ છે કે જગતમાં તો ઘણા પ્રકારનાં દુઃખો આવવાનાં. એ બધાંને મદદ કરવા માટે દોડી જવું એ આપણા માટે શક્ય નથી. એવું દુઃખ આવે કે સમાજના ઘણા મોટા ભાગને અને આપણને પણ લાગતું થઈ જાય. એવા દુઃખમાં આપણે ભાગ લેવો જોઈએ. એ આપણો ધર્મ છે. સામાન્ય લોક દુઃખમાં જ જીવવાના. બહુ લોકો દુઃખમાં જીવે છે. બે પૈસા ભગવાને આપ્યા હોય તો દુઃખમાં લહેરથી, આનંદથી જીવવું એવું આપણા લોકો નથી સમજતાં. એમાં પણ દુઃખ માને, એવો સમાજનો સ્વભાવ થઈ ગયો છે, પણ દુઃખ એ સર્વવ્યાપી છે. બહુ મોટા પ્રમાણમાં સમાજમાં વ્યાપી ગયેલું હોય એ દુઃખ નિવારવાને આપણે દુઃખમાં ભાગ લેવાય એટલો લેવો જોઈએ. એ આપણો ધર્મ છે.

પણ અન્ય ઠેકાણે દુઃખ હોય તો તેવે ઠેકાણે ધર્મ નથી. જે દુઃખો સર્વવ્યાપક સમાજના ઘણા મોટા ભાગને સ્પર્શી ગયાં છે અને સમાજને પીડી રહ્યાં છે, એવા દુઃખને નિવારવાનો આપણો ધર્મ છે, ફરજ છે. અને એવું કામ આપણે કરવું જોઈએ, કારણ કે આપણને ખબર નથી પણ આપણે પોતે એના ભોગ બનીશું. અંદર તપાસીએ તો આપણને ખબર પડે કે આના ભોગ આપણે પણ બનેલાં છીએ. તેથી આપણો ધર્મ તેને મદદ કરવાનો છે.

મારે તો મજૂરી જેટલું મળે એના પર જ રોટલા. તોય પેલા મજૂરી કરાવનાર પૈસા કાપી લે. એક દિવસ હું બોલ્યો કે 'સાહેબ, મારા ગરીબ માણસના પૈસા તમે આપ્યા નથી અને શું કરવા કાપી લો છો !' એ વખતે ગરીબનું કોઈ સાંભળનાર ન હતું. તે વખતે અંગ્રેજ સરકારેય નહિ, પોલીસેય નહિ, કોઈ નહિ. કોઈ સાંભળનાર નહિ કે જઈને આપણે કહી શકીએ કે ફરિયાદ કરી શકીએ. ફરિયાદ કરીએ તો ઊલટા ડૂંચા નીકળી જાય. આપણા મહેનતના કમાયેલા પૈસા ક્યાં જવાના હતા ? એવો મારા મનમાં દઢ વિશ્વાસ. હું તો આવતો રહ્યો. બીજે દિવસે ઘેર આવીને મારા ઓટલા પર પૈસા ફેંકી ગયા.

એ દુઃખને કેમ સ્વીકારવું તેનો આધાર આપણા પોતાના માનસ ઉપર છે, આપણી જીવનની સમજણ ઉપર છે. જીવનની સમજણ સાચી જાગી નહિ હોય તો દુઃખથી માણસ દબાઈ જશે. દુઃખથી એ કદી ઊંચો નહિ આવે. ડાહ્યા માણસો, સમજુ માણસો, જીવનને જે સમજનારા છે, જીવન જેમની સામે તરવરતું છે, તેવાને દુઃખ કેટલી રીતે ઊંચે ચડાવે છે. સુખ કરતાં દુઃખ એવાને બહુ જરૂરી છે. બહુ જરૂરનું છે. ઘણા માણસો માત્ર દુઃખને પોતાના ઉપર લેવા કરતાં એનું આરોપણ બીજા ઉપર કરે છે. અને બીજાને દોષ દીધા કરે, એના વિશે ઊંધું વિચાર્યા કરે, પણ એ માણસ જ વધારે દુઃખી થાય છે. દોષ માત્ર આપણા પોતાને લીધે જ છે. દુઃખ, પાપ, પુણ્ય, કર્મ જે કંઈ છે તેનો બધો ઉદય આપણા પોતાનામાંથી જ છે. બીજું નિમિત્ત છે. માટે નિમિત્તનો શો દોષ કાઢવો ? દોષ આપણો પોતાનો જ છે, એમ સમજી ખરેખર જ્ઞાનપૂર્વક

સમજીને પોતા વિશે ઊંડા ઊતરીએ તો દુઃખ જેવું કોઈ જ્ઞાન નથી, કારણ કે દુઃખ જેટલા ઊંડા ઉતારે છે એટલા સુખ ઊંડા ઉતારતું નથી. સુખ તમને ઉપરછલ્લી સપાટી પર રાખે છે. દુઃખ તમને ઊડે ને ઊડે ઉતારે છે અને એ તમને ઊંડામાં ઊંડું સમજાવે છે અથવા સમજાવટના પ્રદેશમાં લઈ જાય છે. જેને જવું હોય છે તેને જ. બાકીના તો કંઈ વિચારતા નથી. એમ ને એમ દુઃખમાં રગડાયા કરે છે, પણ દુઃખને જ્ઞાનભાવે સ્વીકાર કરે છે એવા માણસને ઊંડા ઊતરીને દુઃખથી ઘણું સમજાય છે. બહુ નાની ઉંમરનો-આઠ વર્ષનો-હતો ત્યારથી ભગવાને મને આ દષ્ટિ આપેલી. આજે હું કહું છું કે ગરીબાઈ ભગવાનનું શરણું છે. ભગવાનનું શરણ એને લીધે મને મળ્યું. એક વિચાર આવે છે કે મારે પણ ગરીબાઈ ઉપર લખવું, પણ મારા ગુરુમહારાજે ના પાડી હતી કે ‘ગરીબાઈ પર ના લખીશ. હમણાં એ કાળ નથી. ગરીબોને ઊંચા આવવા દે. ગરીબોને સામે થવા દે. ગરીબોનાં દુઃખ દર્દો માણસોને સમજવા દે. એમને સમાજમાં સંપૂર્ણ ન્યાય મળે તેવી સ્થિતિ થવા દે. અને ત્યાર પછી જીવતો હોય તો લખવું હોય તો લખજે, પણ હમણાં ના લખીશ.’

ગોધરામાં મારે ખાવાનું બહુ દુઃખ પડે. એમ થાય કે આપણે ભણવું ના જોઈએ. માબાપને મદદ કરો. ખાવાનું કષ્ટ પડે. એથી ગોધરા ગયો. વાણિયાને ત્યાં અનાજ તોલવા રહ્યો. એ મારી સાથે ભણતો હતો. મને બોલાવ્યો. ‘આવ, આવ, ચૂનીલાલ’ એમ કહી તેની સાથે મને જમાડવો અને કહે, ‘કેમ આવ્યો છે?’ મેં કહ્યું, ‘નોકરી કરવા આવ્યો છું.’ તો મને કહે, ‘મારે ત્યાં જ રહી જાને!’ મેં કહ્યું, ‘રહી ગયો. શું આપશો?’

‘પાંચ રૂપિયા.’ ‘બહુ થઈ ગયા.’ ૧૯૧૫-’૧૬ની સાલમાં પાંચ રૂપિયા તો ખૂબ. કામ એવું કે અનાજનાં ગાડાં આવે, પુષ્કળ ગાડાં આવે. તે ગાડાંમાં જે અનાજ હોય તે મારે તોલી લેવાનું. તે શેઠે મને શિખવાડેલું કે આ કાંટો આપણો બરાબર છે. વાણિયાનો કાંટો એના લાભનો જ હોય, પણ પછીથી ખબર પડી કે એ બરાબર ન હતો. એના લાભનો જ હતો. ચાળીસ શેર બોલાય પણ બેતાળીસ શેર આપણે લેવાનું એવો કાયદો થયો. બધે મંજૂર થયેલું. બધાં પૂછે તો કહું, ‘હા, ચાળીસનું તમારે બેતાળીસ લેવાનું.’ આ વાણિયાએ ખાનગીમાં મને શું કહ્યું કે ‘બેતાળીસ શેર ખરું પણ આપણે પિસ્તાળીસ લેવાનું.’ મેં કહ્યું, ‘પિસ્તાળીસ કેવી રીતે લેવાય ? આપણી પાસે બેતાળીસ છે. એટલે આ ત્રાજવામાં પિસ્તાળીસ મૂકીએ તો પેલા જુએ નહિ ?’ પેલા પૂછે કે ‘શા માટે ત્રણ શેર વધારે મૂક્યા ?’ પેલો કહે, ‘તું તો સાવ મૂરખ છે.’ મેં કહ્યું, ‘કબૂલ, સાહેબ.’ ગરજથી નોકરીએ રહ્યા હતા એટલે ગાળો દે તો સહન કરવી પડે. એમણે કહ્યું, ‘એ તો કમાનને આમ ભાર દેવાનો.’ આવી કળા મને બતાવી.

બેચાર વખત હું પાસ થઈ ગયો. બધાંનું અનાજ લીધું પણ બેતાળીસ શેર જ લીધું. પેલો એ પોલ જાણી ગયો. એટલે માલ ફરીથી જોખાવ્યો. મેં તો બેતાળીસ જ લીધેલું ! ક્યાંથી વધારે થાય ? મને બેચાર ઠોકી દીધી. મને મારવા માંડ્યો. ગરીબ ના હોત તો કોર્ટમાં કેસ માંડ્યો હોત. મેં કહ્યું, ‘ખબરદાર, મારો છો શું કરવા ? તમારા પર કોર્ટમાં કેસ માંડી શકું તેમ નથી. મારી પાસે એટલા પૈસા નથી. નહિતર

આજે કોર્ટમાં જાત. આ જે છેતરપિંડી તમે કરો છો એ ઉઘાડી પાડત.' એટલે શેઠ બિચારો ખસિયાણો પડી ગયો. 'જા, મારે તને નોકરીએ રાખવો નથી.' એમ કહીને પૈસા આપી દીધા. હું તો મારાં માબાપનાં દુઃખને કારણે ગયેલો. બિચારાંને બહુ દુઃખ પડે છે. આપણે કંઈક તેમને મદદ કરીએ. મેં વિચાર્યું કે 'આ દુઃખ આવી પડ્યું તે સુખને માટે છે.' એ સુખ કયું એ હું જાણતો ન હતો. ઘેર ગયો. કહ્યું કે 'બા, આજે તો આવું થયું.' બાએ કહ્યું, 'સારું થયું આવતો રહ્યો તે. તું હવે ભણ. ભણવાથી બે પૈસા વધારે મળે અને આપણી આબરૂ વધે. આપણે સમાજમાં સારા ગણાઈએ. ગરીબ માણસ છીએ એટલે આપણી કોઈ ગણતરી નથી. તું ભણ અને હોશિયાર થા તો આપણી ગણતરી થશે. તારી ગણતરી થશે.' ત્યારે મેં કહ્યું, સાલું આ વસ્તુ આવી થઈ અને એમાંથી મારે ભણવાનું થયું અને એમાંથી ભણીને આ સ્થિતિએ આવ્યો. જો પેલામાં ને પેલામાં પડ્યો રહ્યો હોત તો કશું ના થાત. ભગવાનની કૃપા હતી. તેના સિવાય કંઈ થતું નથી.

દુઃખ વિશે સારી રીતે વિચારીએ. માણસ દુઃખમાં ડૂબી જાય પછી ડૂબી ગયેલી રીતે એ દુઃખને વિચારે છે. એ સાચી રીતે દુઃખને નથી વિચારતો. માટે સમજી શકતો નથી. વળી, દુઃખમાં જે બીજા ઉપર દોષ નાખે છે તે બરાબર નથી. જે હંમેશાં દુઃખને પોતાનામાં લઈને વિચારે છે, તે સુખી થાય છે.

કાલોલમાં મારી મા લોકોનાં દળણાં દળવાં જાય. એક મણ દળે ત્યારે બે આના મળે. એણે દળણું લઈ આવવાનું અને પાછું આપવાનું પણ એણે જ. જોખવાનું પણ એણે જ.

અને જોખી આપવાનું પણ એણે જ. આ બધું બે આનામાં. મારી મા દળણું લેવા જાય ત્યારે આપનારાં પાછાં નવરાં ના હોય. ગરીબ માણસને બેસી રહેવું પાલવે નહિ. એને તો ઘણાં કામ હોય. તોય શું કરે ? કાચમના ઘરાક રહ્યા. તો મારી બા કહે, ‘બા, ચાલોને મારે ઘણું કામ છે.’ તો કહે, ‘કામ હોય તો જા. પછી આવજે.’ ‘મારે લોટ ઓછો થાય તો પછી એનો જવાબદાર કોણ ?’ તો કહે, ‘બસ હમણાં આવીએ છીએ.’ પછી અડધો કલાકે આપે ત્યારે એ લઈને આવે. પછી મારી મા લોટ જોખી આપે અને બીજા દાણા લઈ આવે. રોજ આવી રીતે એને ખોટી થવું પડે. ગરીબોને કેટલા અન્યાય થાય છે આ જગતમાં ! એ તો પળેપળે એવું જીવન જીવ્યા હોય તેને ખબર પડે. બીજાને ખબર ના પડે.

બધા અન્યાય જ કરે છે, અન્યાય જ થયા કરે છે એવું પણ નથી. એવા પણ કિસ્સા જોયા છે. આજે પણ એટલો બધો પ્રેમ રાખનાર માણસો છે. નાનપણથી નાગરકોમમાં ઉછરેલો. આપણા રાજ્યના દીવાન હતા એમને ત્યાં જ રહેલો. એમના કુટુંબમાં રહેલો. એમણે મને ઉછેરેલો-મોટો કરેલો. એમનાં છોકરાં અને બધા એટલા મોટા મોટા માણસો-એ મને ગરીબ હોવા છતાં એટલું બધું માન આપે અને બધાં જ મને ‘મામા’ કહીને બોલાવે. અમદાવાદમાં એ મોટા અમલદાર છે. તેણે જાણ્યું કે ‘મોટા આવ્યા છે’ તો મને મળવા દોડી આવ્યો. ‘ચૂનીમામા, તમે આટલા મોટા માણસ થઈ ગયા !’ મેં કહ્યું, ‘અલ્યા, મોટો માણસ તો તું છે ! હું કંઈ મોટો છું ? તું છે મોટો માણસ. હું તો ગરીબ માણસ છું. મારી કશી ગણતરી

નહિ. તારું કેટલું બધું સ્ટેટસ-(મોભો) છે. સરકારી બાબતમાં તારી પ્રતિષ્ઠા કેટલી બધી ? તને આમંત્રણ મળે. મને ના મળે.’ સરકારની અમુક મિટિંગો થાયને ! તેમાં અમુક માણસને જ આમંત્રણ મળે, બીજા બધાંને ના મળે. બીજો ગમે તેટલો પ્રખ્યાત હોય તો એમાં ભાગ્યે જ એને બોલાવે.

દુઃખ સાર્વજનિક સાર્વત્રિક છે. અને ઉપર નીચે બધે જ કોઈ જગ્યાએ આખા વાતાવરણમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં બધે જ દુઃખ અને સુખ સાથે ને સાથે જ. બે ભાઈબંધો એવા કે કદી છૂટાં ન પડે. દુઃખ હોય ત્યાં સુખ છે અને સુખ હોય ત્યાં દુઃખ છે. કદી છૂટાં ના પડે. અને એ જોવાની દૃષ્ટિ આપણી નથી માટે આપણને લાગે છે. બાકી છે જ.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) મોટા, તમે કહો છો દુઃખમાં આપણે ડૂબી ના જવું એવું સુખમાં પણ....?

શ્રીમોટા : સુખમાં પણ ડૂબી ના જવું જોઈએ. સુખમાં પણ તટસ્થ રહીને સુખનો આપણે ઉપયોગ લઈએ અને બીજાને ઉપયોગ આપીએ. સુખમાં જેટલો પરમાર્થ કરીએ એટલો દુઃખમાં આપણાથી પરમાર્થ નહિ થાય. સુખમાં મદદ થઈ શકે. માનસિક, આર્થિક, એવી રીતે આપણે મદદ કરી શકીએ. એટલો પરમાર્થ આપણે દુઃખમાં નહિ કરી શકીએ. તો સુખમાં વધારે પરમાર્થ કરી શકીએ. સુખ મળ્યું છે તે કેટલાક લોકોની માન્યતા છે તે માન્યતા તદ્દન ખોટી છે. આપણે સંસારમાં રહીએ છીએ તે સંસારમાં કેટલા બધા માણસો એકબીજા સાથે સંકળાયેલા છે અને ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં આપણા સંકળાવાપણાનું રિલેશન્સ-(સંબંધો) છે. એકબીજાને માટે સહન

કરવું પડે છે, પણ ત્યાં પ્રેમ હોવાથી, ત્યાં લાગણી હોવાથી, આપણને એ લાગતું નથી. અથવા તો એના વિશે ઝાઝું કશું આપણે મન પર લેતાં નથી. જે આપણને દુઃખ થાય છે એવું ઘણીવાર બને છે. ત્યારે એના પરથી નિદાન કરો. વિચારો. આ જે ઓછું લાગ્યું, વધારે લાગ્યું, ના લાગ્યું આ બધાંનું કારણ શું ? તો એમના પરત્વેનો આપણો પ્રેમ છે. એવી રીતે એ પ્રેમનું વર્તુળ જેટલું વધારે વધ્યું તેટલું આપણને એ ઓછું લાગશે. એ દુઃખનું વર્તુળ જેટલું વધારે વધશે એટલા પ્રમાણમાં આપણને ઓછામાં ઓછું લાગશે. બાકી, ઘરના જ માણસો પ્રત્યે આપણને દુઃખ થાય તો ઘણી વાર લાગે, પછી કંઈ જ નહિ થાય. આપણે ભૂલી જઈએ. એનું કારણ ત્યાં આગળ પ્રેમ છે. એમના ઉપર લાગણી છે અને લાગણી હોવાથી એમ થાય છે. એવી જ લાગણી આપણને બધાં પર છે નહિ. અને એ લાગણી કેળવવા માટે પણ દુઃખ એ બહુ મોટું સાધન છે. કલાપીનું એક બહુ સરસ કાવ્ય છે. એની બહેનને સંબોધીને લખેલું ‘વહાલી બહેનાં, સહન કરવું, એય છે એક લહાણું’ નાનપણમાં મને એ બહુ ગમી ગયેલું. એ રાજા હતો. તેને બહુ સહન કરવું પડેલું. કલાપીનું જીવનચરિત્ર વાંચો તો ખબર પડે કે રાજા હોવા છતાં એને કેટલું બધું સહન કરવું પડેલું !

દુઃખ કે સુખ એ પોતાનામાંથી જ નીકળેલું છે. એ શાથી નીકળેલું છે ? એનાં કારણમાં જો ઊતરીએ તો સમજાશે કે આપણા ચિત્તમાં અનેક પ્રકારના સંસ્કારો પડેલા છે અને આપણા અનેક જન્મો છે. આપણામાંના કોઈ ના માનો તો છોડી દો એ વાતને, પણ ધારો કે આપણી ઉંમર ૩૦ કે ૩૫ વર્ષની થઈ ત્યાં સુધી અનેક પ્રકારના આવા હડસેલા આવેલા. હવે, એવાં

જે દુઃખો આવેલાં-અવહેલના થયેલી-વેદના હતી. એના એ સંસ્કારો ચિત્તમાં પડેલા. એ ચિત્તના સંસ્કારો ઉદય વર્તમાન થાય તેમ તેમ એ દુઃખ આપણામાં પ્રવર્તે. હવે, એ આપણે એમ માનીએ કે આ દુઃખનું કારણ બીજો માણસ છે, આપણે નથી, તો આવી આપણી સમજણ જ ખોટી પડે, કારણ કે જે કંઈ ઉદ્ભવ થાય છે, તે આપણા ચિત્તના સંસ્કારમાંથી. જે ઉદય વર્તમાન થાય છે, તે ચિત્તના સંસ્કારોને આપણે જીરવી શકીએ તેમ નથી. એટલી આપણી તાકાત નથી. અને તાકાત નથી એમ નહિ પણ એમાંથી આપણે જાગવાને માટે, તાકાત જગાડવાને માટે આપણે જ્યાં છીએ ત્યાંથી ઊઠવાની આપણને જિજ્ઞાસા થઈ નથી. જો તમન્ના જાગે છે, જિજ્ઞાસા જાગે છે, તો એમાંથી ઝપાટાભેર બહાર નીકળી આવીએ. વાર ના લાગે. તો તે વખતનું જીવન આપણને જુદા પ્રકારનું લાગે છે તે વાત ચોક્કસ. એટલે જે દુઃખ છે એ દુઃખ આપણા પોતાનું જ છે. પોતાના મનમાંથી જ, પોતાના ચિત્તમાંથી જ નીકળેલું છે અને એમાં બીજો કોઈ દોષિત નથી. પહેલાં બોરસદમાં હું કામ કરતો હતો. ગરીબ લોકોનાં ઘર કરવાનાં હતાં. ઓછા ખર્ચમાં થાય એટલે વાંસ લઈ અને માણસો પાસે લીંપણ કરાવે. ત્યારે વાંસનો વેપારી હતો. તેને ત્યાં હું રહેલો. એણે મને ખવડાવ્યું પિવરાવ્યું-મને થયું કે ‘આ મેં ખોટું કર્યું. કેમ કે એનો લાભ એ આમાંથી જ લઈ લેશે. એ કંઈ જવા દે તેમ તો ન હતું !’ મને આવું જ્ઞાન થયું એટલે બીજે દિવસે દુકાને જઈ મેં કહ્યું, ‘શેઠ, હિસાબ જોવો છે.’ મને કહે, ‘અરે ભગત, આપણે હિસાબ શું જોવો છે ? આપણે બધા ભેગા રહીએ છીએ ! હું

કોઈને અન્યાય કરતો નથી એ તમે જાણો છો, પછી આપણે હિસાબ શો જોવો છે ?' મેં કહ્યું, 'ના સાહેબ, મારે હિસાબ જોવો પડે. એમ ના ચાલે. ઠક્કરબાપાને કાગળમાં બધું લખવું પડે. આ કંઈ મારું એકલાનું કામ નથી. આ તો દેશનું કામ છે. અને ઠક્કરબાપાને મારે અમુક દિવસે હિસાબ મોકલવો પડે. એમાં કંઈ ચાલે નહિ.' મને કહે, 'એમાં તમને કંઈ સમજ નહિ પડે.' 'તમે મને સમજાવો. મને સમજણ નહિ પડે એમ તમે કેમ માની લો છો ? મને સમજણ પડશે.' પછી મેં જોયું તો એમાં એટલા બધા ગોટાળા હતા. મને વિશ્વાસમાં લઈ એ મને બતાવતો હતો. એને ત્યાં હું કામ કરવા રહેલો. કામ સમાજનું હતું. મને થયું મને આશરો મળ્યો અને પ્રેમથી આ મને જમાડે છે તે સારી વાત. બોરસદની ભાગોળે લાકડાંની દુકાન છે. મેં હિસાબ જોયો. મેં કહ્યું, 'આ તો ખોટું છે. ભાઈ, તારે ફરીથી લખવું પડશે અને આવું ને આવું લખીશ તો ઠક્કરબાપા તારો ઉધડો લેશે અને પૈસા તારી પાસેથી લેશે. તને છોડશે નહિ. પછી તારે જેમ કરવું હોય તેમ કર. બે દિવસની તને મુદત આપું છું, નહિતર આવીને હું આ નકલ એમ ને એમ મોકલી દઈશ.' પછી હું વધારે સાવધ રહ્યો. પછી એ જ્યારે વાંસ આપે તે વખતે હું હાજર રહું. બરોબર છે કે નહિ તે જોઉં. પછી તેના નિશાન બરોબર છે કે નહિ તે જોતો. પછી મેં જમવાનો નિયમ કાઢી નાખ્યો. વાંસની લંબાઈ તપાસતો એના ઉપરથી કિંમત અંકાતી એ બધું હું જોતો. પછી શેઠને લાગ્યું કે આ તો ચેતી ગયો. પછી તેણે મારું જમવાનું બંધ કરી દીધું.

ઠક્કરબાપાએ મને લખ્યું કે ‘તારે વીશીમાં જમવાનું નથી. ફલાણા શેઠ છે એમને ત્યાં કાગળ લખ્યો છે. એમને ત્યાં જઈ મળજે.’ બીજે દિવસે જઈ મળ્યો. એમણે મને કહ્યું, ‘અમારે ત્યાં જ જમજેને ! ત્યાં શું કરવા પડી રહ્યો છે ?’ એમને ત્યાં જમવા જતો. દુઃખ આવે છે પણ પહેલેથી જ હું સમજતો રહ્યો હોત તો આવું ના થાત. એમાં દોષ મારો છે. દોષ હતો તેથી તેણે મારી સાથે દગો કર્યો. પહેલેથી આંખો ઉઘાડી કેમ ના રાખી ? પહેલેથી ધ્યાન કેમ ના રાખ્યું ? એના પરથી આપણને વિચારવાનું મળ્યું. આપણે સમજણાં થઈ આ જગતમાં ચાલીશું તો આપણા માથે ઓછું દુઃખ આવશે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) મોટા, એકવાર એક્સ્પીરિઅન્સ-
(અનુભવ) થાય તો જ ખબર પડેને ?

શ્રીમોટા : હા, દરેકને નાનો મોટો એક્સ્પીરિઅન્સ તો થતો જ હોય છે. જીવનમાં એવા બનાવ બનતા હોય છે. એક્સ્પીરિઅન્સ વિના કંઈ જીવન જ નથી. કોઈને મોટા તો કોઈને નાના આવે. કોઈને એનાથીય નાના આવે, પણ આવે ખરા. નાના નાના. એટલે દુઃખ ઓચિંતું ગમે તેવું આવે ત્યારે આપણે તેને તપાસીએ અને ખ્યાલ રાખીએ. તેનું કારણ તપાસીએ અને આપણા મનના આવેગો-આવેશો તપાસીએ તો આપણને ખાતરી થાય કે આમાં આપણે જ વધારેમાં વધારે દોષપાત્ર છીએ. અને એમ કરીને આપણા મનમાં સંતોષ પમાડવા માટે પ્રયત્ન કરીએ તો આપણને ઘણી શાંતિ થાય, પણ ઘણે ઠેકાણે જોઈ છું તો પતિ પત્ની લડ્યાં જ કરે છે. તેને કહે, ‘તારો દોષ છે. આ મારો દોષ નથી,’ એમ ના સમજે કે

‘આ દોષ મારો છે.’ પતિ એમ ના સમજે કે ‘આ દોષ મારો છે.’ પત્ની એમ ના સમજે કે ‘આ દોષ મારો છે.’ પતિ, પત્નીનો દોષ કાઢે. પત્ની, પતિનો દોષ કાઢે. એમ ઝઘડં ઝઘડા ચાલ્યા જ કરે અને એ અનંતકાળ ચાલ્યા કરવાનું. એ બહુ ઓછા સમજવાના. કોઈક કોઈક જ સમજે છે.

તા. ૬-૧૦-૧૯૭૪

સ્વજન : આપ દુઃખની વાત કરતા હતા. એ આપણામાં રહેલી ડીસહાર્મની-(વિસંવાદિતા) દેખાડવા માટે જ છેને ?

શ્રીમોટા : એ તો ઠીક છે. દુઃખ આપણને ઘણું શિખવાડે છે. ધીરજ અને સહનશીલતા. કોઈના તરફથી દુઃખ થયું હોય તો એના તરફ ઉદારતા રાખવી. આપણી દૃષ્ટિ હોય તો આવા ગુણો દુઃખથી કેળવાય છે.

સુખદુઃખ તો જોડકું છે. સુખ પછી દુઃખ આવે. હંમેશાં સુખ રહે એવું નહિ. હંમેશાં સુખમાં રહેતો હોય એને બીજા પ્રકારનું દુઃખ આવે. કૌટુંબિક, સાંસારિક દુઃખ આવે. દુઃખ વિનાનું કોઈ પ્રાણી નથી.

સતત આનંદ મેળવવા માટે દુઃખને ટાળવું જોઈએ. દુઃખ આવવાનું ખરું, પણ દુઃખ આવે ત્યારે એના સોર્સ-(ઉદ્ભવસ્થાન)ને સમજીને, એના કારણને સમજીને દુઃખથી અલિપ્ત હોઈએ એમ વર્તીએ તો આપણો આનંદ જળવાઈ રહે. સુખમાં એવું નહિ થાય. એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે :-

‘દુઃખ આનંદ પ્રેરક’

દૃષ્ટિ એવી સૃષ્ટિ કહી છે. આપણી એવી દૃષ્ટિ થાય ત્યારે દુઃખમાં સુખ મણાય. સઘળું જે કાંઈ છે તે આપણા સુખને

માટે છે, એ જો મનાય તો તે આપણા સુખને માટે છે. એ દષ્ટિ આપણે કેળવેલી હોતી નથી. એટલે દુઃખ વખતે એ દષ્ટિની હાજરી હોતી નથી. ત્યારે આપણે દુઃખને દુઃખ ગણીએ છીએ. દુઃખ એ સુખ છે એમ નથી લાગતું, કેમ કે આપણો એવો પ્રયત્ન પણ નથી હોતો.

દુઃખ જેટલું માણસને ઘરે છે એટલું સુખ ઘડતું નથી. સુખ માણસને સ્ટેટસકો-(સ્થગિત) રાખે છે. માણસના જીવનને ઘડવાનું કામ કરતું નથી. દુઃખ આવે ત્યારે ઈન્ટેન્શન-(હેતુ) જાગ્રત હોય તો એ ઘડવાનું કરે છે. જ્ઞાની પુરુષો દુઃખમાં સુખ જુએ છે. સુખમાં દુઃખ જુએ છે. દુઃખમાં તેજ વધે. સુખમાં બુદ્ધિ ડોરમન્ટ-(સુષુપ્ત) થાય, કેમ કે ચલાવવી ના પડે. દુઃખમાં આરામ નથી હોતો. દુઃખમાં વધારે ચિંતવન હોય છે. સુખમાં નિરાંત અનુભવે છે. દુઃખમાં ઉપાયો શોધે છે. ‘સુખદુઃખ સાથે રે જડિયાં.’ એકબીજાં સાથે જોડાયેલાં છે. એવું કોઈ સમજતા નથી. એક સટોડિયો હતો. તે વીમામાં પૈસા મૂક્યા કરે. હરિજન સેવક સંઘને મહિને પચાસ આપે. દર વખતે વીમાના ફોર્મ ભરે. મેં કહ્યું, ‘આ શું કરો છો?’ ‘દુઃખ ના પડે અને નિરાંતે જીવાય.’ થોડુંક હાર્યો પછી ધંધો મૂકી દીધો. ત્યારે બચાવેલા પૈસા કામ લાગ્યા. દુઃખ આવે ત્યારે સુખનો ઉપાય માણસ લે છે.

સુખમાં છકી ના જવું. કશાયમાં એકસ્ટ્રીમમાં-(આત્યંતિકતામાં) ના જવું. તટસ્થભાવ ધારણ કરીએ. અને સુખમાં સામાન્યભાવે વર્તીએ તો એ સુખ નડશે નહિ. સુખને સુખની રીતે ભોગવીએ તો એ આપણું પતન કરનારું છે.

સુખમાં તટસ્થ રહીને એમાં મનને ગલગલિયાં થતાં હોય એ રીતે ના ભોગવીએ તો વાંધો નહિ.

શ્રેયાર્થી એમ વિચારે કે આ તો આજ છે અને કાલે નથી. એમ સામાન્ય માનવી વર્તે એ રીતે વર્તવું. સુખનો છલકાટ-ગર્વ ના થવા દેવો. સુખનો દેખાવ ના કરવો. ગરીબાઈનો અનુભવ કરવો. એનો અર્થ એવો નહિ કે ફાટલાંતૂટલાં કપડાં પહેરવાં. કપડાં સાધારણ રીતે ચાલે તેવાં પહેરવાં. સુખમાં બીજી રીતે ગરીબાઈનો અનુભવ કરવો, તો સુખ ફળે છે.

પહેલાં લક્ષ્મી સાત પેઢી સુધી ટકતી. સુખી માણસો પાપી પ્રપંચી ન હતા. પોતાના પૈસાથી બીજાને મદદ કરે, બીજાનું દુઃખ ટાળે એવી ભાવનાવાળા હતા. આજે તો એકબે પેઢી પછી ખલાસ થઈ જાય છે. ઘણા તો એક જ પેઢીમાં ખલાસ થાય છે.

સ્વજન : મોટા, એમાં ભોગવવાની જ માત્ર દૃષ્ટિ રહે છેને, એટલે આમ બને છે ?

શ્રીમોટા : હા જી, હા.

તા. ૨૧-૧૧-૧૯૭૪

(૭) મનનચિંતવન

શ્રીમોટા : સંસારવહેવારમાં કંઈ પ્રોબ્લેમ આવે છે, તો આપણે એનું મનનચિંતવન કરીએ છીએ, કારણ કે આપણે એ પ્રોબ્લેમથી પરિચિત છીએ. જ્યારે ડિવિનિટી-(દિવ્યતા) તો તદ્દન એબ્સ્ટ્રેક્ટ-(ગૂઢ) છે. તો એબ્સ્ટ્રેક્ટનું મનનચિંતવન કેવી રીતે કરવું, એવો પ્રશ્ન થાય, પણ આપણા અનુભવી લોકોએ એના ગુણ વર્ણવેલા છે. સર્વવ્યાપ્ત છે. કૃપાવાળો છે, ઉદાર છે. પતિતને શરણે રાખનારો છે. શરણે જનારને મદદ કરે છે. એની આબરૂ રાખનારો છે. આ જાતના જે ગુણો છે એનો વિચાર કર્યા કરવો. એ ઉપરાંત, જુદા જુદા ભક્તોને અણીના પ્રસંગોએ મદદ કરી હોય એનો વિચાર થાય. એ તો વિચારવાનું એક દિવસમાં પૂરું થઈ જાય. તો ફરી ફરીને એ જ વિચારવું. આપણો પ્રોબ્લેમ હોય, આપણી પ્રાર્થના હોય, આપણે એને જે કાંઈ કહેવું હોય-આત્મનિવેદન હોય-એ બધું મનનચિંતવનમાં આવી જાય.

મનનચિંતવન કહેવા પાછળનો હેતુ એ છે કે આપણાં મનાદિકરણ એમાં વળગેલાં રહે. આપણે વિચારવાનું એ છે કે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ જે છે એમાં પ્રાણ મોખરે છે. પ્રાણતત્ત્વમાં જ આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, લોભ, મોહ છે. જીવદશામાં આપણું સંચાલન પ્રાણથી થયા કરતું હોય છે. એટલે પ્રાણ મોખરે હોય છે. આપણા મનનચિંતવન સાથે પ્રાણ ભળે તો એ મનનચિંતવનમાં ઊંડાણ આવે, નિષ્ઠા આવે, પ્રમાણિકતા આવે. જ્યાં સુધી પ્રાણ ભળતો નથી ત્યાં સુધી લૂખું લૂખું મનનચિંતવન થાય. એમાં એકાગ્રતા

થવી શક્ય નથી. એમાં જે ભાવના-ભાવ પ્રગટવાં જોઈએ એ પણ નહિ પ્રગટે. માટે, એમાં પ્રાણ ભળવો જોઈએ.

આપણે બુદ્ધિથી વિચાર કરીએ કે પ્રાણ કેવી રીતે ભળે ? જો એને વિશે ગરજ લાગે. સ્વાર્થ લાગે, મતલબ લાગે તો પ્રાણ એની મેળે સંકળાય છે. આ વિષય પરત્વે આપણને ગરજ જાગે. જો આપણી બર્નિંગ ડિઝાયર-(ઉત્કટ ઈચ્છા) થઈ જાય તો જાગે. એ ના થાય ત્યાં સુધી જાગે નહિ. એ થવા માટે આ વિષય પરત્વે બુદ્ધિથી, કોરી તો કોરી-એના પરિચયમાં રહ્યા કરો. કલ્પનાથી પણ રહ્યા કરો. અથવા તો ભગવાન હોય તો ભગવાનનાં જુદાં જુદાં ચિત્રો છે. અથવા તો એનાં ભજન દ્વારા, સ્મરણ દ્વારા કોઈ ને કોઈ રીતે એ વિષયના અનુસંધાનમાં આપણે રહ્યા કરો. એમ કરતાં કરતાં જ્યારે અમુક કાળ જાય. દિવસના અમુક કલાક એકના એક વિષયમાં આપણે રોકાયેલાં રહીએ તો પછી પ્રાણ એની મેળે ભળે છે. પ્રાણ ભળ્યા પછી મનનચિંતવનમાં રસ પડે છે. જીવદશાના વહેવારમાં પણ આપણો પ્રાણ ભળેલો છે. આ બધાંનું અસ્તિત્વ પ્રાણને લીધે છે. દુનિયાદારીના વહેવાર સાથે સંકળાયેલા રહીએ છીએ-એ પ્રાણને લીધે.

પ્રાણ એની મેળે ઊર્ધ્વમાં નહિ ભળે, કારણ કે આ એનો વિષય નથી. પ્રાણનો વિષય પ્રકૃતિ છે. પ્રકૃતિથી ઊર્ધ્વમાર્ગમાં જવાનું છે. પ્રકૃતિમાં એ સહજ રીતે જશે. આપણે એને દોરવો નહિ પડે. ત્યારે આમાં તો એને ટેવ પાડો. શુષ્ક રીતે પણ ટેવ પાડો. બુદ્ધિથી આપણે સમજીએ છીએ કે આ ઊર્ધ્વ પ્રકારનો માર્ગ છે. એટલે એકદમ પ્રાણ ભળવાનો નથી. બુદ્ધિથી ઊર્ધ્વ

પ્રકારનું વિચારી શકાય છે. એકલી બુદ્ધિ કામ કરતી હોય તો ત્યારે ડેપ્રે- (ડિંગાણ) નથી હોતી એ ખરું, પણ બુદ્ધિ વિચારી શકે છે. વિચારની ઈન્ટીગ્રિટી-(સંલગ્નતા)માં એક ને એક વિચારમાં આપણે રહ્યા કરીએ. વિચારની સમતુલા જળવાય, એવું જુદાં જુદાં સાધનોથી કરીએ. જુદાં જુદાં સાધનો એટલા માટે કે દા.ત., આપણે બે ત્રણ કલાક નામસ્મરણ કરીએ તો પાછું લૂખું થઈ જાય. એટલે પછી પ્રાર્થના રાખો-ભજન ગાવું, આત્મનિવેદન કરવું, સમર્પણ કર્યાં કરવું. એમ જે ફાવે તે સાધનો દ્વારા-આ તો મેં કરેલાં તે કહું છું-બુદ્ધિથી એ વિષયના કોન્ટેક્ટ-(સંપર્ક)માં રહ્યા કરતાં કરતાં પાંચ છ કલાક થાય ત્યારે પ્રાણ ભળવા માંડે છે. આવી રીતે આપણે એનું મનનચિંતવન કરી શકીએ.

આપણામાં માણસો વિશે પૂર્વગ્રહ બંધાય છે એ પ્રાણતત્ત્વને લીધે છે. બુદ્ધિ પછી આવે છે. જુદા જુદા પ્રકારના માણસો વિશે જુદી જુદી લાગણી થાય એ પ્રાણતત્ત્વને લીધે થાય છે.

સ્વજન : મોટા, આ સંકલ્પ વિકલ્પ વગરની સ્થિતિ અથવા નીરવતા એટલે કે નચિંગનેસનો અનુભવ કરવા માટે શેની જરૂર પડે ?

શ્રીમોટા : નચિંગનેસ-(નીરવતા) એ નકારાત્મક બાબત નથી. ધારો કે માણસે ચેતનનો અનુભવ કર્યો. એ એટલા બધા વિસ્તારમાં છે કે પોતે સ્થિર થઈ જાય છે. એમાં હોવા છતાં નથી એવો એને અનુભવ થાય છે. આવો અનુભવ એને એકદમ ના થાય. એના વિશે મનનચિંતવન થયા કરે. એની નિરંતરતા થાય પછી છેક છેલ્લી સ્થિતિમાં આવો અનુભવ

થાય છે. ત્યારે ત્યાં એ સ્થિર રહ્યા કરે છે. ચેતનનો અનુભવ સાકાર રીતે થાય તોપણ એવી સ્થિતિ-નીચલી કે ઊતરતી-છે એવું કંઈ નથી. નિરાકારના અનુભવમાં એ વસ્તુ આવી જાય. આ બધા અનુભવ થવાની શક્યતા શરીરને લીધે જ છે. શરીર હોવાથી જ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ છે. શરીરના આધાર વિના કંઈ કશું સાકાર થઈ શકતું નથી. ધારો કે શરીર નથી, પણ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ છે, તો આની મદદ વિના કશું સાકાર કરી શકાય નહિ. એટલું જ નહિ પણ સંસારવહેવારમાં ઉપભોગની જે સ્થિતિ છે, એ પણ શરીરને લીધે છે.

ઉપભોગ અને ઉપયોગ-બંનેમાં પ્રાણતત્ત્વ છે. પ્રાણ વગર તો આપણે હાલીયાલી શકીએ પણ નહિ.

(૮) ઊર્ધ્વગતિની પ્રક્રિયા

સ્વજન : મોટા, ઊર્ધ્વ તરફ જવાની પ્રોસેસ-(પ્રક્રિયા) કેવા પ્રકારની હશે ?

શ્રીમોટા : આપણામાં જે રચના છે, એ એવા પ્રકારની છે કે જેવા પ્રકારની વિચારસરણી એ પ્રમાણે તમારું આપોઆપ બનતું જાય. જે વખતે તમે કામના આવેશમાં હોવ તો તમારી રચના એ પ્રકારની બદલાય. લોભના આવેશમાં હોવ ત્યારે તમારાં જ્ઞાનતંતુ, માનસ, પ્રાણતત્ત્વ, અહમ્તત્ત્વ એ પ્રકારનું બને. એવું જ મોહ અને રાગદ્વેષનું સમજવું.

એ રચના એવા પ્રકારની છે કે જે પ્રકારની ભાવના કે વૃત્તિ હોય-વૃત્તિનો આવેશ-આવેગ જેવા પ્રકારનો હોય એવા પ્રકારનું શરીર થઈ જાય. તમારું થિંકિંગ વૃત્તિવાળું છે કે ભાવનાવાળું છે એના પર બધો આધાર છે. ત્યાં એફર્ટ-પ્રયત્ન)ની જરૂર હોય છે. એફર્ટ એટલે એ પ્રકારની જિજ્ઞાસા થઈ હોય તો જ એફર્ટ થઈ શકે. જેમ આપણે કંઈ કરવું હોય છે તો પહેલાં એમાં આપણી ઈચ્છા થવી જોઈએ. એ થયા પછી એ પ્રકારની વૃત્તિ આપણામાં જાગે છે. તેવી રીતે ઊર્ધ્વ પ્રદેશમાં જવા માટે એ પ્રકારની જિજ્ઞાસા તમન્ના જાગે તો એ પ્રકારના પ્રયત્ન થઈ શકે.

શરીરની રચના જ એવા પ્રકારની છે કે જે પ્રકારની ઉત્કટતાવાળી આપણી વૃત્તિ કે ભાવના હોય તે પ્રકારે થયા કરે. એટલે પ્રોસેસ ઓફ સબ્લિમેશન-(ઊર્ધ્વીકરણની પ્રક્રિયા) આપણે કહીએ છીએ એ તો આપણી પોતાની જ વૃત્તિઓ, વિચારો, અહમ્ વગેરેનું ઊર્ધ્વીકરણ થવાની જે પ્રોસેસ છે,

એમાં પ્રયત્ન અને પુરુષાર્થમાં ગયા કરીએ તો આપમેળે આપણા શરીરની રચના એ પ્રમાણે થયા કરે.

સામાન્યપણે શરીરનો ઢાંચો એવા પ્રકારનો છે. પ્રકૃતિ નિમ્ન પ્રકારમાં રાચી રહેલી છે. એટલે કે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સર, રાગદ્વેષ સહજમેળે રહે છે. ત્યાં એફર્ટ-(પ્રયત્ન)ની જરૂર નથી, પણ એનાથી ઊર્ધ્વદિશામાં વહેવાનું થાય, તો એના અનેક જન્મોની જે હેબિટ ફોર્મ-(ટેવની લઢણ) થયેલી છે-કામક્રોધાદિમાં રહેવાની અને વહેવાની-એને આપણે ઊર્ધ્વદિશા તરફ લઈ જવી છે. આત્માની સ્થિતિ સ્વયંભૂપણે છે. જન્મોજન્મ આપણે પ્રકૃતિમાં જ રમ્યાં કરેલાં છીએ. એ શરીરમાં જબરજસ્ત અભ્યાસ થયેલો છે, તે પ્રમાણે શરીરનું ફોર્મેશન-(બંધારણ) એનાં બધાં કરણો-આધારો એને જ અનુસરતા થયેલા છે અને આપણે એ જ છીએ એવી જાતનો એક સમજણપૂર્વકનો અભ્યાસ પેસી ગયેલો છે. હવે કોઈક કારણથી આપણને સમજણ પડે છે કે આમાં જે રસ છે એ પરમેનન્ટ-(કાયમી) નથી. કામનો રસ છે એ જેટલો વખત રહે તેટલો વખત રહે છે. પછી એ રહેતો નથી. આમાં રસ અખંડ નથી, ક્ષણિક છે એવો અનુભવ ‘જીવ’ને થાય છે. પછી કોઈક આઘાતને કારણે ઊર્ધ્વ તરફ જવાની અભિલાષા જાગે છે. એમ થાય છે કે ત્યાં જ ખરો રસ છે કે જે કંઈ કશાથી ખંડિત થતો નથી, એ પ્રકૃતિના અનેક પ્રકારના રસો કરતાં વધારે ઊંચા પ્રકારનો છે. એ રસ એવા પ્રકારનો છે કે એ બધાંમાં સમાયેલો છે. બધાંની અંદરનું હાઈ એ લઈ શકે છે. એ રસનો અનુભવ કરવાનું ધબકતું દિલ થાય છે. એના માટેનો પુરુષાર્થ જાગે છે. શરીરની રચના એ પ્રકારની કરવા માટે

એને પુરુષાર્થ કરવો પડતો નથી. માત્ર એ પ્રકારની ભાવના સતત જાગૃત સ્થિતિમાં રહ્યા કરે. એ ભાવના કેમ કરીને એવી રહે એ માટેનો એણે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. એ માટે એ પ્રકારનાં સાધન એણે લેવાં પડે છે. સાધન એ પ્રકારનાં ના હોય તો એનાથી ના થાય. એટલે સાધન પણ ઊર્ધ્વ પ્રકારનાં લેવાં પડે છે. ઊર્ધ્વ તરફનો પુરુષાર્થ કરતાં કરતાં જ્યારે ભાવના જાગે ત્યાર પછી બધું સહજમેળે બને છે. ભાવનાની સ્થિતિ અખંડ નિરંતર થઈ જાય ત્યાર પછી એ સહજ છે. ત્યાં સુધી એ સહજ નથી. ત્યાં સુધી તો એ આવે અને જાય. એની ઝલક આવી જાય. પછી એને વધારે આકર્ષણ થઈ જાય.

ઝલકનો અનુભવ થાય છે એથી એને એમ થાય કે આ તો અનંત સુખ છે. આટલાથી જો આ થયું તો સતત આ રહે તો કેટલો બધો આનંદ થાય ! એટલે એનાથી આકર્ષાય છે, પછી એ સ્થિતિમાં એ સહજપણે અખંડ થઈ જાય.

મૂળ પ્રશ્ન અનુકૂળ શરીર કે કરવાના પ્રયત્ન કરવા અંગેનો હતો, પણ શરીરની રચના માટે પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી.

તા. ૧૮-૬-૧૯૭૫ (બેંગ્લોર)

(૯) વિનાશની પ્રક્રિયા

શ્રીમોટા : વા અને જળથી વિનાશ થાય, કેમ કે એ પૃથ્વી પર ફરી વળે છે. અગ્નિ એટલા પ્રમાણમાં ફરી ના વળે. આવી પરિસ્થિતિમાં જીવે કોણ ? જે લોકો ઉત્તરાર્ધમાં અને દક્ષિણાર્ધમાં બરફમાં રહે છે, જેમનાં શરીર સહનશક્તિવાળાં છે એ જીવે. એ લોકો આઘાત ઝીલે છે. ત્યાં મધ્યમાં વિષુવવૃત્ત છે ત્યાંથી ઉત્પન્ન થાય અને બધે પ્રસરે. એ વખતે કંઈ ખપમાં ના લાગે. ઘરમાં ભરાઈ પડે તો ઘર તૂટી પડે. રસ્તામાં હોવ તો ઊડીને મરી જવાય. ઘણાં માણસોની ખુવારી થાય. વડોદરામાં બે લાખની વસ્તી હોય એમાંથી માંડ દસ જીવે. જે કોઈ રહ્યા હોય એ ઠેકાણું પાડવાને મથે. જે માણસો મરી ગયા હોય, એમના ઘરબારમાંથી બધું મેળવી લે. સરકાર પણ છૂટ આપે. માણસો નાશ પામવાના. ઝાડ પર ચડે તો ઝાડ મૂળમાંથી તૂટી પડે. જ્યાં પોતે સુરક્ષિત જગા માની હોય ત્યાં હિલચાલ થાય. ઘણો ખળભળાટ થાય. પૃથ્વી પર ફરી વળે. રામેશ્વર ફરી વસાવેલું છે એ અસલનું નથી.

સ્વજન : પ્રાણતત્ત્વ પૃથ્વી અને જળતત્ત્વ સાથે સંબંધવાળું ખરુંને ?

શ્રીમોટા : પ્રાણતત્ત્વ બધાં સાથે સંબંધવાળું છે. પહેલાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહમ્ સાથે મુખ્ય નહિ. એ બધાંમાંથી મુખ્ય તો બુદ્ધિ સાથે સંકળાયેલું છે.

(૧૦) સભાનતાનું પરિણામ

સ્વજન : સભાનતાથી આપણે જાણી શકીએ કે આવી રીતે કામકોઠાદિ થાય છે ?

શ્રીમોટા : દરેકની સભાનતા જુદા જુદા પ્રકારની, પણ ‘એક’થી સધાય-‘એક સાથે સબ સધાય-’ એવી ‘એક’ની સાથે બધાંની કોરસ્પોન્ડિંગ લિંક-(આનુષંગિક સાંકળ) છે. એકબીજાનો સ્પર્શ થાય છે એટલે બીજાની પણ સભાનતા પ્રગટે. પ્રાણની સભાનતા પહેલી પ્રગટે.

આપણા શરીરમાં કામ કરી રહેલાં તત્ત્વો બે છે. પ્રાણ અને બુદ્ધિ. પ્રાણની મદદમાં બુદ્ધિ હોય છે. સ્થિતિથી અલગ થઈએ ત્યારે સભાનતા થાય છે. સભાનતા થાય ત્યારે કામકોઠાદિથી વેગળા રહેવાય. પ્રાણની સભાનતા જાગે પછી બીજી બધી સભાનતા જાગવી સરળ છે, કારણ કે શરીરના મુખ્ય વિષયો પ્રાણને લીધે છે. પછી આપમેળે બુદ્ધિની સભાનતા થાય છે. પ્રાણની સભાનતા માટે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે. એ પછી મનતત્ત્વ પર કાબૂ મેળવાય છે. પછી વિવેક જાગે છે. એ પછી ચિત્ત અને અહમ્ની સભાનતા જાગે છે. એ પછી અહમ્ હોવા છતાં એનાથી દોરવાતા નથી. ‘હું કરું છું’ એ ભાવ જતો રહે છે. કંઈ કશાથી પ્રેરાઈને આપણાથી આ થાય છે. અહમ્થી થાય છે એવું નથી રહેતું. સભાનતા જાગે છે ત્યાર પછી ઈશ્વરીતત્ત્વ તરફ આપણું જવાનું થાય છે.

બીજી સૂક્ષ્મ પ્રકારની સભાનતા છે. દુનિયા છે. સંસાર છે. લક્ષ્મી છે. પૈસો છે. એ હોવા છતાં એનો બિલકુલ ખ્યાલ ના રહે. જરૂર પડતાં એનો ઉપયોગ કરીએ, પણ સેન્સ ઓફ પઝેશન-(માલિકીપણાની લાગણી)ની વૃત્તિ જતી રહે છે. તેથી ‘પેલું’ જતું નથી રહેતું. સભાનતા હંમેશાં ઊર્ધ્વ તરફ લઈ જાય છે.

(૧૧) જ્ઞાનપૂર્ણ મૌન

સ્વજન : મોટા, આપણામાં જેમ સમતા અને તટસ્થતા ડેવલપ-(વિકાસ) થતી જાય તેમ તેમ આપણામાં સૂક્ષ્મને ઝીલવાની તાકાત વધે ?

શ્રીમોટા : વધે જ તેમ નહિ, પણ પ્રત્યક્ષ થાય છે, કારણ કે એ બધાં તત્ત્વો ખુલ્લાં થાય. તટસ્થતાથી ઉપરનું સ્તર સમત્વનું છે, એ સમત્વ આપણામાં આવે અને સમત્વ સોએ સો ટકા આપણામાં પ્રગટે ત્યારે તે વખતે આત્મતત્ત્વ ખુલ્લું થાય છે. તે વખતે કોઈને પ્રાર્થના કરીને બોલાવવા જવું પડતું નથી. આત્મતત્ત્વ આપણી સામે ખુલ્લું થઈ જાય છે. ત્યારે આપણને બધું સામું દેખાય છે. એમ તમને ખોલી આપે છે. ભગવાન આપણને કહે છે, 'તમે દેખો છો ખુલ્લામાં ખુલ્લું, સાચામાં સાચું, પણ તમને બોલવાની છૂટ નથી આપતો. તારે ચૂપ રહેવું.' શાંતિ થાય. બોલવાથી કશું નહિ બને. તેથી કશું વધવાનું નથી કે ઘટવાનું નથી. વધારે બોલીશ તો તું દુઃખી થઈશ. બોલીને સામું માણસ દુઃખી નહિ થાય. એટલે આપમેળે મૌન ધારણ કરવાની કળા આપણામાં આવી જાય છે. આગળ પાછળ ઘણું એવું દેખો-સગાંમાં, સ્વજનોમાં, આમતેમ-બીજામાં પણ બધે એવી જાતનું દેખો કે તમે આકળવિકળ થઈ જાવ. તોપણ તમે શાંતિ ધારણ કરી શકો છો એવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એ જે તટસ્થતા અને સમત્વ એ બે ના આવ્યાં હોય તો એ સ્થિતિ આપણા માટે શક્ય નથી. અને એ બે ના હોય તો પ્રત્યક્ષ આત્મતત્ત્વનો આપણને અનુભવ પણ નથી.

તા. ૬-૧૦-૧૯૭૪

(૧૨) કાળની અનુકૂળતા

સ્વજન : મોટા, હાલનો કાળ ચેતનને અનુભવવા માટે...

શ્રીમોટા : ચેતન પોતે અવતરી રહેલું છે. એક એવી પ્રોસેસ-(પ્રક્રિયા) ચાલે છે. એની સાબિતી એ છે કે છેલ્લાં વીસ વર્ષમાં જે સંશોધનો થયાં છે એવાં ક્યારેય થયાં નથી. એથી આ કાળની અંદર આપણાથી એના તરફની આપણી અભિમુખતા-(એપ્રોચ) જો ડીવોશનલી-(ભક્તિપૂર્વક) થયા કરે તો થોડા પુરુષાર્થે આપણને ઘણી મદદ મળ્યા કરે. ઘણો વિકાસ થયા કરે. આ કાળની એવી એક સ્થિતિ છે. ચેતન અત્યારે અવતરી રહેલું છે, પણ એને ઝીલી શકવાની કોઈની તૈયારી નથી. થોડાક માણસો છે. બહુ થોડા. વિજ્ઞાનવાળા પોતાના વિષયમાં ભારે એકાગ્રતાવાળા છે. એમની પોતાના વિષય માટેની એકાગ્રતા ખંડિત થતી નથી. એને લીધે એમને ભારે જય મળે છે. બધું નવું નવું શોધાય છે. એવી રીતે આપણે આ દિશાનો પુરુષાર્થ કરીએ તો આપણને નવું નવું મળ્યા કરશે. જોકે આ એક પ્રપંચકાળ પણ છે. એવા વખતે ભગવાન તરફ જેનો ડીવોશનલ એપ્રોચ-(ભક્તિપૂર્વકનો અભિગમ) છે, એને થોડી મહેનતે ઘણું મળે છે.

સ્વજન : મોટા, તમે પ્રપંચકાળ કહ્યું. એટલે લોકો વધારે ખટપટિયા થાય એવું ?

શ્રીમોટા : હા, એવું બહુ જ થાય. આ કાળમાં સરળતા ઓછી છે.

સ્વજન : મોટા, ભગવાનનો માર્ગ આમ સરળ ગણાયને ?

શ્રીમોટા : ભગવાનનો માર્ગ સરળ છે, પણ આપણી જીવદશામાં પ્રકૃતિ મોખરે છે. પ્રકૃતિ હોવાથી આપણામાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, રાગદ્વેષ, અહમ્ વગેરે બધું ભરેલું છે. એથી પણ અનેક પ્રકારના ફ્લેશિશ-(સંઘર્ષ) થયા કરે. એટલે એવા પ્રકારનાં મોજાં વાતાવરણમાં છે જ. એને જલદી સ્વીકારી લઈએ છીએ.

સ્વજન : અનંત શક્તિ મેળવી શકાય એવી શક્યતાઓ તો રહેવાની જને ?

શ્રીમોટા : હા, છે જ-પાકી છે. પ્રકૃતિમાં જીવ હોય છે, એટલે શક્તિ ટૂંકાઈ જાય છે, કેમ કે એને એવી અવેરનેસ-(સભાનતા) નથી કે 'હું પોતે ભગવાન છું. મારી શક્તિ અનંત છે'-એ જાતની સભાનતા એને મુદ્દલે નથી. એથી ઊલટું જીવદશાની પ્રવૃત્તિમાં એ એવો રૂંધાયેલો છે કે એથી એની પ્રકૃતિની રીતે જીવદશાની જે શક્તિ હોય છે એ શક્તિ પણ ટૂંકાઈ જાય છે-રૂંધામણને લીધે. એવી રીતે એન્ગેજ-(રોકાયેલો) થયેલો હોય છે. એવા એન્ગેજ થવાપણામાં એકધારી એકાગ્રતા હોતી નથી. ગૂંચવાડો હોય છે એથી ફ્લેશિશ થયા કરે છે. બીજું, જે કોયડાઓ, મુશ્કેલીઓ આવે એને સરળતાથી ઉકેલી શકતો નથી એથી એની શક્તિ ઊલટી કુંઠિત થાય છે. હોય છે એનાથી ઓછી થાય છે.

જ્યારે ચેતનમાં પ્રગટી જવાય છે ત્યારે અંતરાય હોવા છતાં લાગતા નથી. એની એવી સ્થિતિ થાય છે. એની અનંતતાની એને બરાબર સભાનતા રહે છે. એને બરાબર આત્મવિશ્વાસ પ્રગટી જાય છે કે થશે જ. ધારો કે ના થયું તો

એને અસંતોષ કે નિરાશા થતી નથી. એ સમજે છે કે આટલું જ થવાલાયક હતું. થવાલાયક ન હતું માટે ના થયું. એવી સમજણ આપમેળે પ્રગટે છે. કર્મ લેતી વખતે જ એને ખ્યાલ આવી જાય છે, તેથી ના કરવું એમ નથી થતું, કારણ કે પરિણામનો વિચાર એને હોતો નથી. સાધકની દશામાં હોય છે ત્યારે પરિણામનો વિચાર કરતો હોતો નથી.

આપણે જીવદશાવાળાં હોઈએ છીએ ત્યારે પરિણામનો વિચાર ખાસ કરીએ છીએ. કર્મ કરતી વખતે પરિણામનો વિચાર આપણને આવે છે. જીવદશામાં છીએ ત્યારે આપણામાં શક્તિ તો છે જ, પણ ત્યારે વેપારનાં, ધંધાનાં જે કાર્યો આવે છે અને કર્મના જે ક્લેશિશ-(સંઘર્ષો) આવે છે, એને લીધે અથડામણો સંઘર્ષણો થાય છે. એને લીધે શક્તિમાં ઘટાડો થાય છે. મૂળ શક્તિમાં ઘટાડો થતો નથી, પણ આપણને ઘટાડો થતો લાગે છે. એનું કારણ કે આ બધું-અસંતોષ, અશાંતિ બધું થયા કરે અને એને કારણે શક્તિનો દ્વાસ થતો આપણે અનુભવીએ.

સ્વજન : મોટા, આ મર્યાદિતતા આપણે જાતે જ બનાવી રહ્યા છીએ ?

શ્રીમોટા : હા, જાતે જ બનાવી છે.

સ્વજન : એમાં આપણે ભરાઈ રહીએ એટલે આગળ આપણી દૃષ્ટિ ખૂલે નહિ.

શ્રીમોટા : અનંતતા હોવા છતાં એનો આપણને ખ્યાલ જ નથી આવતો. જેમ ભગવાન હોવા છતાં, એ આપણને સ્પર્શતો હોવા છતાં, આપણને એનો ખ્યાલ જ નથી આવતો. ભગવાન પળેપળ આપણી સાથે છે. આપણી ‘અંદર’ બિરાજેલો છે તેમ

છતાં એની હાજરીની આપણને ખબર નથી. એ છે જ નહિ એ રીતે આપણે સંસારવહેવારમાં વર્તીએ છીએ. એની સભાનતા સાથે વર્તવાનું થાય તો શક્તિ તો છે જ. એ આપમેળે છતી થાય.

સ્વજન : એવા આત્મવિશ્વાસ ઉપર શ્રદ્ધા પછી ધીમે ધીમે વિકસેને ?

શ્રીમોટા : હા, જ્યારે આત્માની કે ભગવાનની કે ચેતનની સભાનતા થાય ત્યારે શ્રદ્ધા આપોઆપ પ્રગટ્યા કરે, કેમ કે એ પણ આત્માનો ગુણધર્મ છે.

(૧૩) ખુલ્લા થવાની પ્રક્રિયા

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) ખુલ્લા થવાની આપે વાત કરેલી, મોટા, પણ એમાં વિવેક રાખવો પડેને ?

શ્રીમોટા : વિવેક તો રાખવો પડે. દરેકની આગળ તમે ખુલ્લા થાઓ એ તો બરાબર નહિ. એટલે જે કાંઈ કહેવા જેવું હોય તે આપણામાં રહેલા અંતર્યામીને કહ્યા કરવું. ત્યાં સંપૂર્ણ ખુલ્લા થવું. ફેંક થવું, ઓનેસ્ટ થવું. સંસારવહેવારમાં બધાંની સાથે ખુલ્લા થવા જઈએ તો પંચાત પડે ! ત્યાં કાળજી રાખવી પડે.

સ્વજન : (જ્યોતિબહેન) અંતર્યામી પાસે ખુલ્લા થઈએ એટલે રસ્તો એની જાતે જ નીકળે, મોટા ?

શ્રીમોટા : હા, એની જાતે જ નીકળે. આપમેળે સૂઝ્યા કરે. આપણે જ્યારે ખુલ્લાં થઈએ છીએ ત્યારે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એક એવી સ્થિતિમાં મુકાઈ જાય છે કે આપણને આપમેળે સૂઝ્યા કરે છે. ‘ખુલ્લા થવું’ બોલવું સહેલું છે, પણ એ પ્રમાણે થવું અઘરું છે. ધીરે ધીરે અભ્યાસ પાડવાથી થાય. એટલા માટે જે કંઈ થાય એ આપણે કહ્યાં કરવું-જેને આત્મનિવેદન કહે છે. બધું જ કહ્યાં કરવું સારું-નરસું બધું જ કહેવું. શરૂઆતમાં એમ લાગે કે સારું-નરસું કહીએ ત્યારે આ બરાબર નથી. પછી એ ખૂંચવા લાગશે. આત્મનિવેદન કરીશું તો નરસાપણું ખૂંચવા લાગશે. ધીરે ધીરે એનું પ્રમાણ આપમેળે ઓછું થશે. એ આત્મનિવેદનની ખૂબી છે.

જગતવહેવારમાં આપણી જાતને સારા દેખાડવાનો પ્રયત્ન હોય છે. વારેઘડીએ આપણે કોઈને આપણી નેગેટિવ સાઈડ- (નકારાત્મક પાસું) કહ્યાં કરીએ તો આપણે એના મનથી ઊતરી

જઈએ. અને આપણા વિશે એ ઊંધું ધારે એટલે આપણે નેગેટિવ સાર્ઈડ કોઈને ખુલ્લાં થઈને કહેતાં હોતાં નથી, પણ જ્યારે ભગવાનને આપણે કહ્યાં કરીએ છીએ ત્યારે પછી જેમાં આવું જે આપણું નરસાપણું પડેલું છે એની સભાનતા જાગે છે અને એ સભાનતા જાગવાથી ધીરેધીરે કરીને ઓછું થાય છે.

સ્વજન : આપણને પોતાને જ ખૂંચવા લાગે છે ?

શ્રીમોટા : વળી બીજું તો વધારે સારું એ છે કે ખુલ્લા થવાથી આપણા મનમાં કશું ભરાઈ રહેતું નથી એટલે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ બધાં ખુલ્લાં રહ્યા કરે છે. જ્યારે ખુલ્લા થયા કરીએ છીએ ત્યારે ઉત્તમ પ્રકારનું રિસીવ કરનાર લાયકાતવાળા થઈએ છીએ. આત્મનિવેદનના ઘણા ફાયદા છે. એનાથી નિકટતા થાય છે.

સ્વજન : ભગવાનની સાથે ?

શ્રીમોટા : હા, સંસારવહેવારમાં આપણા મિત્રને બધી વાત કરીએ છીએ, કારણ કે એવી નિકટતા છે. એમાં સંકોચ નથી રહેતો. એવી રીતે આત્મનિવેદનની પદ્ધતિથી પેલાની સાથે-ચેતનની સાથે-નિકટતા કેળવાય છે.

તા. ૯-૩-૧૯૭૫

(૧૪) સંનિષ્ઠાથી સંસ્કાર

સ્વજન : મોટા, આપણે બાળકોને પ્રેમથી કહીએ એ બરાબર, પણ આપણે જો પ્રાર્થના કરીએ તો સબકોન્શ્યસ-(અર્ધજાગૃત મનમાં)માં પડે ખરી ?

શ્રીમોટા : હા, જરૂર પડે, પણ એવી સિન્સીઆરિટી-(સચ્ચાઈ) હોવી જોઈએ.

સ્વજન : સિન્સીઆરિટી હોય અને ડિરેક્ટલી-(તુરંત) છોકરાંઓને કહીએ તો એની અસર થાય ખરી ?

શ્રીમોટા : હા, લાંબાગાળે તો થાય. સિન્સીઆરિટીથી કહીએ તો યોગ્ય પ્રકારના સંસ્કાર પડે.

સ્વજન : આમાં ઘણીવાર એવું થાય છે, મોટા, કે એક જનરેશન-(પેઢી) અમુક રીતની રહેણીકરણીમાં ઉછરેલી હોય. એનાં અમુક બંધારણો આપણે બાંધી લીધાં હોય. યંગર જનરેશન-(યુવા પેઢી) એમના વિચારો તદ્દન જુદા હોય. આપણી માન્યતા એમને ફાવતી નથી.

શ્રીમોટા : એમની જેવી મનોદશા હોય એ સ્વીકારી શકે એવી રીતે વાત કહેવાય. એની મનોદશા સમજીને વાત કરવી જોઈએ. આપણે બદલાવું પડે.

તા. ૯-૩-૧૯૭૫

(૧૫) શક્તિ અને સભાનતા

શ્રીમોટા : જેના વડે કરીને શરીરની આ બધી પ્રક્રિયા ચાલે છે એની વ્યાખ્યા શી ? એટલે કર્મેન્દ્રિય અને જ્ઞાનેન્દ્રિય વડે ઈન્દ્રિયોની મદદથી એકધારો ચાલ્યો રહેતો પ્રવાહ એવું જે જીવન એ શક્તિ. એ શક્તિ આવી ક્યાંથી ? એવું એક અનસીન- (અદૃશ્ય) આપણી અંદર અને બહાર છે-એનું વ્યક્તત્વ એ શક્તિ છે. એ શક્તિ ઓલપરવેરિંગ બોડીમાં છે-ઓલપરવેરિંગ- (સમગ્રરીતે પ્રવર્તી રહેલ) બોડીમાં કેવી રીતે રહી શકાય ? તો આંખે જોઈ શકાય ? આંખોથી જોવાતું નથી પણ આંતરિક એક શક્તિ છે. નાકથી સૂંઘી શકીએ છીએ. કાનથી સાંભળી શકીએ છીએ. જીભથી સ્વાદ કરી શકીએ છીએ. ચામડીથી સ્પર્શ કરી શકાય છે. એવી રીતે કર્મેન્દ્રિય વિશે પણ. એ શક્તિ જુદી જુદી ઈન્દ્રિય દ્વારા જુદું જુદું કર્મ કરે છે. એ ઉપરાંત, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્નાં ક્ષેત્રમાં પણ એ શક્તિ જુદું જુદું કામ કરે છે, પણ આખરે તો જીવનનું જ કર્મ કરે છે. એ શક્તિ વિશે વિચાર કરીએ, એમાં ઊંડા ઊતરીએ તો એ શક્તિનું મૂળ હાથ લાગે. વૈજ્ઞાનિકોને હાથ લાગે છે, કારણ કે એકધારું-એક જ વિષયનું મનન અને ચિંતવન એ કરે છે. એવી રીતે આ શક્તિનાં મૂળ હાથમાં આવે. પછી એની નવાઈ ના લાગે, પણ અત્યારે આપણાં અંતઃકરણો એવાં બહાર મારી ગયાં છે કે એ શક્તિ હોવા છતાં એ શક્તિ વિશે આપણે વિચારતાં જ નથી. આપણે અનંત શક્તિના ભરપૂર દરિયા સમાં છીએ, પણ જેના વડે કરીને

જ બધું થાય છે એવી જે અમૂલ્ય શક્તિ છે એવી શક્તિ વિશે આપણે વિચારતાં નથી. આમાં મેં શક્તિની વ્યાખ્યા પણ આપી દીધી. જુદા જુદા પ્રકાર અને મૂળ કહ્યું. પાછી સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણની શક્તિ જુદી.

(૧૬) ભૂમિકા પરની શક્તિ

શ્રીમોટા : જેના વડે કરીને આપણા જીવનનો-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ દ્વારા-તે સાથે સાથે, ઈન્દ્રિયો દ્વારા સતત પ્રક્રિયાનો પ્રવાહ ચાલ્યા કરે તે શક્તિ. વાઈટલ પાવર-(પ્રાણની શક્તિ) એ જુદી શક્તિ. જુદા જુદા તબક્કા, ક્ષેત્રમાં એ જુદી જુદી રીતે કામ કરે. સ્વરૂપ પણ એનું જુદું જુદું હોય છે.

સ્વજન : અવેરનેસ-(સભાનતા) એ પણ શક્તિનો એક પ્રકાર ?

શ્રીમોટા : સભાનતા-કશાક પરત્વે પણ હોય. સભાનતા આધાર વિનાની હોતી નથી. કશાક પરત્વે હોય. શક્તિનું ચિંતવન એમ ને એમ નહિ થાય, કારણ કે એ જુદી જુદી છે. કોઈ પણ વસ્તુની સભાનતા આપણને ક્યારે થાય છે કે કોઈ વસ્તુ આપણી પાસે હોય, તેની સભાનતા રહે અથવા આપણી પાસે બિલકુલ ના હોય અને એને મેળવવાની ગરજ લાગે. કંઈ કશો સ્પર્શ થાય. એ પરત્વેની જરૂર પડે ત્યારે આપણને સભાનતા રહે. કંઈ કશા પરત્વેની સભાનતા હોય. કંઈ કશા પરત્વે એટલે શું ? સંસારવહેવારમાં આપણને કંઈ કામ લાગ્યું હોય તો એની સભાનતા હોય. કામ ના થઈ શક્યું હોય એનીય સભાનતા હોય. એમ અનેક ક્ષેત્રોનાં કામોની સભાનતા હોય. આપણને સંબંધોની સભાનતા પણ હોય.

સંસારવહેવારની વાત છોડીને આધ્યાત્મિકક્ષેત્રની વાત કરીએ તો આપણને કંઈ અતીન્દ્રિય અનુભવ થાય ત્યારે એની સભાનતા થાય.

બધાં કરતાં આની જુદા પ્રકારની સભાનતા છે. કોઈ ઊંચા ક્ષેત્રમાં આપણે ઊડતાં હોઈએ, કોઈ જુદી જ દુનિયામાં આપણું અસ્તિત્વ હોય એમ લાગે. એના પરથી આગળ જતાં જતાં જેમ અનુભવ થતા જાય તેમ તેમ તે શક્તિનો અનુભવ થાય, તો તે અનુભવને લીધે આપણને સભાનતા જાગે.

સભાનતાના પ્રકાર પણ જુદા જુદા. તત્ત્વની ભૂમિકા પર પણ સભાનતાના જુદા જુદા પ્રકાર. દા.ત., પાંચ તત્ત્વ છે. એમાં જળતત્ત્વના પ્રિડોમિનન્સમાં હોઈએ ત્યારે એની સભાનતા એટલી બધી સાકાર હોય કે તેના સ્પર્શનો અનુભવ કરી શકીએ. પછી વા તત્ત્વના પ્રિડોમિનન્સમાં આવીએ ત્યારે એનો અનુભવ જુદા પ્રકારનો છે. તેની સભાનતા જળતત્ત્વ કરતાં જુદા પ્રકારની. તેજતત્ત્વમાં પણ એમ જ.

કર્મના પ્રદેશની સભાનતા છે, તેવી રીતે શક્તિના પ્રદેશની સભાનતા હોય છે. દરેક તત્ત્વના અંતઃકરણનું જે કર્મ થયા કરે એનો અનુભવ થાય, એની સભાનતા થાય. અનુભવ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકારની સભાનતા. સભાનતા એની મેળે થતી નથી. એનું મૂળ પણ એક પ્રકારની શક્તિમાં છે.

સભાનતા વિકસે એથી આંતરદૃષ્ટિ વિકસે. સભાનતા સ્વતંત્રપણે નથી, પણ કંઈ કશાને કારણે છે.

મેં સાંભળેલું છે કે અમેરિકામાં એક માણસને ગાંધીજીનું ખૂન થવાનું છે એવી ખબર પડે છે એટલે એકદમ એ અહીં ઊડીને આવે છે, પણ થોડીક મિનિટ મોડો પડી જાય છે. આપણને એમ લાગે કે સ્વતંત્ર એની મેળે સભાનતા થઈ. પણ

એનું મૂળ કારણ 'નિમિત્ત'-ગાંધીજીના જીવન સાથે કોઈ ને કોઈ પ્રકારનો સંબંધ ખરો. જગતમાં આટલા બધા માણસોમાં એને કેમ થયું ? આવા બનાવો બને છે ખરા.

સ્વજન : આ માણસને ખબર પડેલી એટલે નિમિત્તની એને રિસેપ્ટીવિટી-(સ્વીકારાત્મકતા) હશે ?

શ્રીમોટા : હા, હશે. મેં જાણ્યું. પણ મને થયું કે આટલે બધે આવવાની ધમાલ કરી એના કરતાં સરકાર પર વાયરલેસ-(બિનતારી સંદેશ) મોકલ્યો હોત-હિંદુસ્તાનમાં બે પાંચ સ્થળે જણાવ્યું હોત-તોય કેટલુંક ધ્યાન સરકાર રાખત.

તા. ૯-૩-૧૯૭૫

(૧૭) સ્થળ, કાળ અને સંજોગ

શ્રીમોટા : સ્થળ, કાળ અને સંજોગ એ ત્રણેયનો મેળ એકસાથે, એકપળે થાય ત્યારે એમાંથી સર્જન થાય છે. કાળ અને સંજોગો આપણા હાથની વાત નથી. આપણા જીવનમાં આપણા સંસ્કારો પ્રમાણે સંજોગો આવતા હોય છે. સંજોગો અને કાળ પ્રિડિટર્મિન્ટ-(પૂર્વ નિર્ધારિત) છે, પણ આપણને એની સમજણ નથી. માત્ર સ્થળનું આપણા કબજામાં હોઈ શકે.

સંજોગ એટલે આગળ પાછળનું વાતાવરણ. કાળ બે પ્રકારના : પ્રતિકૂળ અને સાનુકૂળ એમ હોય. કાળ સાનુકૂળ ના હોય અને આપણે મથીએ તો પરિણામ ના આવે.

સ્વજન : કાળ પ્રતિકૂળ હોય તો સાનુકૂળ કરી શકાય ?

શ્રીમોટા : હા, કાળ પ્રતિકૂળ હોય તો આપણે પુરુષાર્થથી સાનુકૂળ કરી શકીએ છીએ. સમયને આપણે કેવી રીતે સ્વીકારીએ છીએ એના પર આધાર છે. દા.ત., નેપોલિયને કહ્યું કે 'મારી ડિક્ષનરી-(શબ્દકોશ)માં 'ઇમ્પોસિબલ'-(અશક્ય) શબ્દ નથી.' એ કાળમાં આલ્પ્સ પર્વત ઓળંગીને જવું એ શક્ય જ ન હતું તોપણ એણે ઓળંગ્યો.

સ્વજન : મોટા, સ્થળ આપણા હાથમાં છે એમ કહ્યું એ આપે કયા ભાવાર્થમાં કહ્યું ?

શ્રીમોટા : દા.ત., કચ્છનું રણ હોય ત્યાં ગમે તેટલી મહેનત કરીએ તોય યોગ્ય પ્રમાણમાં પાક ના થઈ શકે. અને ચરોતરમાં એટલી જ મહેનતથી અને ખાતર વગેરેથી તો ઘણું પકવી શકાય. ત્યાંના જેટલી જ મહેનત હોય-કદાચ ઓછી મહેનત હોય તોય પકવી શકાય. એટલે પરિણામનો આધાર

સ્થળ પર રહેલો છે. હવે એ આપણા પોતાના હાથની વાત કેવી રીતે છે કે આપણે અમુક પ્રકારનું અમુક જગ્યાએ કરીએ તો ફાવીએ. કૃષ્ણ, યુદ્ધ માટેનું સ્થળ જોવા ગયા. કુરુક્ષેત્ર પસંદ પડ્યું. ‘આ જગાનો ગુણ જ એવો છે કે બે સગાં ભાઈઓ હોય તોય લડી પડે. સ્થળનો ગુણધર્મ છે. એ સ્થળમાં ધારીએ તે કર્મ ફુલફિલ-(પૂરું કરવું) થઈ શકે અને કોઈ સ્થળે ફુલફિલ ના થાય. એ તો જેનો વિવેક સૂક્ષ્મ હોય તે નક્કી કરી શકે. કર્મ સાનુકૂળ-પ્રતિકૂળ થવા માટે સ્થળ પણ એક કારણ છે.

આ બધું પરસ્પરને અવલંબિત છે. કેટલાય લોકો એમ માને કે સંજોગોને લીધે સ્થળ અને સ્થળને લીધે સંજોગ છે. આમ, એકબીજાને લીધે છે એમ નથી હોતું. એકબીજા સાથે સંકળાયેલું છે એ વાત સાચી. દા.ત., તમે તમારી ઓફિસમાં સ્વતંત્રપણે વર્તી શકો. હવે એની એ જ પરિસ્થિતિ હોય પણ બીજે જ ઠેકાણે તમે હોવ તો ત્યાં તમે તે રીતે નહિ વર્તી શકો. બીજા લોકોના વાતાવરણમાં હોઈએ તો ત્યાં એટલી છૂટથી અને સરળતાથી નહિ થઈ શકે. આ તો સ્થળનો ભેદ સમજાવવા કહ્યું.

તા. ૯-૩-૧૯૭૫

(૧૮) પ્રાણમીમાંસા

સ્વજન : પ્રાણ ઉપર આપે સમજાવેલું એથી વિશેષ સમજાવી શકાય ?

શ્રીમોટા : પ્રાણના ઈંકૂશન-(કાર્ય)નો આધાર જીવનના જુદા જુદા તબક્કાઓમાં જુદો જુદો હોય છે. દા.ત., બાળકમાં પ્રાણનું ઈંકૂશન હોય છે, પણ જેમ મોટા થઈએ એમ પ્રાણનું ઈંકૂશન બદલાય.

સ્વજન : મોટા, પ્રાણ ઊર્ધ્વ થાય એટલે સમગ્રતાને માટે, પરમાર્થને માટે એ થાય છે એવો અર્થ થાય ?

શ્રીમોટા : જેમ હવા એ સર્વત્ર પ્રસરેલી છે. માત્ર ઊંડી ગુફામાં ના જઈ શકીએ. ઊર્ધ્વ બાજુનો પ્રાણ થાય ત્યારે વિસ્તાર વધે. સ્વાર્થ ઘટે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરે ઘટે. આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, લાગણી એ જીવદશાનાં લક્ષણો છે. તેને લીધે પ્રાણ-સદ્વૃત્તિ ટૂંકાઈ જાય છે. જ્યારે પ્રાણ ઊર્ધ્વગમન થાય ત્યારે બહોળો વિસ્તાર થતો હોય છે, તો જ સમજવું કે પ્રાણ ઊર્ધ્વદિશાનો છે. લક્ષણ પરથી પારખી શકાય. પોતે એકના એક સંસારમાં-એકના એક જ વાતાવરણમાં હોય તેમ છતાં તેની વૃત્તિ વિસ્તારની દશામાં પ્રવર્તતી હોય-ત્યાં તે ઊર્ધ્વપ્રદેશનો પ્રાણ છે એમ કહી શકાય.

સ્વજન : અને મોટા, પ્રાણનું લક્ષણ બધાંને ચાહવાનું ખરુંને ?

શ્રીમોટા : એ પણ ખરું જ. પ્રાણનાં લક્ષણોમાં લાગણી આવી જાય. બીજું એક લક્ષણ ગમે તેવી હારને પામીએ તો નિરાશ નહિ થાય. સામાન્ય માણસ નિરાશ થઈ જાય. હારતો

હોવા છતાં ‘મારે તો ચડવું જ છે’ એમ હોય. એનો એવો વ્યૂ પોઈન્ટ-(દષ્ટિબિંદુ) રહે. આવો એનો મરણિયો દઢ નિર્ધાર રહે- એ ઊર્ધ્વપ્રાણનું લક્ષણ છે. જે કેટલાક પાણીમાં બેસી જાય એ નિમ્ન પ્રાણ છે.

ઊર્ધ્વદશામાં પ્રાણની ગતિ થાય ત્યારે સેન્સ ઓફ પ્લેશન- (માલિકીભાવ)ની વૃત્તિ મોળી પડતી જાય. ઊર્ધ્વ પ્રકારનો પ્રાણ થાય એમ ગુણ અને ભાવ વધે. સ્પિરિટ ઓફ એન્ટરપ્રાઈઝ- (સાહસનો જુસ્સો) વધે. હિંમત, તટસ્થતા વધે. આ બધા ગુણોનો વિકાસ થાય. નિમ્ન પ્રકારના પ્રાણમાં આ બધા ગુણોનો વિકાસ રુંધાય છે, કારણ કે નિમ્ન પ્રકારના પ્રાણમાં માત્ર ભોગવવાની એકમાત્ર દશા હોય છે. ભોગવવાની લાલસા હોય ત્યાં ગુણ વપરાય છે ખરો પણ એ ગુણ બુઢો થઈ જાય છે. એની શક્તિ કુંઠિત થઈ જાય છે.

(૧૯) માથામાંથી ગંગાનું અવતરણ

સ્વજન : મોટા, માથામાંથી ગંગાજી પ્રગટ થયાં એ સિમ્બોલ-(પ્રતીક)નો અર્થ...

શ્રીમોટા : એટલે ત્યાં બ્રહ્મરંધ્રમાં જ ચેતન પ્રગટ થાય છે.

સ્વજન : એટલે આપણને લાગે એવું કે ત્યાંથી....

શ્રીમોટા : ના, ના, લાગે નહિ. ખરેખર ત્યાં જ પ્રગટ થયું છે-રિઆલિટી-(વાસ્તવિકતા)માં પણ એમ જ છે. શબ્દનાં ત્રણ સ્થળ-નાભિ, કંઠ અને મૂર્ધન્ય. એકમાંથી ઉત્પન્ન થાય. બીજામાં વ્યક્ત થાય અને ત્રીજામાં લય થાય. એ જેમ છે તેવી રીતે ચેતનાનાં પણ અમુક સ્થળ કહેલાં છે. છાતી પર આ બે ડીંટીઓ છે, તેના બરાબર મધ્યભાગમાં સાઈકીક હાર્ટ-(સૂક્ષ્મ હૃદય) રહેલું છે. એ પણ ચેતનાનું સ્થળ છે. બીજું બ્રહ્મરંધ્રમાં છે. આ બે ચેતનાનાં મુખ્ય સ્થળ છે. સાઈકીક હાર્ટમાં એ વ્યક્ત થાય છે. જેમ આપણી બધી મૂડી આપણી સાથે રાખતા નથી. બેકમાં રાખીએ છીએ. ખપ પૂરતી પાસે રાખીએ એવી રીતે બધી જ આત્મશક્તિ છે અથવા તો ડિવાઈન વાઈટાલિટી-(દિવ્ય જીવનશક્તિ) છે, એ બધી બ્રહ્મરંધ્રમાં છે. એ ત્યાં છૂપી પડી રહેલી છે. એ સાઈકીક હાર્ટ દ્વારા જ વ્યક્ત થાય છે. જેમ શબ્દ કંઠ દ્વારા જ વ્યક્ત થાય છે તેવી રીતે આ જે ભગવાનની શક્તિ છે, એ બ્રહ્મરંધ્રમાં જ છે અને ત્યાંથી એ બધે પ્રસરે છે, એના પ્રતીકરૂપે આ ગંગાજીનું દૃષ્ટાંત છે.

બીજું પણ કારણ એ છે કે એ ક્યારે પોસિબલ-(શક્ય) થાય-જેણે કામકોધાદિને સંપૂર્ણપણે લય પમાડી દીધા છે-શિવમાં બધાં જ કોન્ટ્રાડીક્શન-(વિરોધાત્માસ) લય પામ્યા છે. જેણે

કામને જીતી લીધો છે, છતાં પાર્વતી સાથે રમત રમે છે. છોકરાં પણ થાય છે. કાર્તિકેય અને ગણપતિ. અસુર અને દેવતાનો સ્વામી. આવા ગુણોનો સમન્વય થયો એ અનુભવી. આ સમજવા માટે શિવજનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે ગંગાનું અવતરણ કરાવી શકાય છે. આવા થઈએ તો ચેતન આપણામાંથી વ્યક્ત થાય.

તા. ૭-૩-૧૯૭૫

(૨૦) સૂક્ષ્મ વિવેક

સ્વજન : આપણા જેવા માટે રાણા પ્રતાપનો દાખલો...

શ્રીમોટા : વિષમ પરિસ્થિતિ આવે ત્યારે એનો સામનો કરવો જોઈએ. કૃષ્ણ બહુ ડાહ્યા હતા. એમણે જોયું કે આ પરિસ્થિતિમાં સામનો કરવો નકામો છે. ભલે દુન્યવી સ્થિતિમાં દેખાય કે 'આ નાઠા', પણ એ કાળમાં સામનો કરવો બિલકુલ યોગ્ય નથી. ડાહ્યો માણસ, એ વખતે બીજા પ્રકારનો રસ્તો લે. દુન્યવી દેખીતી રીતે એમ લાગે કે એ નાઠો. એ સંજોગોમાં આ જાતનું કર્તવ્ય પોતાના જીવન માટે યથાયોગ્ય છે એમ માનીને જે કરે, અને એકમાત્ર જીવનમાં સામનો કરવાનું જ વિચારે એ બંનેમાં ફરક છે. રાણા પ્રતાપે સામનો કરવાનું વિચાર્યું કે 'અમારા પર બીજાનું વર્યસ્વ અમે સહન નહિ કરીએ. અમારી સ્વતંત્રતા કાયમ રહેવી જોઈએ.' પણ એણે દેશકાળનો વિચાર કર્યો હોત તો એની સાથે સમાધાન કરીને પોતાનું વર્યસ્વ રહી શકે એવી જાતની સંધિ થઈ શકી હોત.

સ્વજન : માનસિંગે એમ કહ્યુંને ?

શ્રીમોટા : હા, એની સાથે ભળવા છતાં પોતાની સ્વતંત્રતા જાળવી શકાય એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ શકી હોત તો આટલી બધી વિકટ પરિસ્થિતિમાં એણે ના મુકાઈ જવું પડત. એટલે કેટલીક વખત દેખાય એવી રીતે કે આપણે એક આદર્શ કે ખ્યાલ લીધો એ માટે મરી ફીટવાની આપણી તૈયારી હોય એ બરોબર છે, પરંતુ એની વાસ્તવિકતાનો ખ્યાલ કરીને અમલમાં મૂકવું જોઈએ. એમ ને એમ કોઈ ખુવાર થઈ જાય એનો કંઈ અર્થ હું બરોબર નથી માનતો.

આપણને સ્વરાજ્ય મળ્યું છે, તે આપણી પોતાની તાકાતને લીધે મળ્યું છે, એ હું નથી માનતો. સંજોગો એવા હતા કે હિંદુસ્તાનને સાયવી શકે એવી ઈંગ્લેંડની સ્થિતિ ન હતી. એની આર્થિક પરિસ્થિતિ નબળી પડી ગયેલી. એટલે પોતાની અશક્તિને કારણે હિંદુસ્તાનને સ્વતંત્ર કર્યું. લડાઈને લીધે એટલું બધું નબળું પડી ગયેલું કે હિંદુસ્તાનને સાયવી શકાય એમ ન હતું. આપણા લોકોનું બળ પણ વધેલું એ પણ એમણે જોયેલું. એટલે સંજોગોને લીધે સ્વરાજ્ય મળ્યું. ગાંધીજીએ એક વખત ‘નવજીવન’માં લખેલું કે ‘હિંદુસ્તાનને સ્વતંત્રતા મળશે, ત્યારે બીજાં ઘણાં રાજ્યોને સ્વતંત્રતા મળી જશે.’ એ સાચું પડ્યું. ઈંગ્લેંડના વર્ચસ્વ હેઠળ આફ્રિકામાં ઘણાં રાજ્યો સ્વતંત્ર થયાં એટલે કે આપણે એમને સ્વતંત્રતા બક્ષી.

તા. ૭-૩-૧૯૭૫

શ્રીમોટા : આપણાથી જે તે કંઈ થાય છે એ જીવદશાથી થાય છે. જીવદશાથી થાય તેમાં બધું બંધનકારક છે. માંદાલો જે છે તે બુદ્ધિથી બોલીએ છીએ ખરા, પણ એની ચોટ કંઈ લાગેલી નથી. ચોટ લગાડવા માટેની ઉત્કટમાં ઉત્કટ જિજ્ઞાસા જ્વાળામુખીના જેવી લાગે, ત્યાર પછી એના પરત્વેનો અભ્યાસ થાય, મનનચિંતવન થાય. એમાંથી પછી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય. ત્યાર પછી ધીરે ધીરે એની ભાળ લાગવા માંડે. ઘણા બધા લોકો બોલે છે કે એકદમ ઝબકારો થઈ જાય, પણ એવી રીતે કંઈ થતું નથી. સૂર્યના ઉદય પહેલાં તો પોહ ફાટે. પછી ધીરે ધીરે અજવાળું થતું જાય. પછી સૂર્યનું દર્શન થાય. એ રીતે આમાં પણ એવું જ છે.

સ્વજન : મોટા, જેટલો વખત આપણી ભગવાન જોડેની લિંક-(સાંકળ) બંધાય ત્યારે ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી-(વ્યક્તિગત વ્યક્તિત્વ) બંધ થઈ જાય ?

શ્રીમોટા : ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી રહે. એવી રીતે રહે છે કે 'અ'ને રીઅલાઈઝેશન-(અનુભૂતિ) થયું. એ કર્મ કરે છે એ નિમિત્તને લીધે કરે છે. બાકી, એને કશાં કર્મ કરવાની જરૂર નથી. શરીર છે ત્યાં સુધી કર્મ વિના રહી શકતો નથી. કર્મ એસેન્શ્યલ-(જરૂરી) છે. જેવી રીતે શરીર માટે ખોરાક એસેન્શ્યલ છે તેવી રીતે કર્મ આપમેળે નિમિત્તરૂપે મળ્યા કરે છે, એટલે કર્મ કર્યા કરે છે. એવી રીતે ઈન્ડિવિડ્યુઆલિટી-(વ્યક્તિત્વ) રહે છે, પણ એને એમ ગણતો હોતો નથી. એની ઈન્ડિવિડ્યુઆલિટી અવેરનેસ નથી, એને તો ભગવાનની અવેરનેસ છે. ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી રહે પણ એની અવેરનેસ ના હોય. પોતે 'પોતે' છે શાથી ? અહમ્ને લીધે. પણ અનુભવીનું અહમ્ હરિમાં ગળી જાય છે. પોતે 'પોતારૂપે' મટી જાય. આની ઈન્ડિવિડ્યુઆલિટી અને જીવદશાની ઈન્ડિવિડ્યુઆલિટીમાં આસમાન જમીનનો ફેર છે.

અનુભવીની સ્થિતિમાં ઈન્ડિવિડ્યુઆલિટી ના રહે તો પછી એને નિમિત્ત જ ના આવે. એને શરીર છે ત્યાં સુધી એને નિમિત્ત છે.

સ્વજન : મોટા, કૃષ્ણ ભગવાનનો અવતાર થયેલો તે નિમિત્તને લીધે થયેલો ?

શ્રીમોટા : જેમ આપણો જન્મ થાય છે એવી એને જન્મવાની સ્વયંભૂ ઈન્સ્ટિન્ટ-(અંતઃપ્રેરણા) છે. શ્રીકૃષ્ણ

ભગવાનના જન્મમાં ફેર એટલો કે આગલા જન્મમાં એમની શક્તિ ડિવિનિટી-(દિવ્યતા) તરફ વધારે વિકસેલી. થોડું જે બાકી રહેલું એ આ જન્મમાં ડિવિનિટી પૂરેપૂરી વિકસી ગઈ. અવતાર થાય એટલે કોઈ સ્પેશિયલ-(ખાસ) જીવ આકાશમાંથી ઊતરે છે એમ નહિ. અથવા તો ભગવાન જાતે અવતર્યો છે એમ મારી સમજણ નથી. આપણે જન્મીએ છીએ અને આપણા પણ પાછલા જન્મો છે, એવી રીતે મનુષ્ય શરીરમાં કૃષ્ણ જન્મ્યા તો એમના પણ પાછલા જન્મો છે. પાછલા જન્મમાં ડિવિનિટીની સાધનામાં જ હતા.

અમુક કક્ષામાં આવ્યા પછી જીવ એફર્ટલેસ એફર્ટ-(આપમેળે)માં આવી જાય છે, પણ એની સભાનતા એને રહે. એફર્ટલેસ એફર્ટમાં એણે વિચારવાનું હોતું નથી. આટલું થયું અને આટલું બાકી રહ્યું, એ માટે શાં પગલાં લેવાં એવું વિચારાતું નથી. એ પગલાં આપમેળે લેવાતાં જતાં હોય છે. એ કર્મને પૂરું થવાને માટે જે જે કંઈ શક્ય હોય તે બધું એનાથી થયા કરે છે. ત્યારે પણ એને મુશ્કેલી નથી હોતી એમ નથી. જીવદશામાં જે મુશ્કેલીઓ હોય છે એના કરતાં આધ્યાત્મિક કક્ષામાં મુશ્કેલી વધારે હોય છે. મુશ્કેલીનો ઓન્સ્લોટ-(દારુણ હુમલો) ભારે. તેવી રીતે એની શક્તિ વધેલી હોય છે એટલે પહોંચી વળે છે. ખરી વાત તો એ કે ત્યારે એ મુશ્કેલીને મુશ્કેલીરૂપ ગણતો નથી. મુશ્કેલી પોતાના આંતરિક અનુભવને કેળવવા અને એનો વિકાસ થવા માટેની કૃપાપ્રસાદી છે, એ રીતે એનો સ્વીકાર કરે છે. મુશ્કેલીથી આપણને ખબર પડે કે તટસ્થતા કેટલી છે, આંતરિક બળ કેટલું છે, સ્વસ્થતા

કેટલી છે. આંતરિક બળ કેટલું કેળવાયેલું છે અને એમાં કેવી રીતે આપણે વર્તીએ છીએ.

સાધકને અવેરનેસ તૂટક તૂટક રહે છે. અગિયાર કે બારમી ભૂમિકા પછી અવેરનેસ રહે છે. તેરમી ભૂમિકામાં અવેરનેસની સ્થિતિ કોઈક વખતે પાતળી-જાડી તો કોઈ વખતે ઘન બને છે. ઘનતાની માત્રામાં ફરક પડે. ચૌદમી ભૂમિકા પછી વાંધો નહિ. એની અવેરનેસ એક જ પ્રકારની. ગમે તે પરિસ્થિતિ હોય તોપણ એની અવેરનેસ એકધારી, એક જ ઘનતાવાળી, ડેપ્થ-(ઊંડાણ)વાળી હોય. એટલે મુશ્કેલી વગેરે ટકે નહિ.

આપણામાં મુશ્કેલી ટકે છે, કેમ કે આપણામાં એ પ્રકારની ભૂમિકા છે.

તા. ૮-૩-૧૯૭૫

(૨૧) પ્રેરણા

સ્વજન : આપણે જ્યાં વસતાં હોઈએ એ વિસ્તારમાં હાર્મની-(સંવાદિતા) લાવવા માટે એનું ઈન્ટીગ્રેશન-(ઐક્યતા) થઈને એમાંથી પ્રેરણા થતી હશે ?

શ્રીમોટા : ના, પ્રેરણાનું મૂળ સ્થળ બુદ્ધિ. બુદ્ધિ એકાગ્ર થઈ જાય. કોઈ વિષય પરત્વે જે શોધખોળ કરવી છે ત્યાં એકાગ્ર થઈ જાય અને મનનચિંતવન કરે, એમાં મનપ્રાણ જોડાય એટલે અહમ્ ના જોડાય. એ બધાં એકાગ્રતાવાળાં થાય ત્યારે પ્રેરણા જાગે. પ્રેરણામાં ખોટું-અસત્ય કશું ના હોય. પ્રેરણા પ્રમાણે વર્તીએ તો આપણને નુકસાન ના થાય. પ્રેરણા જાગ્યા પછી તરત જ પાછા જીવબુદ્ધિના થઈ જઈએ. પછી પ્રેરણા વિશે પ્રોસ એન્ડ કોન્સ લગાડીએ તો એનું જોશ વહી જાય.

મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલાં હોય છે ત્યારે પણ કોઈકવાર પ્રેરણા થાય છે કે ‘તું આ કર.’ વારંવાર એ દર્શાવે છે, પણ અંતઃકરણો એનાં કામમાં વળેલાં હોય એટલે આ પ્રેરણા તરફ દુર્લક્ષ થાય છે. તે વખતે જો એ પ્રમાણે કરે તો એને ફાયદો થાય.

પ્રેરણા ખરી રીતે તો આત્માની નજીકની વસ્તુ છે, આત્મા નથી. આત્માના પ્રદેશમાંથી નીકળેલી હોય છે. ભલે સ્થૂળ પ્રકારની હોય. એમ તો આપણું શરીર સ્થૂળ પ્રકારનું છે, પણ એમાં આત્માનો વાસ છે. આ શરીર દ્વારા આત્મા અનુભવાય છે. પ્રેરણા આપણને વધારે કામ આપે છે.

તા.૨૧-૧૧-૧૯૭૪

શ્રીમોટા : જો આપણે આવતા જન્મમાં નર્ચુ સુખ જ મેળવવું હોય તો આપણે બધાંની સાથે મિત્રતા, પ્રેમ, વિવેક વિનય રાખીએ. બીજા ભલે ગમે તેમ રહે, તો આપણે આવતા જન્મમાં દુઃખી ના થઈએ. દુઃખ હોય તોય આપણને લાગે નહિ એવી માનસિક ભૂમિકા જન્મે. એટલું જ નહિ પણ આ જન્મમાં પણ સુખી થવાય. એટલે આપણે બધા અણગમા કાઢી નાખવાં, કારણ કે એ મનને ટૂંકું કરી દે છે. બુદ્ધિને પણ ટૂંકાવે છે. ક્લેશ, કંકાસ બધું જે નેગેટિવ છે, એ આપણો વિસ્તાર નહિ થવા દે. ટૂંકાવી દે છે. ઉદાર નહિ થવા દે.

સ્વજન : મોટા, ધારો કે હું કામ કરતો હોઉં અને મારી સાથે અમુક વ્યક્તિ કામ કરતી હોય. જો એનામાં અમુક ઊણપો છે તો...

શ્રીમોટા : આપણે સાથે કામ કરતાં હોઈએ ત્યાં એ ઊણપો વિશે તો આપણે કહેવું પડે. ‘જો ભાઈ, આટલું આટલું આમ છે. તમારાથી આમ થયું છે. એ ના થાય તો સારું. આ નહિ ચલાવી લેવાય.’ હું આખા ગુજરાત હરિજન સેવક સંઘના મંત્રી તરીકે હતો ત્યારે અમારા હાથ નીચે કામ કરનાર માણસો હતા. તેથી બધા બરોબર ચાલતા હોય એવું તો કંઈ હોય નહિ. કોઈ ને કોઈ કંઈ ભૂલ તો કરે. દા.ત., અમે કેટલેક ઠેકાણે સહકારી મંડળીઓ ચલાવતા, એમાં પંચાત થાય તો અમે ચલાવી ના લઈએ.

આપણા જીવનમાં આવા ભક્ત જેવા માણસો હોય. એનો સંસારીઓને પ્રસંગ આવે ત્યારે જાણે કે એની પાસે તો કશું છે નહિ. ત્યારે એવા લોકો એને મદદ કરતા હોય ત્યારે પેલો તો

એવું જ માને કે ભગવાને મદદ કરી. દા.ત., મારું લગ્ન થયું. મારી પાસે પૈસા મળે નહિ. મારી બા કહે, 'દેવું કર.' મને ગરીબને પૈસા કોણ આપે ? વળી, હું હરિજનનું કામ કરતો હતો. સગાંવહાલાં બધાં વિરોધી. હું તો પૈસા વિના લગ્ન કરવા ગયેલો. હું કોલેજમાં ભણતો ત્યારે નાગર છોકરાઓ મારા મિત્રો હતા. ત્યારે મને કલ્પનાય નહિ. મેં તો લગ્નની કંકોત્રીઓ નહિ કાઢેલી. એમને ખબર પડી કે ચૂનીલાલનું લગ્ન થાય છે એટલે બેચાર જણ પૈસા લઈને આવેલા. મેં તો એમ જ માન્યું કે મારો ભગવાન કેવો છે, એટલે મને મદદ કરી.

ત્રણચાર વીંટીઓ પણ લાવેલા. અમે હરિજન સેવક સંઘમાં ઓનરેરિયમ-(માનદ વેતન) જેટલું લઈએ. પિસ્તાળીસ રૂપિયા લઈએ. સહકારી મંડળીના અઢી રૂપિયા કપાઈ જાય. એટલામાં મારા કુટુંબનું પૂરું ના થાય. બે નાના ભાઈઓ, એનાં બે છોકરાં, મારાં વિધવા ભાભી, મારી બા અને હું-સાત જણનું કુટુંબ. તે મારે તો દેવું થઈ ગયેલું. દેવું મારાથી જિરવાય નહિ. એક જણે મહેણું માર્યું તે મને થયું કે લાવને આ સોનું છે તે વેચીને પૈસા આપી દઉં. એક કંઠી હતી, વીંટીઓ હતી એ વેચીને અઢીસો રૂપિયા આપી દીધેલા.

નરસિંહ મહેતાની હૂંડી સ્વીકારાયેલી. એટલે દ્વારકામાં કોઈ એનો ઓળખીતો હોય એણે પૈસા ચૂકવી આપ્યા હોય, પણ નરસિંહને મન તો ભગવાને જ મદદ કરી હોય એમ હોય.

કર્મની ભૂમિકા પર ભક્તિ થાય તો બરોબર છે. કર્મ અનિવાર્ય છે. જો માણસ એકલી ભક્તિ કર્યા કરતો હોય તે બરાબર નથી. વાસ્તવિકતાની સાથે હોય તો ભક્તિનું નક્કરપણું

જળવાય. ભજન કર્યા કરે અને સાંસારિક જવાબદારી સ્વીકારે નહિ તો એ બરોબર નહિ કહેવાય. મળેલું કર્મ હોય તો તેની જવાબદારી તો એણે સ્વીકારવી જ જોઈએ. ‘હું ભજન કર્યા કરું અને ભગવાન મારું બધું કરશે.’ તો ભગવાન શું તારો ગુલામ છે ? ગધેડો છે ? તે તારી વેઠ કરે ? ભગવાને તને બુદ્ધિ આપી છે તો તારી જવાબદારી તું કર્યા કર. એ બધું કરવા છતાં તું ના કરી શકે, બધો પ્રયત્ન કરવા છતાં ના બની શકે ત્યારે તું ‘ભગવાન કરે છે’ એમ કહે તો જુદી વાત છે. જો પ્રાપ્ત કર્મ ભક્તિ કરતાં કરતાં બજાવે તો ઉત્તમ. કર્મ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે કરતો હોય તો વધારે સારું છે, કારણ કે એ બેજવાબદાર હોય નહિ. એને ફિકર ચિંતા ના હોય.

તા. ૨૪-૪-૧૯૭૫

(૨૨) અનુભવી

શ્રીમોટા : આ શરીર એ સ્થૂળ છે. સ્થૂળ વર્તવાનું બને છે. એનું મૂળ તો અંતરમાં છે. સમજાય એવી વાત છે. જે કંઈ બને છે એ અંતરમાંથી બને છે. અંતર અદૃશ્ય છે. એ આપણી બુદ્ધિ કબૂલ કરે છે. એવી રીતે જે એસ્ટ્રલ ફિનોમિના-(વૈશ્વિક ધ્યાન આકર્ષક)માંથી આ બધું સ્થૂળ બને છે. કેવી રીતે બને છે? એ પ્રશ્ન રહે.

આપણામાં જે અંતરનું જગત છે, એ કેવી રીતે બન્યું? આપણે કહી દઈએ છીએ કે એને આદિ નથી અને અંત નથી. જન્મોજન્મના સંસ્કારોનાં વલણની સમગ્રતા થઈ. ક્યારે શરૂ થઈ એ જાણતો નથી અને એને અંતેય નથી. ભગવાનનો અનુભવ થાય તોય એને અંત નથી. બધા સંસ્કારો ભસ્મીભૂત થઈ જાય. તોય ભસ્મીભૂત થયેલા સંસ્કારો છે, તે રહેલા છે એને લીધે નિમિત્ત છે.

તેવી રીતે એસ્ટ્રલ ફિનોમિના છે. તે સૂક્ષ્મતમ ડિવિનિટી-(દિવ્યતા) કહીએ તો ચાલે, એ 'કારણ'માંથી જન્મેલ છે. 'કારણ' મોસ્ટ એબ્સ્ટ્રેક્ટ છે. નિરાકાર છે. એમાંથી કંઈ કશા ક્ષોભને કારણે સૂક્ષ્મ થયું. એ સૂક્ષ્મમાં એસ્ટ્રલ ફિનોમિના થયું. કારણ કે ગર્ભમાં હતું જ. એમાંથી આ સૂક્ષ્મમાં આવ્યું. એસ્ટ્રલ ફિનોમિના તો કાયમ જ છે. બંધ થઈ જવાની છે એવું કંઈ છે નહિ. કોઈ ને કોઈ પ્રકારની એસ્ટ્રલ ફિનોમિના આમાં છે. વાતાવરણમાં-આખા બ્રહ્માંડમાં એ ફરી વળેલું છે, પણ જે જે ઠેકાણે એ સ્પર્શતું હોય ત્યાં જુદું. જેમ ચેતન છે તે કૂતરાને સ્પર્શે તો કૂતરાના જેવું. ગધેડાને સ્પર્શે તો ગધેડા જેવું, વૃક્ષને સ્પર્શે તો વૃક્ષના જેવું. તેવી રીતે આ એસ્ટ્રલ ફિનોમિના છે.

એ મંગળને સ્પર્શે તો મંગળ જેવું. પૃથ્વીને સ્પર્શે તો પૃથ્વીના જેવું. સૂર્યને સ્પર્શે તો સૂર્યના જેવું.

દરેક પર એસ્ટ્રલ ફિનોમિના સ્થૂળ રીતે વ્યક્ત થયા કરે. સૂક્ષ્મમાં એ એક જ પ્રકારે ફરી વળેલું છે. એ ફિનોમિનાનો આરંભ નથી અને અંત નથી. એ 'કારણ'માંથી ઉદ્ભવેલું છે. આ તો સમજવા ખાતર 'કારણ' મૂક્યું. 'કારણ' જો બોલાય તો સાકાર કર્યું કહેવાય. આ તો સમજવા ખાતર 'કારણ' કહેલું છે.

અનુભવીનું સ્થૂળ રીતે એગ્ઝિસ્ટન્સ (અસ્તિત્વ) છે. એ પણ નિમિત્તને કારણે જ. એનો જન્મ થાય છે, એ પણ નિમિત્તને કારણે જ. એ જન્મ લે પણ ખરો અને ના પણ લે, કારણ કે જન્મ લીધા વગર કામ કરી શકે છે. એમ ને એમ થતું હોય તો સ્થૂળ રીતે જન્મ લેવાની એને શી જરૂર ? એમ ને એમ થતું હોય તો-દા.ત., કૃષ્ણ ભગવાન અવતર્યા. તો મનુષ્યો બધાં એમને જોઈ શકે. એનો આધાર લઈ શકે. એના અવતારનું રહસ્ય સમજી શકે. સ્થૂળને લીધે એની અસર વધારે પડે. સૂક્ષ્મની અસર નહિ પડે. દા.ત., આ વાતાવરણમાંથી કેટલાંય આંદોલનો આપણને સ્પર્શતાં હોય છે. અનેક પ્રકારના વિચારનાં મોજાંઓ બહારથી સ્પર્શતાં હોય છે. આપણે જાણતાં નથી. એટલે સૂક્ષ્મ રીતે હોય તેની અસર માણસો સમજશે નહિ. જોકે કેટલીક વખત એ સમજવાની જરૂર પણ હોય છે. સ્થૂળ રીતે અવતરે તો વધારે અસર પડે, કારણ કે જે 'જીવ' છે એ સ્થૂળમાં વધારે છે અને સૂક્ષ્મમાં ઓછો છે. તેવી રીતે અનુભવીને જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે સ્થૂળ રીતે પણ અવતરે છે.

સ્થૂળ રીતે અવતરે તોપણ પાછું ચેતનને અનુભવવા માટે સામાન્ય માણસ જે સાધના કરે છે તેવી તેણે પણ સાધના કરવી પડે છે, કેમ કે સ્થૂળ ધારણ કર્યું એટલે સ્થૂળાતીત થવા માટે સાધના કરવી પડે છે. આપણા જેટલી આંતરિક મથામણ ન થાય, પણ એક પ્રોસેસ-(પ્રક્રિયા) તરીકે કરવું પડે. દા.ત., કૃષ્ણ ભગવાન પણ સાંદીપનિ ઋષિના આશ્રમમાં ગયેલા. ત્યાં કંઈક સાધના જેવું શીખ્યા હશે ખરા, પણ સામાન્ય જીવની જેમ સ્ટ્રગલ-(સંગ્રામ) નહિ. શ્રીરામ બહુ નાની ઉંમરથી ધનુર્વિદ્યા શીખી ગયેલા. દશરથ જાણતા ન હતા, પણ વિશ્વામિત્ર, વશિષ્ઠ જાણતા હતા. તાડકા જોઈને બી ગયા ન હતા. આપણે તો બી મરીએ. અનુભવીને નવો જન્મ લેવાની સ્વતંત્રતા છે. જીવદશા-વાળાને એવી સ્વતંત્રતા નથી. અનુભવી પુરુષ કોઈક જ જન્મ નહિ લેતા હોય. નહિતર સામાન્યપણે લેતા હોય છે.

સ્વજન : અનુભવી પુરુષો જન્મ લીધા જ કરે ?

શ્રીમોટા : હા. લીધા જ કરે, કારણ કે પૃથ્વી ઉપર કોઈ ને કોઈ કામ રહ્યાં કરે, માણસો સાથે ‘એવા’ સંબંધો હોય. એ તો જન્મ લીધા સિવાય પણ મળી શકે ખરા, પણ પ્રત્યક્ષનું જે પરિણામ છે એ જુદું છે અને વધારે છે. ઝટ બીજાના ખ્યાલમાં પણ આવી શકે. એટલે ઘણાખરા અનુભવી જન્મ લેતા જ હોય છે. જીવ જન્મ લે છે પણ કયા હેતુથી જન્મ લીધો છે, એની એને ખબર હોતી નથી. જ્યારે અનુભવી જન્મ લે છે, એને એ જન્મના હેતુની સભાનતા રહે છે.

સ્વજન : મોટા, આપે સાંઈબાબાનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરેલાં, એમાં એમનું આહ્વાન નહિ કરેલું અને એમ ને એમ આવેલા ?

શ્રીમોટા : હા, એમ ને એમ જ આવેલા. હું તો નામ જ જાણતો ન હતો. ઉપાસની મહારાજનું પણ નામ મેં નહિ સાંભળેલું. કરાંચીમાં હું તો ઘેર આવીને વાત કરું કે ‘આવો કોઈ ઓલિયો મને મળેલો ! ‘ઓલિયો’ એટલા માટે કહું કે એ મુસલમાન હતો. ત્યાં અનુભવીને ‘ઓલિયા’ કહે.

દુનિયામાં આવા પુરુષોનું જે અસ્તિત્વ છે, એ ચેતન પરત્વેની જે ભાવના છે, એ ભાવના જીવતી રાખવા માટે એ લોકો જીવતા હોય છે. એ લોકોને લીધે ભાવના જીવતી રહે છે.

શિરડીવાળા સાંઈબાબાના શરીરનું મૃત્યુ થયું ત્યારે હિંદુ મુસલમાન વચ્ચે તકરાર થયેલી. મુસલમાનો કહે કે ‘અમે દાટીએ’ પછી કલેક્ટર વચ્ચે પડેલા. આ તો હમણાં બનેલી વાત છે. બેત્રણ દિવસ સુધી એમનું મડદું રહ્યું. પછીથી કંઈ સમાધાન કર્યું. ‘કબરમાં દાટવા અને મંદિર બનાવવું.’ એમની પૂજા થાય-વૈષ્ણવોની થાય છે એમ. મુસલમાનોને કંઈ ભોગભોગ ધરાવવાના હોય નહિ. કલેક્ટરે આવો રસ્તો કાઢ્યો.

સ્વજન : સાંઈબાબા પહેલેથી જ હિંદુ મુસલમાનોનું ભેગું કરતા હતા ? આપને પરિચય થયેલો....

શ્રીમોટા : મને પરિચય થયેલો તે સાંઈબાબા તરીકે થયેલો, પણ એમનું જીવનચરિત્ર વાંચીએ છીએ. એમના વિશે લોકવાયકા એવી છે કે હિંદુ બ્રાહ્મણના છોકરા હતા. એ ફકીરના હાથે ચડી જાય છે અને જ્ઞાન મળે છે. આ હકીકત પુરવાર થાય એવી નથી. હિંદુ મુસલમાન એ બંને સંસ્કૃતિનો એનામાં મેળ ખાય છે. એટલે એ એવી રીતે જ વર્તતા હતા.

એમના શિષ્યોમાં મુસલમાનો અને હિંદુઓ બંને હતા.

મુસલમાનો ઓછા પણ હિંદુઓ વધારે હતા. મુસલમાનોમાં પણ અસલના વખતમાં મોટા મોટા ઓલિયા થઈ ગયા. અજમેરમાં જુઓને, કેટલી મોટી દરગાહ છે ! આજેય મુસલમાનોમાં કોઈક કોઈક મુક્ત હશે ખરા. દિલ્હીમાં પણ દરગાહ છે.

મોગલ બાદશાહ બહાદુરશાહ છેલ્લામાં છેલ્લો. એને સરકારે રંગૂન મોકલી દીધેલો. એ પોતે ઓલિયા હતા. કાવ્યો લખતા. બહુ સારા સૂફી હતા.

શિરડી જવાનું મને ક્યારેય થયેલું નહિ. પછી આપોઆપ થયેલું. સિંધિયા સ્ટીમ નેવિગેશનના મેનેજરને ત્યાં હું રહ્યો. તે એમણે મને કહ્યું, ‘મોટા, તમારી આ મૌનએકાંતની પદ્ધતિ મને બહુ ગમે છે. મેં કહ્યું, ‘અહીં તમારો રૂમ એકાંતવાળો છે. એમાં બાથરૂમ જાજરૂ પણ સાથે જ છે. ત્યાં બેસો.’ ‘ના, મારે તો સાંઈબાબાને ત્યાં જઈને બેસવું છે.’ મેં કહ્યું, ‘ત્યાં આપણને આવી સગવડ ક્યાંથી મળે ? ત્યાં નહિ ફાવે.’ ‘પૈસા આપતાં બધું ફાવશે.’ ત્યાં જઈને રૂપિયા ૧૫૦૦/- આપ્યા. ત્યાંની ધર્મશાળાનો આખો ભાગ આપી દીધો. બીજી વ્યવસ્થા કરી દીધી. રસોઈયો લઈ ગયેલા. ત્યાં અમે ૨૬ દિવસ રહેલા. ત્યાં બધી તપાસ મેં કરેલી. સાંઈબાબા એ વખતમાં કેટલાકને પૈસા આપતા. વેપારીઓને ચોપડે પણ લખેલા. કોઈને ૯૮ આપે, કોઈને ૯૬ આપે. રોજ આપે. બસ એમ ને એમ જ ઈચ્છા થાય એટલે આપે. કારણ તો હોય, કારણ વિના કાર્ય બનતું નથી. પૈસા આવી રીતે કેમ આપે એ રામ જાણે ! સરકાર તરફથી સી.આઈ.ડી. રખાયેલા કે પૈસા ક્યાંથી લાવે

છે ? શી રીતે આપે છે ? પણ કંઈ પત્તો નહિ ખાધેલો. કફની પહેરતા. ગજવામાંથી પૈસા કાઢે અને આપે. મૂળ વેપારીઓના વારસદારોએ જૂના ચોપડા કાઢીને મને બતાવેલા કે સાંઈબાબાએ પૈસા આપેલા.

વેપારીઓ તો એમ માનતા કે એમના લીધે જ આ અમારી જાહોજલાલી છે.

મળેલું કર્મ ના છોડાય. એ તો કરવું જ રહ્યું. કબીર સાહેબ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને વણકરનું કામ કરતા. એ કરતાં કરતાં જ જ્ઞાન અમલમાં મૂકેલું. એમણે કંઈ પ્રવચનો કર્યાં નથી. ઉપદેશ આપ્યા નથી. કોઈ પૂછે તો એ જવાબો આપતા. બાકી ભજનો લખેલાં છે. એમાંથી આખો સંપ્રદાય થયો. વડોદરામાં મોટામાં મોટું મંદિર છે.

સ્વજન : મોટા, કબીરપંથીઓમાં હજુ મુસલમાનો હશે ?

શ્રીમોટા : હવે નથી. પહેલાં હતા, પણ બહુ થોડા, મુસલમાનો બીજા પંથમાં-સંપ્રદાયમાં જોડાય નહિ.

સ્વજન : મોટા, મુસલાનોમાં જે ધર્મઝનૂન છે, એ કાળે કરીને ઓછું થાય ખરું ?

શ્રીમોટા : હિંદુ, મુસલમાન, પારસી, ખ્રિસ્તી બધા એક થઈ જાય એ મારા માન્યામાં નથી આવતું, કારણ એ છે કે કુદરતમાં વિવિધતા અને વિસ્તાર છે. એ વિવિધતા મનુષ્યમાં પણ રહેવાની. એટલે જુદા જુદા ધર્મો રહેવાના. જુદી જુદી જાતો રહેવાની. આગળ જતાં ઉદાર મન થવાનાં. આગળ જતાં મનુષ્ય સંસ્કૃત થતાં જાય એટલે સહિષ્ણુતા વધે.

તા. ૨૪-૪-૧૯૭૫

નામસ્મરણ પળેપળનું થઈ જાય પછીથી એ અવેરનેસ આવે છે. શરૂઆતમાં ના આવે. નિરંતરનું સ્મરણ થયા પછી જુદાં જુદાં સાધનો પણ સૂઝે. આપોઆપ સૂઝે. એ જ ખરું. આપણે કહીએ કે ‘આ કરો-તે કરો’ એ કંઈ બરોબર નહિ. નિરંતરના સ્મરણથી જે ભૂમિકા કેળવાય અને એમાંથી જે સાધન સૂઝે એ સાધન ઝપાટાબંધ થઈ જાય. એનાથી જુદી જુદી ઉચ્ચ ભૂમિકામાં પણ જવાય છે. પછીથી એની અવેરનેસ રહ્યા જ કરે. શ્વાસોશ્વાસ ચાલે છે એની આપણને સભાનતા નથી. પેલાની સભાનતા રહે.

સ્વજન : મોટા, આપને બીજાં સાધનો એમ ને એમ જ સ્ફુરેલાં ?

શ્રીમોટા : હા, એમ ને એમ જ સ્ફુરેલાં. પહેલાં મને ગુરુમહારાજે ચાર જ સાધન કરવાનાં કહેલાં. અભય, નમ્રતા, મૌન અને એકાંત. આ ચાર પાળવાનાં. નમ્રતાને શૂન્ય સુધી લઈ જવાની કે ગમે તેવી હોશિયારીવાળું કામ કરતાં હોઈએ તો કોઈને ખ્યાલમાં ના આવે. બિલકુલ અક્કલ વગરનો ધારે. હું મંત્રી હતો. બધું કામ કરું, પણ બધાં મને એવો જ ધારે.

હું ભણાવું તોપણ વિદ્યાર્થીઓને શીખવવાની એવી પદ્ધતિ ખોળી કાઢેલી કે એમને બધું આવડી જાય. અટપટી જોડણીવાળા શબ્દો અને જોડાક્ષરો ખોળીને એક મોટા પૂંઠા ઉપર લખી કાઢું. અને અઠવાડિયામાં ત્રણ દિવસ બધાં છોકરાંઓ પોતાની પાટી પર લખી જાય. એટલે પાકું થઈ જાય. કોઈ પણ શબ્દો લખાવે તો એવા હોય એ જ શબ્દો લખાવે. રોજ એને દસ લીટીઓ તો લખવાની જ. કોઈને ગણિત સોંપું, કોઈને ભૂગોળ

સોંપું. છોકરાંઓ પોતપોતાની મેળે લેસન કર્યા કરે. અને હું તો નવરો ને નવરો. એટલે હું ભજન કરું, ધ્યાન કરું. ઘણીવાર ભાવાવસ્થા થઈ જતી હતી. એટલે કામ કરતાં કરતાં પણ આપણે ધારીએ તો થઈ શકે છે. આપણા અંતરમાં એવી ખ્વાહેશ જાગે છે ત્યારે એના રસ્તા પણ સૂઝી આવે છે. મારી પાસે ત્રણ વર્ગ છતાં કરેલું છે. કોઈકે મારા વિશે લખેલું કે ‘આ ભગત તો ભજન ગાયાં કરે છે,’ એટલે મારી તપાસણી માટે પણ આવેલા. એમણે બધું પૂછ્યું. છોકરાંઓ બધું સારી રીતે કરી શકેલાં. એમણે વિઝિટબુકમાં સારો રિપોર્ટ લખેલો.

આપણે જે કરવું છે-રિઆલિટી-(વાસ્તવિકતા)ની ભૂખ જ્યારે જાગે છે ત્યારે આપણને રસ્તા જડે છે. આપણને હજી ખરી ભૂખ લાગી નથી.

(૨૩) નાદ

સ્વજન : નાદ વિશે આપે કહેલું, તો જુદા જુદા પ્રકારના નાદ હોય ?

શ્રીમોટા : આપણે અત્યારે શરીરધારી છીએ. અને જે બોલીએ તે એક પ્રકારનો નાદ. અને શરીર ના હોય અને વાતાવરણમાં જે શબ્દનો નાદ થાય છે તે અનેક કક્ષાના. અનેક ભૂમિકાઓના નાદ જુદા જુદા પ્રકારના છે. ચૌદ પ્રકારની ભૂમિકા અથવા સાત પણ કહે છે, પણ મને પોતાને ચૌદ ભૂમિકા પસાર કરવાની આવેલી.

સામાન્ય જીવને ટૂંટીમાંથી નાદ નથી નીકળતો. અનુભવીને જ ત્યાંથી નીકળીને દરેક સ્થળે સ્પર્શે છે. અનુભવીનો જે શબ્દ નીકળે એ જે હેતુને અનુલક્ષીને બોલાયો હોય, એ જેને માટે બોલાયો હોય એને બરાબર સ્પર્શે. જ્યારે જીવદશાવાળાને એવો ખ્યાલ હોય કે પોતે આને માટે બોલે છે, પણ એવી કોન્શ્યસનેસ-(સભાનતા) વધારે વખત ટકતી નથી. જ્યારે પેલાને વધારે વખત ટકે છે. કન્ટિન્યુઅસ-(સતત) રહે છે. બંદૂક નિશાન પર વાગે એમ એનો શબ્દ બરાબર ત્યાં જ જાય છે.

બાળકનો નાદ જુઓ. એની ઉંમર થતાં જેમ ફરક પડે છે, તેવી રીતે મનુષ્યજાતિમાં હોય ત્યારે નાદ છે એ જુદો. અંતરિક્ષમાં જાય ત્યારે એ નાદ જુદો. પછી પૃથ્વીને ફરતાં વાતાવરણમાંથી નાદ ચાલે છે. બ્રહ્માંડના વાતાવરણમાં શબ્દ છે. ગ્રહો સૂર્યોમાં નાદ છે. એ માત્ર અનુભવી પુરુષ જ સમજી શકે છે. એની સાથે બીજા કેટલા અનુભવી પુરુષો વાત કરી શકતા હોય છે. પ્રત્યેક અનુભવીનો નાદ જુદા જુદા પ્રકારનો.

સાધના માટેનો નાદ જુદા પ્રકારનો. સાધના પક્વ થતી જાય છે તેમ નાદ બદલાતો જાય. પછી તો નાદનું વ્યક્ત થવાપણું ઓછું હોય. એ એકલો જ પોતે સમજે-નાદ હોવા છતાં નથી એવા પ્રકારની ભૂમિકાનો પણ નાદ હોય છે. નાદને બ્રહ્મ કહેલો છે. એમાં શું લખાણ છે એ મને ખબર નથી. આ સમજવાની દૃષ્ટિથી કહ્યું.

સ્વજન : નાદને ભાવ સાથે સંબંધ રહેને ?

શ્રીમોટા : હા, ભાવની સાથે સંબંધ રહે. ભાવ પછી ભાવાતીત અને પછી શૂન્ય. શૂન્યમાં પાછો નાદ છે. શૂન્યનો નાદ અવ્યક્ત છે.

નાદ અને શબ્દ-જેમ આત્મા અને જીવ. આત્મા-ચેતન એ તો ઊંચામાં ઊંચી સ્થિતિ છે, પણ નાદમાં એવું નહિ હોં. નાદ તો જીવદશાવાળાને પણ અનુભવાય છે. આ તો સમજણ આપવા ખાતર ભેદ અપાયો છે.

(૨૪) ભાવનાનો વિકાસ

શ્રીમોટા : જેટલી સંકુચિતતામાંથી આપણે મોકળાં થઈએ, સ્વાર્થ ઓછો થાય ત્યારે આપણી ભાવનાનો વિકાસ થાય છે એમ ગણાય. ભાવનાનો વિકાસ થાય એટલે ચિંતા, ક્લેશ, સંઘર્ષણો બધું ઓછું થઈ જાય. વિકાસ થતાં જે સંઘર્ષણો આવે છે એનો પ્રકાર જુદો અને આપણે દ્વંદ્વ અને ગુણમાં-જીવદશામાં હોઈએ છીએ ત્યારે જે સંઘર્ષણો થાય છે એનો પ્રકાર જુદો.

ભાવનાનાં ક્ષેત્રમાં જે સંઘર્ષણ આવે છે, એ સત અને અસત વચ્ચેના એટલે ‘આ કરું કે તે કરું ?’ એમ નહિ, પણ બંનેનો એક જાતનો ફોર્સ છે. જે શ્રેયાર્થી થયો હોય એ જવા માગતો હોય સત તરફ, પણ એ ઘણા જન્મો સુધી અજ્ઞાનની પરિસ્થિતિમાં રહ્યો હોય-એનું એક પરિબળ એનામાં એકદું થયેલું છે, એ એને પાછું ખેંચે છે. અને આ આગળ જવા મથે છે. એ વખતે ઘમસાણ થાય, એનું સંઘર્ષણ થાય છે. ભાવના વિકસતી જાય એમ આ વધે.

સ્વજન : અસત એટલે જૂના સંસ્કારો જાગે તે ખેંચી રાખે આપણને....

શ્રીમોટા : હા, એમ ખેંચી રાખે. સુમાર વિનાના હોય. કેટલાય જન્મો થયા હોય એના, પણ જ્યારે ચેતન પ્રિડોમિનન્ટ- (પ્રબળ) થઈ જાય પછી સંસ્કારનું જોર નહિ. ચેતનને દ્વંદ્વ અને ગુણ નથી. પ્રકૃતિમાં છે-હોવા છતાં એનાથી મુક્ત છે. શ્રેયાર્થીની એ સ્ટ્રગલ ખૂબ ચાલ્યા જ કરે છે. સંગ્રામ વિના વિકાસ નથી. શક્તિને કસવાનો પ્રસંગ સંગ્રામથી મળે છે.

સંગ્રામમાં આપણી કેટલી મદદનગી છે, કેટલી ધીરજ છે, કેટલું સાહસ છે, એ બધું સમજણ પડે છે. વિકાસ માટે સંગ્રામ અનિવાર્ય છે.

સંગ્રામમાંથી નવું નવું જડે છે. દુનિયાદારીમાં તથા આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં એમ જ છે. પહેલા અને બીજા વિશ્વયુદ્ધથી કેટલું બધું નવું નવું શોધાયું છે. બીજા વિશ્વયુદ્ધમાંથી ઘણું. બીજા પર સુપ્રીમસી મેળવવા માટે નવું નવું શોધવું એમ થયું. હિટલરે બૉબ બનાવવાનું કહેલું. શોધનાર જયૂ હતો, પણ એને થયું કે આને આપીશ તો આખી દુનિયામાંથી જયૂ લોકોનો નાશ થઈ જશે. એટલે છાનોમાનો ઈંગ્લેંડ ગયો અને નાસી ગયો અમેરિકા. એ હિટલરના હાથમાં આ શસ્ત્ર આવ્યું હોત તો આજે ઈતિહાસ જુદી જાતનો હોત. જર્મનો જો આપણા પર હોત તો બ્રિટિશ લોકોએ જે આપણા પર કર્યું એના કરતાં વધારે જુલમ કરત. જ્યાં જીતે ત્યાં જુલમ કરતાં. નંદુભાઈના ભાઈ સુમાત્રામાં હતા ત્યારે બહુ પંચાત પડેલી. એમણે રેડિયો મૂકેલો અને ગુપ્તચરો સાંભળી ગયા. પછી પકડાયા તે એમને ખૂબ ત્રાસ આપેલો. પેટ પર કૂઘા-છાતી પર કૂઘા. ઈટલી, જાપાન અને જર્મની ત્રણ દેશો ભેગા થયેલા. જાપાન ત્યારે જોરદાર હતું.

સ્વજન : મોટા, નિવેદન કરતી વખતે ઊણપોની સભાનતા જાગૃત થાય ત્યારે....

શ્રીમોટા : ઊણપોની સભાનતા જાગૃત થાય, એટલું જ નહિ, પણ એ વખતે સતત એકની એક 'કોઈક'ને સંબોધીને એનું નિવેદન કર્યા કરતા હોઈએ. એ જે 'કોઈક' છે તેની

વધારે નજીક જઈએ છીએ. એટલે એની સાથેની એન્જિનિટી-
 (સ્નેહાકર્ષણ) વધે છે. પહેલાં કોઈકને ધારવાનું જે
 ઈમેજિનેશન-(ધારણા)થી થતું હતું, એ ધીરે ધીરે કરીને સતત
 એના અભ્યાસથી કરીને એનામાં રિઆલિટી બને છે. અકલ્પ્ય
 એવું કોઈ તત્ત્વ છે. એ તત્ત્વને આપણે કોઈ જાણતાં તો ન
 હતાં, પણ છે એવું બુદ્ધિથી જાણીએ છીએ. બુદ્ધિથી શા માટે ?
 કે આપણામાં એવા સંસ્કાર છે. કોઈક ને કોઈકે આવું અનુભવ્યું
 છે. અનુભવીને લખી ગયા છે. છતાં હાલમાં એવા કેટલાક છે,
 જેને અનુભવ થયો હોય છતાં લખ્યું ના હોય. નક્કર સત્ય
 તરીકે સ્વીકારી શકીએ એમ છીએ. એક જે ‘કોઈક’ છે એને
 નિવેદન કર્યા કરીએ. જે કંઈ વૃત્તિ થઈ, જે કંઈ સંબંધ થયો,
 જે કંઈ વહેવાર થયા, થવાનો હોય, એ બધું એને કહ્યા જ
 કરીએ તો એની સાથે સંબંધ બંધાય છે. સંબંધ બંધાયા પછીની
 વાત કોઈ ન્યારી છે.

એમ ને એમ હોઈએ અને તમારે મારી સાથે સંબંધ બંધાઈ
 જાય. એકબીજા સાથે જે અનુરાગ થાય છે, એ અનુરાગ કોઈ
 જુદા પ્રકારનો હોય છે. જુદા પ્રકારનો સંબંધ થયા પછીનો
 અનુરાગ ન્યારો છે.

તા. ૨૪-૪-૧૯૭૫

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

સૂચિપત્ર

અકોલા-૭	આંતરિક અનુભવની પ્રક્રિયા-૧૧૪
અજમેર-૧૧૬	ઈટલી-૧૨૩
અતીન્દ્રિય અનુભવ-૮૪	‘ઈન્ડિવિડ્યુઅલ પર્સનાલિટી’-૧૦૫
અનંત શક્તિઓ-૮૬	ઈશુ-૫૭, ૫૮
અનંતતાની સભાનતા-૮૬	ઈશ્વરીતત્વ તરફ ક્યારે ?-૮૩
અનુભવીનાં દર્શન-૪૨, ૪૩	ઈંગ્લેંડની સ્થિતિ-૧૦૪, ૧૨૩
-ની અગાધ શક્તિ-૪૪	ઉપભોગ-ઉપયોગ-૭૮
-ની સૂક્ષ્મ અસર-૧૧૩	ઉપાસની મહારાજ-૧૧૫
-નું નિમિત્ત-૪૧	ઊર્ધ્વગમનની ક્રિયા-૭૮
-નું શરીર-૪૧	‘એસ્ટ્રલ-ફિનોમિના’-૧૧૨
-નો નવો જન્મ-૧૧૪	કચ્છનું રણ-૮૭
અનુરાગ--૧૨૬	કબીર સાહેબ-૧૧૭
અભિલાષા-૮૦	કર્મ-જીવદશા અને આત્મદશાનું-૮૩,
અભ્યાસ (શ્રદ્ધા માટે)-૧૮	૮૭
અમદાવાદ-૧, ૧૩, ૬૬	કર્મ દ્વારા સાધના-૬૦
અમેરિકા-૮૫, ૧૨૩	કર્મની ભૂમિકા પર ભક્તિ-૧૧૦
અમૂર્તનું ચિંતવન-૭૫	કરાંચી-૧૮, ૧૧૫
‘અવેરનેસ’-પ્રસન્નતા માટે-૨૭	કલાપી-૬૮
અહલ્યાનું પથ્થરરૂપ-૪૦	કાલોલ-૬૫
આકર્ષણ ક્યારે ?-૮૧	કાળ-૮૭
આત્મતત્વનો અનુભવ-૮૪	-ની અનુકૂળતા-૮૫
આત્મનિવેદનમાં મનનચિંતવન-૭૫	‘કારણ’ની સૂક્ષ્મતા-૧૧૨
આફ્રિકા-૧૦૪	કાર્તિકેય-૧૦૨
આલ્પસ પર્વત-૮૭	કાર્યસંગી સાથે વ્યવહાર-૧૦૮
આવતા જન્મનું સુખ-૧૦૮	

કિશોરલાલ મશરૂવાલા (પ્રસંગ)-૭ જ્યોતિબહેન-૫૬, ૬૧, ૬૭, ૭૧,

થી ૮

૮૮

કુરુક્ષેત્ર-૮૮

કેંદ્રિતતા ક્યારે ?-૪૨

કૃષ્ણ-૫૬, ૮૮, ૧૦૩, ૧૧૩,

૧૧૪

ખુલ્લા થવાનું પરિણામ-૮૦

-થવાનો અભ્યાસ-૮૮, ૯૦

ગણપતિ-૪૫, ૧૦૨

ગરજ જગાડવાની રીત-૭૬

ગરીબ-ભંગી (પ્રસંગ)-૪૭

ગરીબાઈ-ભગવાનનું શરણું-૬૩

ગંગાજી-૧૦૧, ૧૦૨

ગાંધીજી-૮, ૯, ૨૪, ૧૦૪

ગાંધીજી (પ્રસંગ)-૭

ગાંધીજીનું ખૂન (પ્રસંગ)-૮૫

ગોધરા-૬૩

ચરોતર-૮૭

ચેતનની સભાનતા-૮૮

-નું અવતરણ-૮૫

-બ્રહ્મચંદ્રમાં-૧૦૧

ચૂનિયો-ચૂનીમામા-ચૂનીલાલ

(શ્રીમોટા) ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૬૩,

૬૬, ૧૧૦

‘જનરેશન ગેપ’-૮૧

જન્મ-કૃષ્ણનો-૧૦૫, ૧૦૬

જર્મની-૧૨૩

જાનકીદાસ મહારાજ (પ્રસંગ)-૧

જાપાન-૧૨૩

જિજ્ઞાસા-૨૬, ૭૯

જીવની ગતિ-૩૯

ઠક્કરબાપા-૧૬, ૭૦, ૭૧

ઠક્કરબાપા (પ્રસંગ)-૧૬

ડાકોર-૧૩

તટસ્થતાની કેળવણી-૪૦

-ની સમતા-૮૪

તાડકા (રાક્ષસી)-૧૧૪

દશરથ-૧૧૪

દષ્ટિ પલટો-૭૨, ૭૩

દિલ્હી-૧૧૬

દુઃખ-૪૬

-થી અલિપ્ત રહેવું-૭૨

-થી ગુણકેળવણી-૭૨

-થી ઘડતર-૭૩

-થી વેર-૫૬

-ની ઉત્પત્તિનું કારણ-૫૮, ૫૯

-નું મૂળ શોધવાની રીત-૬૭, ૬૮

-નો જ્ઞાનભાવે સ્વીકાર-૬૩

-માં રાચવાની તાલીમ-૫૩

-આપવું-૫૬

-(પ્રસંગ મોટાનો)-૬૨

-ભગવાનના આશીર્વાદ-૫૩

-વિશે કાવ્ય-૫૩

-શા માટે ?-૪૬	-નાં લક્ષણ-૨૧, ૨૩
-સમાજનાં-૬૧	-નું પરિણામ-૨૪, ૨૮
-સાર્વત્રિક-૬૭	-નો અર્થ-૩૬
દારકા-૧૧૦	-કેળવવાનું સાધન-૩૦
ધર્મોની ભિન્નતા-૧૧૭	-શી રીતે પ્રગટે ?-૩૧
ધ્યેયવાળું જીવન-૩૪	પ્રાણ-૮૮
નરસિંહ મહેતાની ડુંડી-૧૧૦	-ની શક્તિ-૭૫
‘નવજીવન’-૧૦૪	-નું લક્ષણ-૮૮
નવસારીનો પ્રસંગ-૫૪	-નો ઉપયોગ-૭૬
નહેરુ (જવાહરલાલ)-૭	-નો વિષય-૭૬
નંદુભાઈના ભાઈ (પ્રસંગ)-૬૫	-નો સંબંધ-૮૨
નાદના પ્રકાર-૧૨૦	-અને બુદ્ધિ-૮૩
નિજદોષ દર્શન-૬૨	-નિમ્ન પ્રકાર-૧૦૦
નિરંતર સ્મરણની ભૂમિકા-૧૧૮	પ્રાર્થના-૬
નિવેદનથી સભાનતા-૧૨૩	પ્રેરણા-આત્માની નજીક-૧૦૮
નીરવતા-૭૭	-નું મૂળ-૧૦૮
નેપોલિયન-૮૭	બહાદુરશાહ (મોગલ બાદશાહ)-
નોકરીમાં દુઃખ (મોટાનો પ્રસંગ)-૬૫	૧૧૬
પયગંબર-૫૭	બાનું દુઃખ (પ્રસંગ)-૬૫, ૬૬
પાર્વતી-૧૦૨	બાળકો સાથેનું વર્તન-૮૧
પૂર્વગ્રહનું કારણ-૭૭	બોરસદનો પ્રસંગ-૬૮
પૃથ્વી જેવા ગ્રહો-૩૮	બુદ્ધિ અને પ્રાણ-૭૬, ૮૨
પ્રકાશની ગતિથી વિશેષ-૩૮	ભગવાન-બધે જ-૧૧
પ્રકૃતિ-નિમ્નપ્રકાર-૮૦	-નો માર્ગ સરળ-૮૫
પ્રતાપ રાણા-૧૦૩	ભાવ અને નાદ-૧૨૧
પ્રભાકરનો પ્રસંગ (શ્રદ્ધા અંગે)-૧૪	ભાવના પછી-૮૧
પ્રશ્નનો ઉકેલ-૨૪	-નો વિકાસ-૧૨૨
‘પ્રસન્નતા’ના શત્રુઓ-૩૨	મદદ (રૂપિયાની)-૩, ૪

મનનચિંતવન-૭૫	વિચારનું વ્યવહારમાં અવતરણ-૯
મનની ક્રિયા-૩૮	વિચારસરણી પ્રમાણે રચના-૭૯
મહાદેવ પાસેની જળધારી-૪૫	વિનાશ-વા અને જળથી-૮૨
મહારાજાનો (સયાજીરાવ) પ્રસંગ- ૫૪, ૫૫	વિવેકાનંદ-૬૦
મહેશ-૪૫	વિશ્વયુદ્ધ બીજું-૧૨૩
માથામાંથી ગંગા-૧૦૧	વિશ્વામિત્ર-૧૧૪
માનસિંગ-૧૦૩	વિષ્ણુ-૪૫
મુંબઈ-૮	શક્તિના પ્રકાર-૯૨
મોટાનો પ્રસંગ-૬૬	-નો અનુભવ-૯૨
મૌન-જ્ઞાનપૂર્ણ-૮૪	શબ્દનાં સ્થળ-૧૦૧
મૃત્યુ પછીનો કાળ-૪૨	શરીર સંચાલક-શક્તિ-૯૨
૨મણ મહર્ષિ-૪૩, ૬૦	શિરડીમાં મૌન-૧૧૫, ૧૧૬
૨મણભાઈ (અમીન)-૧૧	શિવજી-૧૦૧
૨સ-૮૦	શ્રદ્ધાથી ઈશ્વરદર્શન-૧૯
-ના અનુભવનું પરિણામ-૮૦	-થી ઉકેલ-૬
રંગૂન-૧૧૬	-થી મોટાં કામ (દેષાંત)-૧૮
રાઘવજી (પ્રસંગ)-૪૯	-નાં લક્ષણ-૫, ૧૪
રામકૃષ્ણ પરમહંસ-૪૩, ૬૦	-નું કાર્ય-૫
રામેશ્વર-૮૨	-નો પોઝિટિવ ભાવ-૧૨
લક્ષ્મી-૭૪	-માંથી પ્રેરણા-૧૧
લગ્ન-મોટાનાં-૨	-અને માનસિક વલણો-૧૫
-પ્રસંગે મદદ-૧૧૦	-અને વિચાર-૧૯
લાહોર-૭, ૨૪	-જીવતી કરવાની રીત-૧૧
વજુભાઈ જાની (પ્રસંગ)-૫૨	-પછી હુકમ-૧૮
વડોદરા-૨૯, ૮૨, ૧૧૭	શ્રીરામ-૫૬, ૧૧૪
વલણનો જન્મ-૪૦	સદાવ્રત (પ્રસંગ)-૧૩
વશિષ્ઠ-૧૧૪	સબકોન્શયસ-૩૭
	સભાનતા-૯૫

-નો વિકાસ-૯૫	-દુઃખના કાયદા-૫૭
-પહેલી પ્રાણની-૮૩	-દુઃખનું મૂળ-૬૭
-શક્તિનો પ્રકાર-૯૫	સુમાત્રા-૧૨૩
-સૂક્ષ્મ-૮૩	સુરેન્દ્રજી-૭
સરદાર (વલ્લભભાઈ)-૭	સૂક્ષ્મ શરીર-૪૨
સરયૂદાસજી મહારાજ-૧	-માં જવા-૪૨
સરસ્વતી-૪૫	-હૃદયનું સ્થાન-૧૦૧
સહાનુભૂતિમાં વિવેક-૬૧	સ્થળ-૯૭
સંગ્રામ-શ્રેયાર્થીનો-૧૨૨, ૧૨૩	સ્ફુરણા-૩૭
સંજોગ-૯૭	-નો પ્રયોગ-૯
સંસારમાં શિક્ષણ-૬૦	સ્વપ્ન-૪૪
સાધના રીત-મોટાની-૧૧૮, ૧૧૯	સ્વામીનારાયણ ધર્મ-૮
સાધનોનો સમન્વય-૭૭	હરિશ્ચંદ્ર (રાજા)-૫૬
સાંઈબાબા વિશે-૧૧૪ થી ૧૧૭	હિટલર-૧૨૩
-નાં પ્રત્યક્ષ દર્શન-૧૧૪	હિંદુ ધર્મનું શિક્ષણ-૫૮
સાંદીપનિ ઋષિ-૧૧૪	હિંદુસ્તાન-૯૬, ૧૦૪
સુખમાં તટસ્થતા-૬૭	હેમંતકુમાર-૧૮

સાધનામર્મ

૧. મુખથી કે મનમાં જાગૃતપણે જપ, સાથે સાથે હૃદયપ્રદેશે ધ્યાન તથા ચેતનના ચિંતન સહ ભાવાત્મક ભાવનું રટણ.
૨. પ્રત્યેક પળે સતત સમર્પણ, સારું તેમ જ નરસું-બનેનું.
૩. સાક્ષીભાવ, જાગૃતિ, વિચારોની સાંકળ ન જોડો.
૪. બને તેટલું વધુ વાચિક અને માનસિક મૌન રાખો, કેળવો અને ખૂબખૂબ શરણભાવ જીવનમાં ચેતનાપૂર્વકની જાગૃતિથી કેળવ્યા કરો.
૫. આગ્રહો—પ્રભુચિંતન સિવાયના સર્વ આગ્રહો છોડો, નમ્રતા કેળવો, શૂન્ય થવાનું ધ્યેય રાખો.
૬. ખૂબ ભાવપૂર્વક હૃદયસ્થ રહીને આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરો, ભગવાનને સર્વ સુખદુઃખ જણાવતા રહો, તેની સાથે આત્મનિવેદન દ્વારા અંગત ખૂબ ગાઢો સંબંધ બાંધો, મનમાં કશુંયે ઘોળાવા ન દો. ખાલી રહો.
૭. આવી પડતાં કામો પ્રભુનાં સમજો, જરાયે કચવાટ વિના ખૂબ પ્રેમપૂર્વક તે કરો. પ્રત્યેક પ્રસંગ-બનાવ આપણા કલ્યાણ અર્થે જ છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આપણા પોતાના જ વિકાસાર્થે થવી ઘટે. પ્રત્યેક પ્રસંગ પાછળ પ્રભુનો ગૂઢ, શુભ સંકેત રહેલો છે.
૮. આત્મલક્ષી-અંતર્મુખી થાઓ, માત્ર પોતાની દુનિયામાં વસો. જાણી-જોઈને જાતને સંડોવવા દો નહિ.
૯. પર (પારકાંની) સેવા પ્રભુની સેવા સમજો, સેવા લેનાર, સેવા દેનાર ઉપર, સેવા કરવાની તક આપીને ઉપકાર કરે છે. રામે આપ્યું છે અને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં 'મારું મારું' ક્યાં રહ્યું? તારું આ જગતમાં છે શું ?
૧૦. પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતચીત, વ્યવહાર આપણા ધ્યેયને વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવતું રાખીને કરવાં. વાંચતી-લખતી વખતે અને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે ભાવની સ્મરણ ધારણાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરો.
૧૧. વૃત્તિનું મૂળ શોધો, તેનું પૃથક્કરણ કરો. તેમાં ભેળવાયા વિના તેને તટસ્થતાપૂર્વક અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.
૧૨. પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંદર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ પ્રસાદીઓમાં

રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું, આપણામાં ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.

૧૩. ઊર્મિ, આવેશ અને લાગણીને એમને એમ વહી જવા ન દો, તેમજ તેમાં ભેળવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ કરો, તાટસ્થ્ય કેળવો.
૧૪. જમતી વખતે અને પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિના અવતરણ-ભાવની પ્રાર્થના કરવી, શૌચ, પેશાબ આદિ ક્રિયાઓ સમયે વિકારો, નબળાઈઓ ઇત્યાદિના વિસર્જનભાવની પ્રાર્થના કરવી.
૧૫. સ્થૂળનો ખ્યાલ ત્યજીને સૂક્ષ્મતત્ત્વને નજર સામે રાખો. વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો, ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
૧૬. પ્રભુ સચરાચર છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના કેળવો.
૧૭. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ઊજળી બાજુ જુઓ. કોઈનાય કાજ ન થાઓ, કશાય ઉપર ઝટ અભિપ્રાય ન આપો, વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગ્રહ ન રાખો, બીજાઓમાં શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો, માનસિક અને સાર્વત્રિક ઉદારતા જીવનમાં પ્રગટાવો, ખૂબ પ્રેમભાવ કેળવો, પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનું છે, તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ ન થતાં કર્મોની ઉપરવટ વર્તો. ફળની આસક્તિ છોડો. પોતાને થતા અન્યાયો-આવી પડતાં દુઃખો-આદિનું મૂળ પોતામાં જ છે એમ દેઢાવો, ગુરુમાં પ્રેમભક્તિભાવ દેઢતર કર્યા કરો. અભીપ્સા, ઈન્કાર અને સમર્પણનો ત્રિવેણીસંગમ ઉદ્ભવાવો, સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો, કૃપા અને પુરુષાર્થના યુગલને જીવનમાં ઉતારો, પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં પ્રભુની સ્મૃતિ પ્રગટાવો, મન નિઃસ્પંદ કરો, રાગદ્વેષ નિર્મૂળ કરવાની જાગૃતિ રાખો, થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ રોજિંદા વહેવારમાં જીવતા કરો, ક્યાંયે કશામાંથી ભાગવાનું ના હોય, યદ્યદ્દેશ જે આવી મળે તે પ્રભુપ્રસાદી ગણીને તેને વધાવી લો. ક્યાંય કોઈની સરખામણી ના કરો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ એ મનની ભ્રમણા છે, જીવનસાધના સારુ સર્વ કંઈ સાનુકૂળ જ હોય છે, પ્રભુમય-તેના મૂક યંત્ર-થવાની જ બસ એક ઉત્તેજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮. કર્મમાં, કર્મનું મહત્ત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત એકધારું, જીવતું ચિંતન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્ત્વનું છે. તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

- શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જીવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ ચોથ, સંવત ૧૯૫૪

સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,

માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.

૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.

૧૯૧૯-૨૦: વડોદરા કોલેજમાં.

તા. ૬-૪-૧૯૨૧: કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૧ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ.

૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.

૧૯૨૨ : ફેફડુંના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો

પ્રયાસ, દેવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે' તથા 'મનને'ની રચના.

૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સાંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.

૧૯૨૭ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.

૧૯૨૮ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલય યાત્રા.

૧૯૨૮: સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને યરવડા જેલમાં. હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું-'જીવનગીતા'

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં ૨૧ છાણાંની ૨૧ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ: ઝું આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪ થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ: ઝું આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ: ઝું આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨ થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ: ઝું ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.

મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિષે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.

સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.

નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.

મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.

જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.

દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.

જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.

મન,મતિ,પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

पूज्य श्रीमोठानां पुस्तकां

१. मनने (पद्य) २२. ज्वनपोकार (पत्रो) ४४. ज्वनसौरव्य (पद्य) ६७. कर्मउपासना (पद्य)
२. तुष्ट यरझे (पद्य) २३. आर्नपोकार (प्रार्थना) ४५. ज्वनस्मरंश साधना (पद्य) ६८. मौनशैतनी डेजीओ (प्रवचन)
३. हृदयोकार (पद्य) २४. छरिज्ज संतो (गद्य-पद्य) ४६. ज्वनरंगत (पद्य) ६९. मौनभरिज्जुं छरिद्धार (प्रवचन)
४. ज्वनपगले (पद्य) २५. Life's Struggle (ज्वनसंग्राम'नो अनुवाद) ४७. ज्वनमथामाण (पद्य) ७०. मौनभरिज्जो मर्म (प्रवचन)
५. श्रीगंगयारझे (पद्य) २६. ज्वनमंथन (पत्रो) ४८. कृपा (पद्य) ७१. मौनभरिज्जो मर्म (प्रवचन)
६. केशवयारंजकमणे (पद्य) २७. ज्वनसंशोधन (पत्रो) ४९. स्वारथ (पद्य) ७२. मौनभरिज्जो मर्म (प्रवचन)
७. प्रथामप्रवाप (पद्य) २८. नर्मदापडे (पद्य) ५०. श्रीसद्धउरु (पद्य) ७३. शेष-विशेष (सत्संग)
८. पुनित प्रेमगाथा (पद्य) २९. ज्वनदर्शन (पत्रो) ५१. ज्वनकथनी (पद्य) ७४. ज्वन-पुनर्जन्म (सत्संग)
१०. ज्वनसंग्राम (पत्रो) ३०. ज्वनपराण (सारसंय) ५२. प्रेम (पद्य) ७५. वद्वप-सर्वरूप (सत्संग)
११. ज्वनसंदेश (पत्रो) ३१. अन्यासीने (पद्य) ५३. ज्वनसंधन (पद्य) ७६. अत्राता-ओकाप्रता (सत्संग)
१२. ज्वनपाथेय (पत्रो) ३२. जिज्ञासा (पद्य) ५४. मोड (पद्य) ७७. ज्योडजोड (सत्संग)
१३. AT THY LOTUS FEET (तुष्ट यरझे'नो अनुवाद) ३३. ज्वन अनुभव गीत (पद्य) ५५. गुणविमर्श (पद्य) ७८. अन्वय-समन्वय (सत्संग)
१४. ज्वनप्रेरेशा (पत्रो) ३४. ज्वनलघक (पद्य) ५६. ज्वनपगदंडी (पद्य) ७९. ज्योडजोड (सत्संग)
१५. TO THE MIND ('मनने'नो अनुवाद) ३५. ज्वनलघरि (पद्य) ५७. ज्वनपगदंडी (पद्य) ८०. ओकीकरंश-समीकरंश (सत्संग)
१६. ज्वनपगरंश (पत्रो) ३६. ज्वनस्मरंश (पद्य) ५८. ज्वनयंशतर (पद्य) ८१. पगले पगले प्रकाश (पत्रो)
१७. ज्वनपगथी (पत्रो) ३७. श्रद्धा (पद्य) ६०. भावकषिका (पद्य) ८२. डे'स्वरनी सोमे (पत्रो)
१८. ज्वनसंग्रंश (पत्रो) ३८. भाव (पद्य) ६१. भावरेज्जु (पद्य) ८३. धननो योग
१९. ज्वनसोपान (पत्रो) ३९. निमित्त (पद्य) ६२. भावज्योति (पद्य) ८४. मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श (पत्रो)
२०. ज्वनप्रवेश (पत्रो) ४०. रिगदेष (पद्य) ६३. भावपुण्य (पद्य) ८५. सैतहृदय (पत्रो)
२१. ज्वनगीता (गद्य-पद्य) ४१. ज्वनभाइलाड (पद्य) ६४. भावलघां (पद्य) ८६. संभव साथे समाधान (पत्रो)
४३. ज्वनतप (पद्य) ४३. ज्वनतप (पद्य) ६६. ज्वनप्रवाह (पद्य) ८७. शयैवा १५ संकवनी.

॥ હરિઃૐ ॥